

جوپن بہ تی ڏينھڙا

(ناول)

نواز خان زئور

ڊجيٽل ايڊيشن:

2017ع

سند سلامت ڪتاب گهر

حق ۽ واسطا

ڪتاب جو نالو:	جوپن ٻه ٽي ڏينھڙا
تخليقڪار:	نواز خان زئور
موضوع:	ناول
ڇاپو:	پھريون
سال:	ڊسمبر 2014ع
ڇپيندڙ:	موسيٰ پبليڪيشن ڄامشورو

JOBHAN BBA TE DEENHRRA

(NOVEL)

BY: Nawaz Khan Zaor

ارپنا

سند جي پراڻن قومي ڪارڪنن

چاچا الهڏنو بلوچ،
مرهيات ايوب منچري،
يوسف نوناري
خاڪي جويي

جي نالي.

جهونا ٿيا جهاج، ست نه سهن سڙهه جي!

- ن. خ. ز

وسارج مَ ويٺ، جوڀن ٻه ٽي ڏينھڙا.
لوئڻيون سھن لوڪ جا، وھاڻيءَ ٿيون ويٺ.
اصل آسارين جا، سُتي ويٺا سيٺ.
جيڏيون! جي مان وسھو نند مَ ھيريونيٺ.
راتريون جاڳن جي، سي آئون ڪندڙي سيٺ.
آڏيءَ رات اُٿي ڪري، جھل تون نندڻان نيٺ.
(شاھ سائين)

تتر تيزاڏار جوڀن ٻه ٽي ڏينھڙا.
مُندا! نپائڻ ڪونه ٿا، ڪنھن سان ڪارا وار.
متان ڦول چڻي وڃن، ڏيئي مُند ميارا!
اچ رنگي وٺ ھٿڙا، نائي مينديءَ ڏار.
(شيخ اياز)

سند سلامت پاران:

سند سلامت ڊجيٽل بوڪ ايڊيشن سلسلي جو نئون ڪتاب ”جوين ٻه ٽي ڏينھڙا“ اوهان اڳيان پيش آهي. هي ڪتاب نامياري ليکڪ، شاعر ۽ قومي ڪارڪن **نواز خان زئور** جو لکيل ناول آهي.

اسحاق انصاري مهاڳ ۾ لکي ٿو:
”ان ۾ ڪو شڪ ناهي ته نواز خان زئور، پنهنجي ناول کي تمام سهڻي نموني ڏيکاري آهي. ٻولي به تمام سهڻي يا ايئن چئجي ته شاعراڻا ٿيل آهي. مختصر طور تي ايئن چئجي ته هيءُ هڪ شاعر جو، شاعراڻي دل ۽ مزاج سان لکيل هڪڙو تمام سهڻو ناول آهي.“

هي ڪتاب 2014ع ۾ موسيٰ پبليڪيشن ڄامشورو پاران ڇپايو ويو. ٿورائتا آهيون عبد العزيز زئور صاحب جا، جنهن ڪتاب جي ڪمپوز ڪاپي سند سلامت ڪتاب گهر ۾ پيش ڪرڻ لاءِ موڪلي.

اوهان سڀني دوستن، ڀائرن، سڄڻن، بزرگن ۽ ساڃاهه وندن جي قيمتي مشورن، رايي، صلاحن ۽ رهنمائي جو منتظر.

محمد سليمان وساڻ
مينيڊنگ ايڊيٽر (اعزازي)
سند سلامت ڊاٽ ڪام

sulemanwassan@gmail.com
www.sindhsalamat.com
books.sindhsalamat.com

انيڪ خوبين پريو سھڻو ناول

نواز خان زئور سان منھجي شخصي ملاقات ڪا هڪ اڌ دفعو ٿي هوندي پر هو جتي به ملندو يا فون تي ڳالهائيندو ته ايئن لڳندو آهي ته اسان هڪٻئي جي گھڻو ويجهي آهيون. هونئن به اسان ليکڪن جو به هڪ ڪٽنب آهي، ان ڪري پاڻ ۾ هڪ قسم جو سڀند هر وقت موجود رهي ٿو.

ڪجهه ڏينهن اڳ مون نواز خان زئور جو پائيلو ڪوئلهو جو ترجمو ڪيل ناول ”يارنهن منٽ“ پڙهيو هو. انگريزيءَ ۾ ته اهو ڪتاب منهنجو اڳ ۾ پڙهيل هو پر جڏهن مون هي ترجمو پڙهيو مون کي لڳو ته نواز خان سان انصاف ڪيو آهي. مون وٽ سندس نمبر نه هجڻ ڪري مون ڪتاب جي پبلشر انعام عباسيءَ کان سندس نمبر گهريو هو ۽ پوءِ مون ساڻس ڳالهائي سندس ٻوليءَ جي تعريف ڪئي هئي. ان ترجمي مان ئي ظاهر هو ته نواز شاعر آهي، هونفيس احساسن کي سمجهي، انهن کي پوءِ لفظن جو روپ ڏئي ٿو.

ڪجهه ڏينهن اڳ، شايد عيد کان ٻه ٽي ڏينهن اڳ نواز خان زئور مون کي فون ڪئي ته هن ناول لکيو آهي. جنهن تي ڪجهه لکي ڏيڻ لاءِ چيائين. مون کيس ان وقت ئي چيو هو ته عيد جي ڪري ۽ عيد کانپوءِ سنڌي ڪهاڻي جي هڪ صديءَ جي سلسلي ۾ لاڙڪاڻي ۾ سيمينار جي ڪري مان شايد جلد لکي نه سگهان. پر هن حجت سان ۽ مون کي ٿورڙو موقعو ڏيندي چيو ته انهن مصروفيتن دوران پڙهي ان کان پوءِ ڪجهه ڏينهن ۾ کيس لکي ڏيان. هن مون کي پنهنجو ناول اي ميل ڪيو.

جيئن ئي ناول مليو ته مان سرسري طرح ان جا ڪجهه صفحا ڏٺا، پر پڙهڻ سان اهو محسوس ٿيو ته هي ناول سرسري طرح پڙهڻ جهڙو ناھي پر ان لاءِ ان کي تفصيل ۽ دلجمعي سان پڙهڻ گهرجي.

عيد جي موڪلن ۾ پنهنجي لاڙڪاڻي واري گهر ۾ نم جي وڻ هيٺيان رکيل ڪٽ تي ليٽي، ببلن جي لات، ڪپرين جو گوڙ ٻڌندي، پاڙيسريءَ جي مور جي ٿور ڏسندي (اهو مور گھڻو ڪري مون وارو گهر خالي هجڻ ڪري ان ۾ ئي رهندو آهي)، مون نواز خان زئور جو لکيل ناول ”جوڀن ٻه ٽي ڏينھڙا“ پڙهڻ شروع ڪيو. حقيقت اها آهي ته ناول جونالويا موضوع ايڏو تيز آهي جو ان سان ئي خبر پئجي وڃي ٿي ته ان ڪتاب اندر ڇا هوندو ۽ وري شروع ۾ ئي شاهه عبداللطيف ڀٽائي ۽ شيخ اياز جي ڪلام مان پوري ريت اندازو ٿي وڃي ٿو. ناول جونالوبه شيخ اياز جي شاعريءَ مان چونڊيون ويو آهي:

تتر تيز اڏار جوڀن ٻه ٽي ڏينھڙا.

مُندا، نپائن ڪونه ٿا، ڪنهن سان ڪارا وار.

مٿان ڦول چڻي وڃن، ڏيئي مُند ميارا!

اچ رنگي وٺ هٿڙا، نائي مينديءَ ڌار.

(شيخ اياز)

مون ناول پڙهڻ شروع ڪيو ته پڙهندو ئي ويس. مان سمجھان ٿو ته اها ليکڪ جي خوبي چئجي جو پڙهندڙ جڏهن به پڙهڻ شروع ڪري ته پوءِ هو ان ڪتاب جي حوالي تي وڃي، ڪردارن جي اٺ ويهه جواڪين ڏٺو شاهد ٿي وڃي، هنن جي ڳوڙهن جي لوڻياٺ کي محسوس ڪري سگهي، ته هنن جي کلڙ ۽ خوش ٿيڻ سان پڙهندڙ جي اندر ۾ به چٽنگائي تيليون ٻرڻ شروع ٿين.

ناول جي ڪهاڻي ته ٻن ڪردارن سانوڻ ۽ ڪنول جي چوڌاري ڦري ٿي پر ڏٺو وڃي ته اصل مُڪ ڪردار ڪنول ئي آهي. ڪهاڻي جي شروعات ٽيليفون جي گھنٽي سان ٿئي ٿي، جيڪا اصل ۾ شروعات آهي ٻن نوجوان دلين جي پاڻ ۾ پيار جي پيچ ۾ پلٽ ٿڪائڻ جي. پيار يا عشق اهڙو جذبو آهي جنهن تي هر دؤر ۾ هزارين ليکڪن لکيو آهي. پر تڏهن به ايئن لڳندو آهي ته هر پيار ڪهاڻي هڪ نئين ڪهاڻي آهي. هونئن به پيار ۾ جيڪي ماڻا، چاهتون، رنجشون ٿين ٿيون، اهي هر قصي ۾ مختلف ٿين ٿيون.

ان ۾ ڪو شڪ ناهي ته نواز خان زئور پنهنجي ناول کي تمام سهڻي نموني نڀايو آهي. ٻولي به تمام سهڻي يا ايئن چئجي ته شاعراڻا ٿيل آهي، جيئن شروعات جي صفحن ۾ ئي ٽيليفون جي گھنٽي جي وچڻ کي ٻُرڻ ڪري لکيو آهي “... گھنٽي لاڳيتي ٻُري رهي آهي... ٿر... ٿر... ٿر... ٿر... ” يا وري هڪ هنڌ لکي ٿو: “سانوڻ کي جملي ۾ مرڪ جي خوشبو محسوس ٿي.” هاڻي اهڙا لفظ اهو ماڻهو لکي سگهي ٿو جيڪو پاڻ عاشق هجي ۽ ٻئي جي نفيس احساسن کي سمجھي سگھندو هجي.

ڪنهن به ماڻهوءَ کي جيڪڏهن ڪنهن سان پيار ٿي ويندو آهي يا پيار جي شروعات ٿيندي آهي ته اهي ئي ماڳ مڪان، اهي ئي آسپاس واريون شيون، موسمون تبديل ٿي وينديون آهن. هڪ نئون رنگ انهن کي پيارو بڻائي وجهندو آهي. آسمان جو رنگ خوشبو ڏيڻ لڳندو آهي ته تيز اس به ڪنهن جي ڪجل پريل اک جي ڏک ڏيندي آهي، هروڀرو به فضاءن ۾ خوشبو ۽ رنگ ڦهلجڻ شروع ٿي ويندا آهن. اهڙي ريت ئي نواز خان زئور پنهنجي ناول “جوڀن به ٿي ڏينھڙا” ۾ ڪنول ۽ سانوڻ جو پاڻ ۾ پيار ٿي وڃڻ يا پيار جي چٽنگ دکڻ کانپوءِ سانوڻ جي اهڙي ڪيفيت کي هيئن بيان ڪري ٿو:

“هيءُ اُها ئي دري هئي، جنهن مان رات اتر جي هوا رومڙ ڪري اندر آئي هئي ۽ سندس بت مان سيسڙاٺ نڪري ويا هئا. هيئنڙ انهي ساڳي دري مان روڀهري اُس اندر اچي رهي هئي. اُس – جنهن ۾ ڪنهن ڪناري جسم جهڙي جادو پري گرمائش هئي – سندس لڱن کي ڏاڍي پيار سان ڇهيو. هن کي اهو سڀ ڪجهه روزاني کان وڌيڪ پلو لڳو. اُتي بيٺي بيٺي ئي راتوڪيون ڳالهائين سندس هيئنڙي تي

ھري آيون. مرڪ سندس چين تي ھٿڙا ڦيريا ۽ سرھائي جي آڱرين سندس دل ۾ ڪتڪتايون ڪڍيون. هن جواندر وٽندڙ احساسن جو ھندورو ٿي ويو.

مون پنھنجي ڪنھن ڪھاڻي ۾ لکيو آھي ته ڪو به شخص چاھي اھو مرد ھجي يا عورت ھجي، جيڪڏھن پنھنجي مدار (Orbit) مان نڪري ٿو وڃي ته پوءِ هن کي وري ڪٿي سڪون، ترتيب نه ٿي ملي. هن ناول جي مُک ڪردار ڪنول جو به اھو حال آھي، ھوءَ جڏھن پنھنجي پھرئين چاھيندڙ آڪاش جي محبت کي موت نه ٿي ڏئي سگھي ۽ ھو حادثي ۾ مري وڃي ٿو ته پوءِ ھڪ احساس ھر وقت ڪنول کي آڪاش سان ڪيل زيادتيءَ جو احساس ڏياريندو رھي ٿو. جلد ئي سندس شادي ھڪ وڏي عمر، پر وڏي پئسي واري ماڻھوءَ سان ٿئي ٿي. جيڪو به ڪجهه وقت ته سندس زندگيءَ کي ڪي رنگ ڏئي ٿو پر ھو به بيماري وگھي مري وڃي ٿو ته پوءِ ڪنول هن پريل جھان ۾ سڀ ڪجهه ھوندي به اڪيلي آھي ۽ اھاڻي اڪيلائي رانگ نمبر جي صورت ۾ يا ڏکي تي ڦيريل نمبر تي سانوڻ سان ڳالھائن جي صورت پيدا ڪري ٿي، جيڪا هنن کي ويجهو وٺي وڃي ٿي. پر ان رشتي ۾ به ھو سانوڻ سان شادي ڪرڻ کي لنوائي ٿي ته وري ھڪ ڪيس جي بھاني ھوءَ ھڪ وڪيل ڪانڊيري جي ويجهو ٿئي ٿي، ان کان علاوه به ڪي ٻيا مرد سندس زندگي ۾ داخل ٿين ٿا، پر ھو جڏھن زندگي جي رڻ ۾ اڪيلائين جا ڊگھا پنڌ ڪندي ٿڪجي پئي ٿي ۽ اھو احساس ڪيس ٿئي ٿو ته زندگي تتر تيز اڏار آھي ته ڪيس وري اھو سانوڻ ياد اچي ٿو جنھن کي پاڻ ئي جواب ڏنو ھيائين. پر ڪنھن جو به پنھنجي مدار مان نڪرڻ کان پوءِ وري واپس ان ۾ اچڻ ڏاڍو ڏکيو آھي.

نواز خان، جي هن ناول ۾ انيڪ خوبيون آهن پر ڪن ڪن ھنڌن تي اردو ٻوليءَ جا لفظ يا وري ڪنھن ھنڌ غير ضروري طور تي بحث ٿيل آھي، جيئن اڪيلائي جي باري ۾ به ٽي صفحا لکيل آهن. جڏھن ته اھي ئي لفظ، اھي ئي خيال ھو پنھنجن ڪردارن جي واتان چورائي ھا ته پڙھندڙن تي اڃا سھڻي نموني اثر انداز ٿين ھا.

پر گھڻائي اھڙن لفظن يا جملن يا خيالن جي آھي جيڪي پڙھندڙ تي پنھنجي جڪڙ مضبوط ڪن ٿا. جيئن:

“...ھيءَ چار چوٽڪ ڳالھڙيون به ڪيڏي نه عجيب شعبي آهن! عورت جي آواز ۾ اھا ڪھڙي ڪشش آھي، اھا ڪھڙي چڪ آھي، اھو ڪھڙو جادو آھي، جيڪو هنن چار چوٽڪ ڳالھڙين کي جڳمڳ جڳمڳ جر ڪايو ٿو ڇڏي؟”

”آڪاش جو پورو وجود ڪنول جي مغروري ھينان چپيائجي ويو ھو. هن وڏي بيدردي سان ڪيس رد ڪيو ھو. سندس محبت کي نہايت بيرحمي سان ڌڪاريو ھو. آڪاش جي دل جي ڌرتي ڌٻي وئي ھئي.“

“.... مڌ مڪا مڙندا آهن ۽ ھرڪو اتان ڦوٽُ قرار ۽ جيئندان ماڻيندو آھي. پر جر تي رڳي پتنگ اچي لھندا آهن ۽ پاڻ واريندي چپيءَ ۾ جر ڪي ويندا آهن.”

“جواني جي پهرين پلن ۾ عورت هڪ خواب هوندي آهي. هن جو اثر ويهڻ، گهمڻ ڦرڻ، هلڻ چلڻ، ملڻ جلڻ ۽ سوچڻ ڳرڻ سڀ خواب هوندو آهي. هن جو پورو وجود هڪڙو خواب هوندو آهي. اهڙو خواب، جنهن ۾ زندگي ڌڙڪندي آهي ۽ محبت ساھ ڪڍندي آهي.”

“گهڻي دولت ۽ گهڻي غربت – ٻئي برائين، اوڳڻن ۽ ڏوهن کي جنم ڏين ٿيون. معاشري ۾ ٻنهي جي وچ ۾ جيتري وڏي وڻي هوندي، معاشرو اوترو وڌيڪ زوال جو شڪار هوندو.”

“عورت جي سونهن جا انيڪ روپ آهن ۽ هر روپ کي پنهنجي سونهن آهي. سونهن، جيڪا اپار آهي، لامحدود آهي، جنهن جو ڪو به چيهه ڪونهي – ۽ سونهن جو سڀ کان وڻندڙ ۽ دلڪش روپ عورت آهي”

مختصر طور تي ايئن چئجي ته هيءَ هڪ شاعر جو شاعراڻي دل ۽ مزاج سان لکيل هڪڙو تمام سهڻو ناول آهي.

اسحاق انصاري
15 آڪٽوبر 2014ع
ڪراچي سنڌ.

ناول نگار پاران

منھنجو پھريون ناول

هيءَ ناول ”جوڀن ٻه ٽي ڏينھڙا“ منھنجو پھريون ناول آھي. زندگي ۾ جيڪو به نئون ڪم ماڻھو پھرين دفعي ڪندو آھي، اھو جتي ماڻھو کي اڻاھ خوشي ۽ نيون ڪيفيتون ۽ نيون سرشاريون پيو ڏيندو آھي، اتي اھو ان کي منجھائيندو پڻ رھندو آھي. هيءَ ناول لکندي آئون اھڙين انيڪ ڪيفيتن جي ور چڙھندو رھيس، جن ڪيفيتن جي اپٽار ڪرڻ نه ھتي موزون آھي ۽ نڪي وري ھيءَ جاءِ انھيءَ اپٽار لاءِ مناسب ٿي آھي.

جيتوڻيڪ ادب ۾ مون پنھنجي جاءِ شاعري جي حوالي سان ٿي پيدا ڪئي ۽ منھنجي بنيادي سڃاڻپ به شاعري ٿي آھي. پر پوءِ به نثر ڏانھن منھنجو لاڙو شروع کان ٿي رھيو. آئون نثر شروع کان ٿي لکندو رھيو آھيان. البت ان نثر جو لاڳاپو افسانوي ادب کان وڌيڪ تنقيدي ۽ سياسي ادب سان رھيو آھي. مون نثر لکڻ جو آغاز ننڍڙن نثري ٽڪرن کان ڪيو ۽ پوءِ اڳيان ھلي سياسي مضمون لکيا. گڏوگڏ مختلف ڪتابن ۽ ادبين تي تنقيدي مضمون ۽ مقالا پڻ لکيم. جن مان ڪي مختلف ويھڪن ۽ تقريبن ۾ پڙھيا ويا، ته ڪي محض ڇپرائڻ لاءِ لکيا ويا. منھنجن انھن مضمونن جو وڏو حصو اڄ به محفوظ آھي ۽ ڪنھن مناسب وقت تي ڇپائي پڌرو ڪبو.

ناول سان منھنجو موھ شروع کان ٿي رھيو آھي. ان ڪري ورلي ٿي ڪو سنڌي ناول يا سنڌيءَ ۾ ترجمو ٿيل ناول ھوندو جيڪو مون نه پڙھيو ھجي. البت ھاڻي ڪا شئي پڙھڻ يا نه پڙھڻ جو دارومدار معيار تي جڙي ٿو. ٻئي پاسي اڙدوءَ جا سڀ وڏا ناول مطالعي منجھان گذريا اٿم. دنيا جي ٻين ٻولين جا ناول ترجمن وسيلي پڙھي سگھيو آھيان. انگريزي ناول توڙي انگريزي ۾ ترجمو ٿيل ٻين ٻولين جي ناولن جو به چڱو موچارو مطالعو ڪري سگھيو آھيان. ناول اڄ به منھنجي پسنديدا صنف آھي. اھڙي نموني ناول جي صنف ھر حوالي سان مون کي ھميشه پاڻ ڏانھن ڇڪيندي ٿي رھي. ناولن ۾ منھنجي ان دلچسپي جي ڪارڻ ٿي سنڌي ٻولي جو ٻھڳڻو ناول نگار سائين حيدر دريا زئور مون کي اڪثر چونڊو رھندو ھو ته تون اڳيان ھلي ناول ضرور لکندين. آئون سندس ان اڳڪٿي تي رڳو مرڪي ماڻ ٿي ويندو ھوس.

ادب سان منهنجو پاند بالڪ اوستا کان ئي اٿڪيو ۽ انهيءَ جو ڪارڻ بابا سائين ۽ منهنجا پرائمري جا استاد هئا. تن ڏينهن ۾ پرائمري اسڪولن ۾ لائبريريون اڃا سالم هيون ۽ انهن ۾ ادبي ڪتاب موجود هوندا هئا. هاڻي اهو سمورو ذخيره شايد ئي ڪٿي محفوظ هجي! دوستو وسڪي جو ناول “جوڻاري” مون پرائمري اسڪول ۾ پنجين درجي ۾ اسڪول جي لائبريري مان ئي پڙهيو هو. اهڙي ريت سنڌيءَ ۾ ترجمو ٿيل ڪجهه ٻيا ناول پڻ تن ڏينهن ۾ ئي پڙهيا هيم. آئون پنهنجي ٻاراڻي ذهن موجب تن ڏينهن ۾ ئي ناول لکڻ جو سوچيندو هئس.

انهن ڏينهن ۾ ڳوٺن جي ٻاهران ڪوه هوندا هئا. ڪوهن جي پڳ سان گڏ اوڙا به ٺهيل هوندا هئا، انهن اوڙن ۽ حوضن کي باردين وسيلي ڪوه مان پاڻي ڪڍي ڀريو هو ۽ پوءِ مينهنون ٻڪريون ۽ ٻيا ڍور ڍڳا انهن منجهان پاڻي پيئندا هئا. صبح توڙي شام ويلي چوڪريون توڙي مايون قطارون ڪري انهن ڪوهن تي اينديون هيون ۽ گهرن لاءِ پاڻي ڀرينديون هيون. اهي ڪوه ان زماني ۾ عشق و محبت جي عهد و پيمان ۽ ميل ملاقاتن جو وسيلو پڻ بڻجندا هئا. پاڻياريون جون قطارون شام ويلي ڏاڍيون سهڻيون ۽ من موهندڙ لڳنديون هيون. ڪوه اسان جي ڳوٺ ۾ به هئا. هڪڙو ڪوه اسان جي ٻنيءَ ۾ هو. جيڪو منهنجي ڏاڏي حاجي قادر بخش زئور جوڙايو هو. سنڌ ۾ اڄ به ٻنين جي نمبرن ۽ نمبرين جا مختلف نالا آهن. ٻنيءَ جي جنهن نمبر ۾ اهو ڪوه هو ان نمبر جو نالو جهڙو ٿي وارو نمبر هو پر ان کي ڪوه وارو نمبر به سڏبو هو. ڪوه ڏانهن وڃڻ لاءِ جيڪو گس هو اهو اسان جي ڪري کان ٽپي ڪجهه اڳيان ٿوري ٽڪري ۾ سوڙهو ٿي پيچرو ٿي ٿي ويو. هڪ پاسي پاڻي جي کڏ هئي، ٻئي پاسي ڪپڙن ۽ چارين جو جهنڊو هو. انهن جي وچ مان اهو سوڙهو پيچرو موڙ کائي ٿي نڪتو. سرنهن جي ڪيت جهڙيون ڦوڙه ڦلاريل پاڻياريون جڏهن پيلهڙا ڪٽي ان پيچري تان پنڌ پونديون هيون ته اهو خوبصورت ڏيک منهنجي ٻاراڻي ذهن کي موهي ويندو هو. اسان ٻار ڪري تي رانديون به ڪيڏندا هئاسين ته ان پيچري تي ڊوڙون به وجهندا هئاسين. اهو پيچرو پاڻياريون ۽ ڪوه جو منظر منهنجي ناول جا چٽڪ پهرين ڏيک هئا. آئون ٻاراڻي انداز ۾ سوچيندو هوس ته هيرو ڊوڙندو ايندو. ڪنهن الهڙ چوڪريءَ سان ان سوڙهي پيچري جي گولائي ۾ ٽڪرائجي ويندو. دلا پيچندا، پاڻي هاريو، ڪپڙا پسندا، ڊپ ۽ حيا جي لالائي ڳلن تي ڊوڙندي، ۽ پوءِ پريم ڪهاڻي شروع ٿي ويندي، ۽ منهنجي ناول جي ڪهاڻي اڳتي وڌندي، نوان موڙ مڙندي، نوان منظر ٺاهيندي ويندي. پر بدقسمتي يا خوشقسمتي سان ڪنهن به پاڻياري سان اُتي ڪو هيرو نه ٽڪرايو. نه پريم ڪهاڻي شروع ٿي، نڪي ڪو ناول ٿي ڪجي سگهيو. اهو ڪجھڙو ٿي ڪونه هو. جواها عمر ئي ڪانه هئي، نه عشق جي، نه لکڻ جي.

هتي ان سڄي ساري ڊيگهه پتاڙ جو ڪارڻ رڳو اهو سجهيو اٿم ته پڙهندڙن سان پنهنجي انهيءَ پسمنظر جو تعارف ڪرايان، جيڪو مون کي ناول ڏانهن ننڍي هوندي کان وٺي اڻيهڙي چڪيندو رهيو آهي.

جڏھن آئون سنڌ يونيورسٽي ڄامشوري ۾ پڙهندو هوس، تڏهن به اها هوراڪورا ٿيندي هيم ته ڪو ناول لکجي. بعد ۾ به اها تمنا رهي. پر پوءِ مون يونيورسٽي جي ڏينهن تي ناول لکڻ بدران يونيورسٽي جون يادگيريون لکيون، جيڪي ”خماريل هوا، گلابي ڳليون“ جي نالي سان ڪتابي شڪل ۾ شايع ٿي چڪيون آهن. اها الڳ ڳالهه آهي ته ڄامشوري تي آئون ناول ضرور لکندس.

منهنجي زندگي ۾ ڏاڍيون هيٺ مٿانهيون رهيون آهن. انهن هيٺ مٿانهين جي ڪري زندگي جي مختلف تجربن منجهان گذرندو رهيو آهيان. اهڙو ئي هڪ تجربو تارچرسيل ۽ جيل جي زندگي آهي. تارچرسيل ۾ پين پنو ڪونه هو. تنهن هوندي به يادگيري کان ڪم وٺندي مون شاعري سرجي ۽ ناول سوچيا. انهن عملن وانڌڪائي ۽ وقت جي رڃ کي پار ڪرڻ ۾ ڏاڍي سهنجائي پيدا ڪئي. انهن جي ڪري منهنجو ذهن ناڪاري سوچن ۽ وهمن وسوسن مان نڪري تخليقي گس تي هلي پيو. جنهن سان حالتن کي منهن ڏيڻ جي سگهه ملي.

بعد ۾ جڏهن جيل پهتس ته اتي مون ڄام تخليقي ڪم ڪيو. جنهن جو هڪڙو مظهر هيءَ ناول پڻ آهي. آئون لکيل پناهه هفتي جيل مان ٻاهر موڪليندو هئس. ٻاهر آيس ته اهي سمورا پناهه ڪڙي الڳ فائيل ۾ موجود هئا. ڪئين سال گذري ويا، ورهيه وهامي ويا، پر مون انهن پنن ڏانهن ورائي لنگوڻو ئي نه هنيو. ها، ڪجهه دوستن سان ناول جو ذڪر خير ضرور ڪندو رهيس. پر حقيقت هيءَ آهي ته آئون پاڻ ان ٻڌڻ ۾ هوس ته هيءَ ناول ڇپائڻ گهرجي به ڪن؟ يا وري ان کي مرڳهين ٿياڳوي ناول ڪجي ۽ هيءَ ان جي پهرئين حصي طور ڇپائجي؟ پر پوءِ نيٺ جڏهن مون ان ناول تي نگاهه وڌي ته پتو پيو ته هيءَ پنهنجي جوهر ۾ هڪڙو مڪمل ناول آهي ۽ ان کي الڳ ٿلڳ ٿي ڇپائڻ گهرجي. گڏوگڏ اهو به اعتماد ٿيو ته بيلي ناول ايترو به ويل ڪونهي ۽ ان کي هر حال ۾ پڙهندڙن سان وٺڻ گهرجي. اهو سوچي دوستم حيدر گاهي سان هن ناول کي ڪتابي صورت ۾ آڻڻ جي ڳالهه ڪيم ۽ هن ڪتاب ڇپائڻ جي هامي پري. آئون ته دل سان سندس ٿورائتو آهيان. برادر آفتاب ڪوهاري جا به تمام وڏا وڙ، جنهن هن ڪم ۾ هٿ وٺايو ۽ ان جي ڪمپوزنگ جي ذميواري پنهنجي سر مٿان ڪئي. ساڳي ريت آئون سنڌيءَ جي جديد ۽ شاندار ليکڪ جناب اسحاق انصاري جو به شڪرگذار آهيان، جنهن پنهنجي تمام گهڻي مصروفيت جي باوجود منهنجي هجت کي مان ڏيندي هن ناول جو مهاڳ لکڻ قبوليو ۽ تمام جلدي لکي ڏنو. گڏوگڏ ناول جي لاءِ ڪارائتا مشورا پڻ ڏنا.

ناول سان مون ڪيترو نپاءُ ڪيو آهي، ان جي فني پاسن سان ڪيئن ورتاءُ ڪيو اٿم ۽ ڪردارن سان ڪيتري قدر انصاف ڪري سگهيو آهيان؟ ناول جي ٻولي ڪيئن آهي، ان ۾ ڪيتري خوبصورت آهي ۽ ان ۾ ڪيتري گهرائي آهي؟ مڪالم ڪيئن آهن ۽ ڪهڙو تاثر ٿا ڇڏين؟ ناول پنهنجي اٿم ۾ ڪيئن ٿو لڳي؟ اهي سڀ سوال نقادن ۽ پڙهندڙن جي حوالي ٿا ڪريون. باقي هتي آئون رڳي هڪڙي

ڳالهه ڪرڻ ٿو چاهيان. مون پنهنجي شاعري جي پهرئين ڪتاب ”وڃون اُتر واءِ“ ۾ پنهنجي پاران لکيل ٻن اکرن ۾ لکيو آهي ته ”... منهنجي لاءِ اهو ئي ڪافي آهي ته شاعري منهنجي ٽين محبوبا آهي.“ آئون چاهيان ٿو ته ناول کي به منهنجي محبوبن ۾ ليکيو وڃي. آئون ناول سان به ايتري ئي محبت ڪريان ٿو جيتري شاعري سان ڪندو آهيان، جيتري پنهنجي جيئرين جاڳندين محبوبائن سان ڪندو آهيان.

نواز خان زئور
26 آڪٽوبر 2014ع
ميرپور بھورو، سنڌ.

03003785331
nkzaor@yahoo.com

(1)

سيارو پنهنجي پوري جوڀن تي آهي. سيءَ چوي اڄ نه پوان ته ڪڏهن پوان. ٻاهر اتر اوتون ٿو ڏئي ۽ رڪي رڪي واءِ جا سرڙاٽ ڪائنات کي ڏڪائيندا ٿا وڃن. هو پنهنجي ڪمري ۾ سوڙ ۾ ويڙهيو سيڙهيو ويٺو آهي. ٽيوب لائيت جي ٿڌي روشني ڪمري ۾ پڪڙيل آهي. هو ڪتاب پڙهڻ ۾ ايندو محو آهي، جو ٻي هر شئي کان بي نياز آهي. پوري ماحول تي ايئن چپ چاپ چانيل آهي، جو لڳي ٿو ته هر شئي ڳڻائجي وئي آهي. انهيءَ چپ چاپ ۾ اوچتو فون جي گھنٽي ايئن ٻري ٿي اٿي، جيئن ماڻ جي سيني ۾ تير ڪپي وڃي. اوچتي آواز تي هن ايئن چرڪ ڀريو جو ڪائنات لڏي وئي. هو ٿوري دير لاءِ خالي خالي نگاهن سان فون کي ڏسندو رهي ٿو. بعد ۾ اتان نظرون هٽائي پاسي واري پٽ تي لڳل گھڙيال ڏانهن اڪيون ڪڍي ٿو. ذري گھٽ اڌ رات گذري وئي آهي – گھڙيال جا ڪائڻا ٻارنهن کان اڳتي ٽپي هليا آهن. فون جي گھنٽي لاڳيتي ٻري رهي آهي..... ٿر..... ٿر..... ٿر.....! هو ڪتاب ٺپي رڪي ٿو ۽ پاڻ کي سوڙ مان ڇڏائيندي ٿورو اڳتي سُرِي، ٻانهن وڌائي فون کي پاڻ ڏانهن ڇڪي وٺي ٿو. “هينئر ڪنهن جي فون تي ٿي سگهي؟” ايئن سوچيندي هورسيور ڪڍي ٿو وٺي.

“هيلو!”

پريان ڪوبه آواز نٿو اچي.

“هيلو!..... هيلو!..... پليز ڳالهايو!”

موت ۾ هڪڙو ٿڌو ساھ الاٽي ڪيترا فاصلا طئي ڪندو هن جي ڪنن سان ٽڪرائجي ٿو. انهيءَ پل تي پريان ڳالهايو وڃي ٿو – “هيلو!”

سريلو عورتاڻو آواز هن جي ڪن ۾ رس پري ٿو – هلڪو اداس ۽ ٿڌيرو آواز.

“توهان کي ڪنهن سان ڳالهائڻو آهي؟” هو ڪانس پڇي ٿو.

“توهان سان ڳالهائڻو آهي!”

“مون سان؟” هو ٿورڙي اچرج وچان ورائي ٿو.

“ها توهان سان.” پريان هلڪي ۽ اداس جلت رنگ جهڙي آواز ۾ هورڙيان چيو وڃي ٿو.

“معاف ڪجو مون توهان کي سڃاتو ڪونهي.” ڏيرج ۽ مهذب ڀٽو سندس آواز ۾ لهي اچي ٿو.

“سڃاڻپ جو ڪو الڳ وجود ڪونهي؛ اها سڌائين اڻ – سڃاڻپ مان پيدا ٿيندي آهي.”

لفظ هن جي دل ۾ لهي وڃن ٿا. کيس لڳي ٿو ته ڪو نئون ناتو سرجي رهيو آهي – ايئن جيئن ڪنهن

موسيقيار جي آڱرين ۾ سُر سرجڻ لڳندو آهي.

“توهان چپ چوڻي ويو؟ ڳالهايو ڇو ڪونه ٿا؟ توهان کي ايئن منهنجو فون ڪرڻ نه وڻيو آهي؟”

”نه، نه. ايئن ناهي. دراصل توهان ڳالهه ئي اهڙي خوبصورت ڪئي، جو آئون ان تي سوچيندي لاجواب ٿي ويس.“ هو وراڻي ٿو.

”يا ڪٿي ايئن ته ناهي ته توهان ڪنهن اهم ڪم ۾ مصروف هجو ۽ مون توهان کي ڪوئي ڪيو هجي؟“ هو ٿوري ٻڌتر منجهان ڪانئس پڇي ٿي.

”نه، اهڙي ڳالهه ناهي. رات جي هن پهر ۾ ڪنهن عورت سان ڳالهائڻ کان وڌيڪ سهڻو ڪم ٻيو ڪو ٿي سگهي ٿو ڇا؟“ هو شرارتي انداز سان ورندي ڏئي ٿو.

پرئين پاسان تهڪ جي هلڪي گونجار ٿئي ٿي.

ڪيس لڳو ته ٿوري دير اڳ ۾ ٻنهي پاسي حجاب ۽ اڻ سڃاڻپ جي جيڪا برف ڄميل هئي، سا انهي تهڪ جي گرمائش ۾ وگهري وئي.

”توهان ته شاعرن جهڙيون ڳالهيون ٿا ڪريو!“

سانوڻ کي جملي ۾ مرڪ جي خوشبو محسوس ٿي.

”ڪو باذوق چوڪرو ۽ چوڪريءَ جڏهن به پاڻ ۾ ڳالهائيندا آهن ته شاعرن جهڙيون ڳالهيون پاڻهي ڄاڻهي ٺهي پونديون آهن. شايد انهيءَ ڪري به جو عورت بذاتِ خود شاعري آهي.“ انهي جملي سان گڏ، موت ۾ هو به ڪيس مرڪ موڪلي ٿو، جيڪا نه ڏسندي به هن جي دل ڄمڻي وئي ٿي.

”واھ! ڪيڏي نه خوبصورت ڳالهه آهي...! مون کي خبر نه هئي ته جيڪو ماڻهو ٿوري دير پهريائين لاجواب بڻيل هو، اهو اهڙيون سهڻيون ڳالهيون به ڪري سگهي ٿو.“

”اڃا!“

”جي ها.“

ٻنهي جي وچ ۾ ويرم ڪن لاءِ خاموشي چانئجي وڃي ٿي.

”معاف ڪجو، مون توهان کان اڃا تائين توهانجو نالو نه پڇيو آهي. ڇا توهان پنهنجو نانءُ ٻڌائڻ پسند ڪندؤ؟“

”سانوڻ.“ هو ٺهه ٺهه جواب ڏئي ٿو.

”ڏاڍو سهڻو نالو آهي. مائٽن رکيو آهي يا تخلص وغيره اٿو؟“ جملي جو پويون حصو هو ۽ آهستي آهستي سان ۽ چڪي ادا ڪري ٿي.

”بلڪل چئي جو نالو اٿم. تخلص وغيره ته شاعرن اديبن جا هوندا آهي. پاڻ انهي جنس مان ئي ناهيون.“ هو ڪلندي جواب ڏئي ٿو.

”نيڪ آهي بابا نيڪ آهي، سمجهي وياسين. پر اهو ته ٻڌو. سانوڻ سان مينگهه ملهارن ۽ وسڪارن جو تصور دماغ جي آپ تي ڪنوڻيون بڻجي ڪنوي ٿو. سو توهان به مينگهه ملهار جهڙا ماڻهو آهيو يا مڙيئي نالي ۾ نهال. سانوڻ. آهيو؟“ هو شرارت وچان ڪلندي پڇيس ٿي.

“ماڻهو فقط محبت ۾ ئي مينگه ملھار ٿي سگھندو آھي. نه ته حياتي رڳو نتھڻ ئي نتھڻ ھوندي آھي.”
هن جي آواز ۾ ڪا اڃا ٿي گھرائي پر جي ٿي اچي.
“لڳي ٿو ته سائين جن فلسفيءَ به آھن.”

“آئون فلسفيءَ هجان نه هجان، پر لڳي ٿو ته اوهان ماڻهو کي مڪڻ هڻڻ جون ماهر ضرور آهيو.”
“پليا آهيو ميان! هيءُ مڪڻ جو نه پر ڊالڊا جو ڏور آهي.” ٻنهي پاسن کان بي اختيار تهڪڙا گونجن ٿا.
“هڪڙي ڳالهه پڇان؟”
“پلي پڇو جيءُ پڇو؟”

“توهان پنهنجو نالو ٻڌائي سگهو ٿيون؟”
“آ، ها، ها، ها!” هوءَ هڪڙو وڏو ساھ کڻي ٿي. “تڪڙ ڇو ٿا ڪريو؟ عورت سدائين آهستي ڪلندي آهي. هڪڙي ڏينهن پڇڻ ڪانسواءِ ئي توهان کي پنهنجون ان ٻڌائي ڇڏينديس. ٺيڪ آهي؟ يا ناراض ٿيا آهيو؟”
“نه، آئون ناراض نه ٿو ٿيان. ٺيڪ آهي، جيئن توهان جي مرضي. اسين مسڪين ماڻهو پلا ڇا ٿا ڪري سگهون؟”

“توهان رڳو اهو ڪريو جو ناراض نه ٿجو!”
“ٺيڪ آهي بابا، نه ٿينداسين. بس نه!”
گھڙي پلڪ لاءِ ماڻ ڪمري ۾ ڌوڪي اچي ٿي ۽ رات وڌيڪ گھري ٿي وڃي ٿي. هو اتي ويٺي ويٺي ٿي هٿ وڌائي پاسي واري دري کولي ٿو. اتر جي هوا زوڙات ڪري کيس ويڙهجي وڃي ٿي. ڪنٽس سوسائٽي ڪري وڃي ٿو. هو هڪدم دري بند ڪري ٽوڇڙي.
“ڇا ٿيو؟” پريان پڇيو ٿو وڃي.
“دري کوليم ته ٿڌي هوا آئي آهي. اصل پارو پيو پوي. ان ڪري جسم مان سيسڙاٽ نڪري ويا آهن.”

“اڃا!” هوءَ ڪلي ٿي پوي.
ڳالهڙين جي ڏور ڪلي ٿي ته وري سگهي ويڙهجي ڪانه ٿي. هو ڳالهائيندا ٿا وڃن. راتڙي رڙهندي ٿي وڃي.
“آئون ويلي اويلي فون ڪري توهان جي ننڊ ڦٽايان ته توهان کي خراب ته ڪونه لڳندو؟” هوءَ سانوڻ کان پڇي ٿي ويهي.
“نه، بلڪل نه. توهان جيڏي مهل به چاهيو بنان جهجهڪ جي مون کي فون ڪري سگهو ٿيون. بلڪ مون کي توهان جي فون جو انتظار رهندو.”

ٻيهر ڳالهائڻ جي انجام تي جنهن مهل هو فون بند ٿا ڪن، رات باقي ڪو ٻيهر ڪن وڃي بچي ٿي. هو ڪتاب بند ڪري ٽپائي ٿي ٿورڪي ۽ سمهڻ جي سبب ڪندي هنڌ کي ٺيڪ ڪري ٿو. هو پاڻي جو

گلاس پي ھنڌ تي لڀتي ٿو ته کيس پنھنجي دل خوشي سان تپتار محسوس ٿئي ٿي. ھوريان ھوريان
سندس اڪڙين جي ماڻھو ڀرندڙ لھي ٿي اچي.

(2)

اڪيلائي جتي وڏي نعمت آهي، اتي اها هن دنيا جو شايد سڀ کان وڏو عذاب به آهي. اها اڪيلائي ٿي آهي، جنهن صوفين، درويشن، بزرگن، اوليائن، رشين، اوتارن، پيغمبرن، مفڪرن، فيلسوفن ۽ تخليقڪارن کي نين دنياين سان آشنا ڪيو. دل جون اڪيون عطا ڪيون، پاڻ سڃاڻڻ جي ساڃاهه بخشي ۽ خدا کي سڃاڻڻ جو وجدان ڏنو. ڪنهن پٿر جي اوت هجي، ندي جو ڪنارو هجي، گهر جي هيڪلي ڪنڊ هجي يا پير جي چانو هجي. جتي به اڪيلائي جي سڳند پکڙيل رهي ٿي، اتي غور فڪر، الهام وجدان، ساڃاهه ۽ عشق جون نيون دنياون آباد ٿين ٿيون. اڪيلائي تخليقڪاري آهي. اڪيلائي پيغمبري آهي. اڪيلائي نرواڻ آهي. پر ڇا ڪجي؟ هي دنيا ته ويچارن عام ماڻهن جي دنيا آهي. سادا، ماندا، ابوجهه ۽ اتي، لٽي، اجهي ۽ محبتن جا طالبو عام ماڻهو. اڪيلائي کين اڻيهي مانڊو ٿي ڪري انهن لاءِ اڪيلائي اداسي آهي. اڪيلائي ڊپ آهي. ان ڪري اهي سدائين ڪنهن ساٿ لاءِ واجهائين ٿا، وصال لاءِ واجهائين ٿا. وصال، جيڪو سدائين ويراڳ کي جڻيندو آهي. ويراڳ.... ويراڳ.... ويراڳ!! ڪائنات جي چئني ڪنڊن کان ويراڳ هر پل وسندو رهي ٿو. ويراڳ اڪيلائي جي علت آهي، ويراڳ اڪيلائي کي جنمي ٿو ۽ اڪيلائي وري اداسي، پيڙا، ڏک ۽ گرب کي جنم ٿي ڏئي. هڪڙو مسلسل عذاب، هڪڙي نه اجهامندڙ آڳ. ويچارن عام ماڻهن جا جيئڙا اڪيلائي جي انهي آڳ ۾ جلندا رهن ٿا، جلندا رهن ٿا. هي اهڙي آڳ آهي، جيڪا اجهامي نه ٿي اجهامي. بس، اجهاميو پري ٿي ۽ ماڻهو نه جيئي ٿو نه مري ٿو. ان سڙاند ۾ ڪوبه سڪون ڪونهي. پر ان ۾ موت به ڪونهي. پر جي موت آهي، ته اهڙو آهي جيڪو ماري نٿو. بس رڳو ڏيکائي ڏيندو ٿو رهي. ڪنهن ڪنهن مهل ماڻهو جي شاهه رڳ کي چهي وري هٿ هڻائي ٿو وٺي. ماڻهو مرڻ لاءِ اڪيون پوري ٿو ۽ پاڻ کي موت جي هنج ۾ اڇلائڻ لاءِ تيار ٿئي ٿو ته موت پنٿي هٽيو وڃي. اڪيون کلن ٿيون ته ماڻهو پاڻ کي وري جيئرو ڏسي ٿو ۽ کيس حيرت ٿئي ٿي پنهنجي جيئري هجڻ تي. انهيءَ پل اڪيلائي هلي وڃي ٿي، موت به هليو وڃي ٿو. رڳو عذاب رهيو وڃي. ماڻهو جي پنهنجي وجود جو عذاب. عذاب جي انهيءَ درياهه ۾ گوتا کائيندي ماڻهو ڪڪ پن به هٿ وجهي ٿو. متان ڪنڌيءَ لائي وجهي. وجود جي انهي عذاب جي درياهه ۾ فون به هڪڙو ڪڪ پن ٿي آهي، جيڪو ڪڏهن ڪڏهن ٻڌندڙ کي واقعي به ڪنڌي لايو وجهي.

اڄوڪي رات به اهڙي رات هئي. اڪيلائي جي رڻ پري رات، وجود جي عذاب پري رات، زهر پري رات. جنهن ۾ اداسي موت وانگر ڪنول جي سر مٿان چڙهي بيٺي هئي. پر عذاب ۽ ڪرب جي انهي درياهه ۾ گوتا کائيندي، هن پنهنجي بچاءَ ۾ ڪڪ پن لاءِ هٿڙا هنيا ۽ کيس فون جو ٻوڙو هٿ چڙهي ويو. ان ٻوڙي جي سهاري تار ۾ ترندي، ڳالهڙين جي چولين کيس هيٺ ڪنڌي تي اچي اڇلايو هو. ٿوري دير

پھرين ھوءَ صفا ساڻي ھئي، ماندي ھئي، موت جي منھن ۾ ھئي. خلا ۾ ڪنھن ٽپڪي وانگر بي وزن ھئي۔ جڻڪ منجھس ساھ ٿي ڪو نه ھئو. پوءِ اوچتو الائي ڪيئن الائي ڪھڙي طرح ھوءَ بستري تان اٿي فون تائين پھتي. پر ھن بيخياليءَ ۾ ته بار بار پنھنجو ئي نمبر پئي گھمايو. نمبرن تي ھٿ ھلائيندي سندس آگر ھڪڙي ٻئي انگ کي ڇھيو. پريان گھنٽي وڃڻ لڳي. اھو آواز ڪيس وڻيو ۽ ڪجھه ساعتن پڄاڻان ھڪڙو ٻيو آواز سندس ڪنن سان ٽڪرايو۔ مرد جو آواز. رڳو ڪنن سان ئي نه، ڪڏھن ڪڏھن عورت مرد جو آواز پنھنجي پوري وجود سان ٻڌندي آھي۔ ۽ جڏھن ھن جو پورو وجود ٻڌڻي تي ويندو آھي ته ھوءَ ان کان لنوائي نه سگھندي آھي. سانوڻ جي ڳالھين به سندس پوري وجود کي وڌيڪڙي وانگر ڌوئي ڇڏيو ھو۔ ۽ ٿوري دير اڳ تائين جيڪا اڪيلائي ۽ اداسي جي لت مٿس چڙھيل ھئي، اھا لھي ويئي ھئي. ھينئر ھوءَ ڪينجھر جي ڪوٽر وانگر ڌوٽل پوٽل ھئي، نوريءَ جي اک وانگر شفاف، اجري ۽ گھري بڻجي پيئي ھئي ۽ ڪينجھر جيئن مائيڻي ۽ سانتيڪي ھئي۔ اوچل، نرم ۽ پرسڪون. ھن رسيور رکڻ کانپوءِ فون کي ڏاڍي پيار سان ڏٺو۔ ۽ جنھن مھل ھوءَ سمھڻ لاءِ پنھنجي ھنڌ ڏانھن مڙي ته سندس اندر ۾ اڃا تي سُرھائي جون گھنڊڻيون پئي وڳيون ۽ سندس وجود ھو کان ھلڪو ٿي پيو ھو.

(3)

سانوڻ جي جنهن مهل ننڊ مان اک کلي، ان مهل سندس گهر جي اڱڻ تي ڪچڙي منجهند لهي آئي هئي. هن پڙدو هٽائي دري کولي ته کيس ڏينهن ڏاڍو وڻندڙ محسوس ٿيو. اجري اجري اُس سندس نگاهن کي ڏاڍي پلي لڳي. ماڻهو جي اندر جي موسم باغ بهار هجي ته ٻاهر سڀ ڪجهه ڏاڍو خوشگوار ٿي پوندو آهي. هو ٿوري دير لاءِ دري وٽ بيٺو رهيو.

هيءُ اها ئي دري هئي، جنهن مان رات اتر جي هوا رومڙ ڪري اندر آئي هئي ۽ سندس بت مان سيسڙاٽ نڪري ويا هئا. هينئر انهي ساڳي دري مان روپهري اُس اندر اچي رهي هئي. اُس - جنهن ۾ ڪنهن ڪناري جسم جهڙي جادو پري گرمائش هئي - سندس لڱن کي ڏاڍي پيار سان ڇهيو. هن کي اهو سڀ ڪجهه روزاني کان وڌيڪ پلو لڳو. اُتي بيٺي بيٺي ئي راتوڪيون ڳالهائون سندس هينئر تي هُري آيون. مرڪ سندس چپن تي هٿڙا ڦيريا ۽ سرهائي جي آڱرين سندس دل ۾ ڪتڪتايون ڪڍيون. هن جواندر وڻندڙ احساسن جو هندورو ٿي ويو.

هيءُ چار چوٽڪ ڳالهائون به ڪيڏي نه عجيب شئي آهن! عورت جي آواز ۾ اها ڪهڙي ڪشش آهي، اها ڪهڙي چڪ آهي، اهو ڪهڙو جادو آهي، جيڪو هنن چار چوٽڪ ڳالهائين کي جڳمڳ جڳمڳ جرڪايو ٿو ڇڏي؟ هونئن ته ماڻهو سبب بي سبب هر وقت ڳالهائيندو رهندو آهي، سندس زبان ڪُتر جي مشين وانگر هر ويل هلندي رهي آهي، جنهن مان لفظ ڇٽندا جملن جا ڍڳ ڪندا رهندا آهن. ڳالهيون - اجايون، بيڪار فضول ۽ بي معنيٰ - جن جو ڪوبه انت ڪونهي، ڪوبه ڇيڙو ڪونهي. بي مقصد، پر اٿاهه ڳالهيون! ماڻهو ٿڙا انهن ڳالهين جي ڳهر ۾ جيئن ٿا. پر انهن ڳالهين ۾ ڪو سڪون ڪونهي، ڪو موه ڪونهي. جيڪس انهيءَ ڪري ئي ماڻهو اهي سڀ ڳالهيون پل ۾ ئي وساري ٿا ڇڏين. ماڻهو هڪ ئي پل ڳالهائين ٿا، هڪ ئي پل ٻڌن ٿا - پر اهو سڀ ڪجهه انهيءَ ساعت ئي وساري ويهن ٿا. جيڪو ڳالهايو ويو، اهو به وسري ويو. جيڪو ٻڌو ويو، اهو به وسري ويو. ويسر انسانن جي گڏيل ميراث آهي. تنهن هوندي به ڪي ڳالهائون اهڙيون هونديون آهن، جيڪي کيس وسري نه وسرنديون آهن. ”اهي ڪهڙيون ڳالهائون آهن؟“ سياري جي هن وڻندڙ پهر ۾ دريءَ وٽ بيٺي سانوڻ جي ذهن ۾ اهو سوال اڀريو يا ڪونه اڀريو؟ ڪيئن چئجي؟ جو ان مهل سندس ذهن ۾ پري پري تائين به ويسر جو پاڇو ئي ڪونه هو. فقط هڪڙي سار هئي. ان ڪري چئي سگهجي ٿو ته جيڪي ڳالهيون ماڻهو کي وسري نه وسرنديون آهن، سي اهي هونديون آهن، جيڪي ماڻهو جي اندر مان ڦٽي نڪرنديون آهن، جيڪي به نوجوان دليون هڪٻئي سان ڳالهائينديون آهن، جيڪي نوجوان مرد ۽ عورت جي من جون تارون ڇيڙي وينديون آهن، ۽ جن مان احساسن جا گيت ٻُري اٿندا آهن - ازلي ابدي گيت، محبت جا گيت، انوکا ۽ نرالا گيت. جيڪي ڪڏهن ڪڏهن بنان ساز ۽ آواز جي به ٻُري اٿندا آهن ۽ دليون انهن کي جهٽي وٺنديون آهن.

دري وٽ بيٺي سانوڻ جو من به راتوڪين ڳالهڙين سبب مسحور هو. هو ڳپل وقت تائين اتي بيٺو رهيو. سج جا ڪرڻا ساڻس هلڪي ڦلڪي ڪيچل ڪندا رهيا. واءِ جي ٿڌڻن جهوٽن کيس فرحت پئي ڏني ۽ ڏينهن جي دلربائي رات جي ڳالهڙين جو ريشمي پهراڻ پائي وڌيڪ دلڪش ٿي پيئي هئي. خلاف معمول ايئن پئي لڳو، جڻ هواتان هٽڻ ئي نه چاهيندو هجي. پر اوچتو سندس خيالن جي ڌارا ٽٽي پيئي. ٻاهران ڪير زور سان سندس گهر جو ڪٽو ڪٽڪائي رهيو هئو.

✱

سانوڻ جيئن ئي در کوليو ته ٻاهر منصور کي بيٺل ڏٺائين. بيٺي جڻا پاڪرن ۾ پڪجي ويا. گهر ۾ گذريل ٻن ڏينهن کان ٻيو ڪير به ڪونه هو. ان ڪري سانوڻ منصور کي اندر سڌو پنهنجي ڪمري ۾ وٺي آيو. هن جهان جو اهو عجيب ڪار وهنوار آهي ته ڪڏهن ڪڏهن پنهنجون شيون به پنهنجون ڪونه هونديون آهن ۽ ڪڏهن ڪڏهن پرايون شيون به پنهنجون لڳنديون آهن. سو حقيقت ۾ هيءُ گهر سانوڻ جو پنهنجو گهر نه هوندي به پنهنجو هو. هن گهر ۾ رهندي کيس ٻارنهن سال ٿي ويا هئا. هتي ئي سندس بالڪيٽواڳتي وڌي الهڙپڻي ۾ داخل ٿيو. هتي ئي کيس مڃن جي ساول آئي، هتي ئي کيس ڏڙهي جي ره لٿي، هتي ئي سندس منهن تي موهيڙا ڦلاريا ۽ هتي ئي مٿس جواڻي جي بهار لٿي. ۽ هاڻي هتي ئي سندس زندگي جي پهرين محبت، الائي ڪٿان الائي ڪيئن الائي ڪهڙي، پر هن جي دل جو دروازو ڪٽڪائي رهي هئي. هن جو ذهن هيڪر وري ان پاسي لڙي ويو ته رات ڪجهه دير لاءِ محبت کيس اوچتي ڏيکائي ڏئي واپس هلي وئي هئي. جيڪس بيهڙ موٽي اچڻ لاءِ سندس ذهن تي اڃا راتوڪا خمار چانيل هئا.

“ڏاڍا خوش پيا لڳو!” منصور کيس سرهو ڏسي کانئس پڇي ويٺو.

“ماڻهو ڪي هر وقت خوش رهڻ گهرجي. خوش رهڻ سان ڄمار وڌي ٿي.” سانوڻ خوشي جو سبب بيان ڪرڻ بدران خوشيءَ جي خاصيت بيان ڪئي.

“مون خوشي جو ڪارڻ پڇيو هو.” منصور ڳالهه تي ڳت ڏني.

“خوشي پنهنجو ڪارڻ پاڻ آهي. هڪڙي متوازن ۽ چڱي پلي ماڻهو جي اندر ۾ اها پاڻهي ڄاڻي ڦٽي ٿي. ان لاءِ هروڀرو ڪنهن ٻاهرين مهميز جي ضرورت نه هوندي آهي.” سانوڻ ايئن سٽولو ڦاسڻ وارو نه هو. “ٻيو ته منصور ملي ۽ آئون خوش نه ٿيان، ايئن ٿي سگهي ٿو ڇا؟” هن مرڪندي ڏاڍي پنهنجائپ مان ورائيو.

جيتوڻيڪ هو عمر جي ان حد ۾ هو، جنهن ۾ جذبا منهن زور هوندا آهن ۽ ماڻهو جذبن - وهيٽو هوندو آهي. ان ڪري ڪا به ڳالهه اندر ۾ ٽڪي نه سگهندي آهي. پر سانوڻ ۾ الائي ڪٿان ايترو ضبط اچي ويو هو، جو هن پنهنجي ويجهي ۾ ويجهي دوست کي به راتوڪي مامري جي ٻاپور پوڻ نه ڏني. شايد اها گهرائي کيس ماءُ پيءُ کان وراثت ۾ ملي هئي. پڻس زماني جو ماڻهو هو. سندس ماءُ لوڪ ڏاهپ جي پندار، سگهڙ ۽ اباڻين روايتن ۽ قدرن جي پاسدار. سندن گهر ڪنهن گهاتي وڻ وانگي چانودار ۽ ڦلدار

پاسندڙ۔ آيلن لاءِ آڌار مسڪينن لاءِ سهارو بي واهن لاءِ واهر. هن جي رت ۾ پهراڙيءَ جي وضعداري ۽ گهرائپ جا هزارين سال رمل هئا. سانوڻ جي ذهانت ۽ گهرائي جو پسمنظر اهو ئي هو. ۽ حاضر جوابي ۽ خود اعتمادِي کيس شهري زندگي جي عطا ڪيل هئي. شهري زندگي به پٽس جي چاچائي ۽ سٽوڻائي آڪهه مان سوين سالن کان ساڻن گڏ هلي رهي هئي. انهي ئي آڪهه ۾ سندس پٽي جو پرڻو ٿيل هو. هي سندس انهي پٽي جو گهر هو. جنهن ۾ رهندي کيس پريا پڪليا ٻارنهن سال اچي پورا ٿيا هئا. ڦٽي ۽ ڦٽڙ کيس ماءُ پيءُ بڻجي پاليو هو ۽ اهي هن لاءِ ابوامان هئا. کيس ڪڏهن به هتي ڪو فرق ۽ ڪو محسوس نه ٿي. هي گهر هن جو پنهنجو ئي گهر هو.

منصور کيس هوڏ تان نه لهندي ڏسي ڳالهه ڪي ڦيرائڻ لاءِ کانئس پڇيو ته ”گهر وارا ڪيڏانهن ٻاهر ويل آهن؟“

”ها، ڪجهه ڏينهن لاءِ ڳوٺ ويا آهن.“ سانوڻ کيس جواب ڏنو.
”پوءِ ڀلا اسان جي خدمت چاڪري ٿيندي؟ ڪا چانهه پاڻي، ڪا ماني ٻاني؟ يا سڪتي پيٽ تي واپس وڃڻو پوندو؟“ منصور روايتي هُجَت وچان ورائيو.
”تون ويهه. آئون وهنجي وٺان ته سڀ ڪجهه ٿي ويندو.“

”نڪ آهي سائين. پاڻ تي وي ٿا ويهي ڏسون. توهان جلدي وهنجي سهنجي تيار ٿي وٺو. پاڻ کي ٻاهر به هلڻو آهي. ڪوڙ سارا ڪم آهن، سنگت ساڻ سان به ملڻو آهي.“

”بس، اصل جهڙي ٿو وٺان.“ ايئن چئي سانوڻ سنان خاني جو رُخ ڪيو ۽ ٿوري دير کانپوءِ گرم توال سان وارا گهندو ٻاهر نڪتو. پائونڊر، سينٽ ۽ سينڌ ڦٽي کان واندو ٿي جلدي ۾ چانهه جا ٻه ڪوپ ٺاهي آيو. ماني لاءِ اهو طئي ٿيو ته اها سندن گڏيل دوست همير وٽ ڪاٽبي. ان سلسلي ۾ اتي ويٺي ئي سانوڻ فون تي همير کي اطلاع ڏنو ته هو پيئي ڇڻا مانجهاندي ڪرڻ لاءِ ٿوري دير ۾ ئي وٽس پڄڻ وارا آهن. ان ڪري ڪو زبردست قسم جو اهتمام ڪري وٺي.

✱

سانوڻ ۽ منصور جنهن مهل همير جي گهر پهتا ته کين گهڻي وڃائڻ جي ضرورت محسوس ڪا نه ٿي. همير سندس اوسيئڙي ۾ اڳواٽ ئي در تي اڀي پيرين بيٺو هو۔ سندن آجيان لاءِ. ساڻن وڏي هيچ منجهاران ڳلي ملي هن ويهڪ جو ٻاهريون دروازو کوليو. ٿوري دير ۾ ئي ماني لڳائي وئي. جيڪا هنن بنان حجاب جي ڳٽي کاڌي. هونئن به ٿيئي پاڻ ۾ بي حجاب ۽ تمام گهاٽا دوست هئا. سانوڻ ته، جيئن ئي سندس گهر وارا ڳوٺ ويا هئا، مانجهاندو توڙي سانجهاندو ڪنهن نه ڪنهن دوست وٽ ڪندو هو. باقي نيرن هو پاڻ ئي ٺاهي وٺندو هو. پر رڳو هنن ڪجهه ڏينهن دؤران چو. هو هميشه ويلي اوبلي سنگت ساڻ وٽ ڪائيندو پيئندو رهندو هو. هونئن به جيڪي ماڻهو ڪارائڻ جا مڙس ماڻهو هوندا آهن، اهي ڪارائڻ ۾ به ملهه هوندا آهن. سو سانوڻ ۽ همير توڙي منصور لاءِ اها معمول جهڙي ڳالهه هئي. هو ان قسم جي هجتن کي ليکيندا ئي ڪونه هئا. سندس دلين جيان سندن دسترخوان به سدائين ڪشادو ئي رهندو هو.

مانجهاندي کانپوءِ الھي ساري وقت تائين سندن وچ ۾ ڪچهرو متل رھيو. منصور ٻن مھينن کانپوءِ ڳوٺان واپس حيدرآباد آيو هو. ان ڪري ڪانئس ڏير سارا حال احوال ورتا ويا. تنھي جڻن جيءَ پري ڪچهري ڪئي. ڏينھن ٿورو لڙيو ته تنھي جڻن اتان ڪوچ ڪيو.

ھمير جي ڦٽڻ تي هو حيدرآباد جي رستن تي گھمندا رھيا. تلڪ چاڙھي، ريشم ڳلي، گاڏي کاتو، حيدرچوئڪ، گول بلڊنگ، ٿڌي سڙڪ، راڻي باغ. ايئن ڏير تائين هو شهر جي رستن تي وڙڪندا رھيا. ھڪ ٻن ٻين دوستن وٽان به پيرو ڪيائون. تان جو حيدرآباد جي مست، مڌماتي ۽ نيري شام شفق جي سرخ چنري سان ڍڪجي وئي ۽ ڪائنات تي ڪچڙي جواني جهڙي سانجھي لھي آئي. وقت به ٿي وڪون اڃا اڳتي وڌايون ۽ رات جوان ٿي وئي. هو واپس ھمير جي گھر پڳا، پيٽ پوڄا ڪيائون. ڪجهه پلڪ رس رھاڻ ٿي. ڊاڙا نڪاءَ ۽ پوڳ چرچا ٿيا. سانوڻ واپس گھر موٽڻ لاءِ اٿيو. منصور کي ھمير ٻانھن مان جھلي ويھاري ڇڏيو. جنھن ڪري هو اُتيئي ٽڪي پيو.

✱

جيتوڻيڪ دوستن سان گڏ سانوڻ جو ڏينھن انتهائي مصروف گذريو هو. پر پوءِ به راتوڪي واقعي جو اثر سندس ذهن تي ٿڪ ٻڏيو بيٺو هو. سڄي ڏينھن جي پڇ ڊڪ، هل هنگامي، وندر ورونھن، ڪچهرين ۽ تھڪن جي وچ ۾ رکي رکي ڪو سھڻو آواز سندس سماعتن سان ٽڪرائجي پڙلاءُ ڪري ٿي ويو. هوءَ ڪانئس مڪمل طور تي وسري نه سگھي. البت هن پنھنجن دوستن کي ڪابه اؤنت ڪانه ڏني. هو سنگت جي حلقي ۾ ڪجهه دوستن جي حشر کان اڳواٽ ئي واقف هو. اڃا ڇھ مھينا اڳ جي ڳالھ آھي. جو وُلڻ ۽ ڏاڙھون رازداراڻي انداز ۾ ڦاٽ ڪائيندي پنھنجن ٻن تن تمام گھرن ۽ حال محرم دوستن سان شبنم ۽ شمائل جي سونھن جي وڏي واکاڻ ڪئي هئي. ولڻ ته فقط ساراھڻ تائين محدود رھيو. پر ڏاڙھون ٿورو اڳتي وڌندي اهو چيو ته ”چوري ته ناھي، سڌو ھانءُ ۾ ھٿ ٿي وجھي!“ ٻنھي جڻن اهو فقط ھڪڙي پيري، سو به نہايت آھستي ۽ رازداراڻي انداز ۾ اظھاريو هو. مٿان اھا دوستاڻي تلقين به ڪيائون ته ان ڳالھ کي ٻئي ڪنھن سان اورڻ بدران دل ۾ رکيو وڃي. پر پوءِ ٿيو ايئن جو ڳالھ ھوائن ۾ ھلي وئي. ان حد تائين جو شبنم ۽ شمائل تائين وڃي پھتي. چوڪريون ان ڳالھ کي سخت ناپسند ڪنديون آھن ته ڪير انھن کي چاھي. ۽ ان ڳالھ جي خبر انھن کي چاھيندڙ بدران ڪنھن ٻئي وٽان پوي. چوڪريون به ھرڻين وانگر ٿاھڙ ٿينديون آھن. جيڪڏھن ڪائي ھرڻي پھريان ئي شڪاري کي ڏسي وٺي ته پوءِ اھڙا چال ھڻندي جو نشاني وٺڻ جي نوبت ئي اچڻ نه ڏيندي. وقت کان اڳ محبت جو اظھار ڪرڻ به ايئن آھي، ته اظھار کان اڳ محبت جو ڏيندڙو ڏيڻ به ايئن ئي آھي. وات ڦاٽوڙا ھلڪڙا عاشق ھميشه نامراد رھندا آھن. سو ڏاڙھون ۽ ولڻ سان به ايئن ئي ٿيو هو. ھنن کي عشق ۾ ته ڪجهه به پڙ نه پيو. البت رسوائِي ۽ دوستن جي ڪل ضرور پلٽ پيئي. ڪل به اھڙي جو جيئن ئي منھن لڪائي پڳا ته وري واپس نه وريا. سانوڻ انھن جي انھيءَ حشر کان واقف هو. تنھنڪري صبح جيئن ئي منصور ڪانئس خوش ھجڻ جو

پڇيو ته هو ڪانئس لنوائي ويو هو ۽ انهي گهڙي فيصلو ڪري ورتائين ته هو دوستن کي ايئن منجهه نه ڏيندو. منجهه ڏيڻ معنيٰ هارائڻ ۽ هن محبت ۾ هارائڻ نه ٿي گهريو.

هو سڄو ڏينهن دوستن سان گڏ هو. انهن سان رس رهائيون ڪيائين. ڪيئي اوياريون لهاريون ٿيون. چوڪريون، محبتون، عشق، نوان اسڪينڊل ڪيترائي موضوع سندن وچ ۾ نڪتا. هن پاڻ به دنيا جهان تي ڳالهائين پر نه ڳالهائين ته راتوڪي ڪٿا تي نه ڳالهائين. هو پنهنجو راز بچائي ويو. اهڙو راز جيڪو پهاڙ جيڏو ڳرو هوندو آهي، جيڪو نه چاهيندي به زبان تي بي اختيار اچي ويندو آهي، جيڪو بچي نه بچندو آهي. هو اهو راز بچائي آيو هو ان ڪري جنهن مهل دوستن کان موڪلائي اڪيلو ٿيو ته ڏاڍو خوش هو. هو اڏو خوش هو. چڻ ڪا وڏي ڪپ ڪٽي هٽائين.

✱

هن سانوڻ سان ٻيهر ڳالهائڻ جو انجام ضرور ڪيو هو. پر ان سلسلي ۾ هن کيس ڪو مقرر وقت ڪونه ڏنو هو. تنهن هوندي به هو جيئن ئي پنهنجي گهر پهتو ته انتظار چپ چاپ ٻنيو ٿي سندس من ۾ هليو آيو ۽ انتظار ڪنهن رسيلي آواز جو چنچل ٽهڪڙن جو ڳهريلين ڳالهڙين جو. هن ٻڌڻ پيرين نظرن سان فون کي ڏٺو. عجيب اٿن سندس اندر ۾ اچي خيما کوڙيا هئا. کيس هڪڙي دل چيو ته هو فون ڪندي، ٻي دل چيو ته نه، هو ايڏي جلدي فون نه ڪندي. کيس ننڍڙي قربان ڪرڻي پوندي ۽ ويلي اوبلي فون جي هر گهٽتي تي چرڪي ۽ تڙپي اٿڻ پوندو. عشق هزارين آزمائشون آهي. اڻ ڏٺو عشق ته اڃان وڌيڪ مشڪل آهي. هي ڳيروئن جي راند ناهي، جو هڪ ست سان پار پئجي وڃي. هي اوسيئڙي، اٿڻ، وسوسن ۽ آزمائش جو عميق ساگر آهي، جنهن ۾ هر لحظي ٻڌڻو ۽ ترڻو پوندو آهي. جنهن بي صبري ڪئي ۽ اميد جو دامن هٿان ڇڏيو. اهو هن سمنڊ ۾ جالي نه سگهيو. جنهن غواصن وانگر گوتا کاڌا، سوهر گوتي سان مٿي اڀريو ۽ هٿڙا هڻي آخرڪار وصال جي ساحل تي وڃي پڳو. نامراد آهن اهي، جيڪي بي صبرا، هلڪڙا ۽ اٿڻ ٿيا. پر جن اوسيئڙي جي پيڙا ۾ پچرندي اميد جي ڌياني پنهنجي من ۾ روشن رکي، اهي پنهنجيءَ مراد کي پهتا.

✱

سانوڻ اهو بخوبي سمجهيو پئي. جيتوڻيڪ نه هن جي ايڏي عمر هئي ۽ نه ئي تجربو ۽ نه ئي وري هن هن کان پهرين ڪو عشق ڪيو هو. البت هن پنهنجي آسپاس ٿيندڙ عشقن جا تمام ويجهڙائي سان مشاهدا ضرور ڪيا هئا. هو پنهنجن دوستن جي ڪاميابين ۽ ناڪامين، ڳوڙهن ۽ ڳالهڙين، آهن ۽ آزين، وصالن ۽ وڇوڙن جو وڏي حد تائين اکين ڏٺو شاهد هو. ڪجهه چوڪرين سان به سندس تمام ويجهي دوستي رهي هئي. اهي هن کي پائينديون هيون، مٿس ويساهه ڪنديون هيون. ان ڪري ڪافي حد تائين هي سندن رازن جو شريڪ هو. هنن ساڻس دنيا جهان جي هر موضوع تي بحث مباحثا ڪيا هئا. اهڙو چوڪرين کان وٺي ٻين جي پيڙي ۾ پهتل عورتن تائين انهن سڀني پنهنجي من کي سندس اڳيان اٿلايو پٿلايو هو. انهيءَ ڪارڻ هو عورتن جي نفسيات جي ڪيترن ئي گوشن کان چڱيءَ پر واقف

هو. شايد انهي ڪري ئي ڪنول سان ڳالھين جي پھرين ڳنڍ ۾ ئي سندس دل ۾ محبت جي گھنڊڻي وڃي پيئي هئي. اهو پھريون ڀيرو هو جو ڪنھن اڻ ڏٺي عورت جي آواز کيس اهڙي نموني پريشان ڪيو هو. هن عورتون ته ڪيتريون ئي ڏٺيون هيون، جاتل سجاتل ۽ سھڻيون عورتون۔ جن مان ڪي کيس وڻيون به هيون ۽ ڪي سندس دوست رھيون هيون. هن انهن سان منھن منھن توڙي فون تي ڪيترائي ڀيرا ڳالھيون ڪيون هيون. پر انهن مان ڪنھن به کيس ايئن پريشان نه ڪيو هو. هن پريشاني مان هڪ دفعو وري فون ي نگاهه وڌي. فون بلڪل خاموش هئي۔ پٿر وانگر. منجهس ڪوبه ساهه ڪونه هو. هن کي لڳو ٿي ته اڃا گھنٽي وڳي ۽ اڄهو هن ۾ ساهه پيو. جيتوڻيڪ هن جي منطقي ذهن ۽ عقل اندر مان اهو ئي آواز ڏنو هو ته هن جي فون گھٽ ۾ گھٽ ٽن چئن ڏينھن تائين نه ايندي. ان ڪري هي اٽل فصول آهي. کيس بيچيني سان انتظار ڪرڻ بدران ٿهر ۽ سڪون کان ڪم وٺڻ گھرجي. هوءَ فون ضرور ڪندي، پر ان لاءِ انتظار ڪرڻو پوندو. انتظار!!! هن پنھنجي ذهن جي صدا کي سمجهيو پئي، پر ڀلا ڪڏهن ايئن ٿيو آهي ته جتي انتظار هجي، اتي پيڙا نه هجي؟! انتظار ته آهي ئي پڇرڻ جو نالو پيڙا جو نالو. ان ڪري اتي پڇي ذهن جا دليل ڊنگ ٿي ويا. اتان کان اڳتي انهن جو ڪوبه ڪم نه هو. هونئن به عشق ۽ اوسيتڙو سدائين دليل کان ماورا رهيا آهن. سو سانوڻ جي دماغ جا دليل کيس هن اٽل مان ڪڍي نه سگھيا. هن جو الميو ته اهو پڻ هو ته هو بيوسي جي عالم ۾ ڦاٿل هو. هن کي انتظار فون جو هو. فون وٽس موجود هئي. پر کيس ته اها خبر ئي ڪانه هئي ته هو فون ڪري ته ڪهڙي نمبر تي ڪري؟ ڪنول کيس سندس نمبر نه ٻڌايو هو ۽ وري وٽس ته اسڪرين وارو فون سيٽ به ڪونه هيو. جنهن تي هو هن جو نمبر ڏسي سگھي ها. هو فون جي ڏسڻي ڪڍي سڄي شهر جا نمبر گھمائي فونون کڙڪائي ها، پر کيس ته اهو به پتو ڪونه هو ته کيس ڳالھائڻو ڪنھن سان آهي؟ ۽ اهو يقين ڪٿي هو ته اتفاق سان هن جو نمبر ملڻ تي هوءَ پاڻ ئي فون ڪڍي ها؟ ڪجهه به ته يقيني ڪونه هو. ڪجهه به ته هن جي هٿ ۾ ڪونه هو. الا!!! هو ڪيڏو نه بيوس هو. ايئن ٿي لڳو جڻ پوري ڪائنات جي بيوسي ۽ اداسي ان مهل سندس من ۾ لهي آئي هئي. هوءَ ڪانئس پري هئي، پر پوءِ به سندس دل ۾ هئي. هوءَ سندس دل ۾ هئي، پر پوءِ به ڪانئس هزارين نوري ميلن جي مفاصلي تي هئي. مفاصلو جيڪو گھٽائڻ فقط ڪنول جي هٿ ۾ ئي هو. ڪنول جو هٿ۔ جنهن لاءِ کيس پڪ هئي ته اهو هن درد ۽ جدائي جي ڪيفيت ۾ سندس دستگيري ڪندو. هن تار اداسي ۽ اڪيلائي ۾ سندس ترهو ٿيندو ۽ سندس هيٺڙي کي هيرڻ پن جيئن ڦٽي ڦارون ڪرڻ بدران ميلاپن جي مينهن سان سيرابي ڏاڙهونءَ گل جيئن تڙائي کڙائي هر رُت بسنت ڪري ڇڏيندو. بسنت جي تصور ايندي ئي کيس پنھنجي اندر ۾ اڃا تو قرار لهندو محسوس ٿيو. سرءُ ڪيڏي به سخت ڇو نه هجي، بسنت کي روڪي نه سگھندي آهي. وڇوڙو به سرءُ آهي، جيڪو ميلاپ جي بهار کي روڪي نٿو سگھي. ۽ سرءُ دلين جي وڻن ۽ گلن سان ڪيڏا ئي ويل ڇو نه وهائي، وصال جو بسنت ورندي ئي سارا گھاءِ ڀرجيو وڃن ۽ محبتن جا نوان ڦوٽهڙا دلين جي ڦلواڙين کي ٻهڪايو ڇڏين.

بسنت رُت جهڙي ميلاپي جي انهن رنگبرنگي خوابن، سڀن ۽ تصورن ۾ لڙهندي آخرڪار سندس اک لڳي

وئي.

(4)

ڏينهن شينهن آهي. راتين جا غم ڏينهن جو غائب ٿيو وڃن. ڏينهن جي روشني هر درد کي ڌوڻو ڇڏي. ٻيو ته ماڻهن جي ميڙي ۾ وقت کي پڪيءَ جا پر لڳي ويندا آهن ۽ پهر پلن وانگر اڏاميو وڃن. سو سانوڻ جا ڏينهن به سنگت ساٿ جي جهميلي ۾ آرام سان گذري پئي ويا. البت جنهن مهل حيدرآباد تي ڪاري ڪاري رات لهي ٿي آئي ۽ آسمان ۾ لکين ڪروڙين ستارا جرڪي ٿي اٿيا، ان مهل سندس دل ۾ اٿتڻ، بيچيني، اداسي ۽ اوسيئڙي جون اڻڳڻيون شمعون پري ٿي پيون؛ ويا ڪلتا کڙڪيتي وانگر چمڪا ٿي ڏنا ۽ هر چمڪي تي سندس نگاهه فون ڏانهن ڪڇي ٿي ويئي. انهن ڪيفيتن ۾ ٿي راتيون گذري ويون. ۽ هن کيس فون نه ڪئي. چوٿين رات ساڻس وهه وانگر ويد ٿي ڪيو. هن جو پاڻ سنڀالڻ ڏاڍو مشڪل ٿي پيو هو. کيس سمجهه ۾ ئي نه ٿي آيو ته ڇا ڪري؟ پر هن کي ڇا ڪرڻو هو؟ هن کي ته ڪجهه به نه ڪرڻو هو. جيڪي دل جا صادق هوندا آهن، انهن لاءِ ته سڀ ڪجهه عشق پاڻ ڪندو آهي. دل جو صادق بندي لاءِ خدا جي سوکڙي آهي. خدا جون نعمتون آزمائش ۾ صادقن، سچارن ۽ عاشقن کي اڪيلو نه ڇڏينديون آهن. سانوڻ صادق ۽ سچار هوندا آهن. ڪيئن چئجي؟ هو ته عام ماڻهو هو. سادو سُودو ماڻهو. اهڙو ماڻهو جيڪي رُسندا آهن، پر چندا آهن؛ جيڪي خوش ٿيندا آهن ۽ اداس ٿيندا آهن؛ جيڪي روئندا ڪلندا آهن؛ جن ۾ نيڪي ۽ بدلي گڏوگڏ هلندا آهن. عام ماڻهن جهڙو عام ماڻهو. عام نوجوان. ها باقي هن گهڙيءَ ۾ هو ٿورو اتانهون هو ٿورو بلند هو. ان ڪري جو هو عاشق هو. عشق جو رتبو پئي هر رتبي کان مٿانهون آهي. سو آزمائش جهڙي اٿاهه بيچينيءَ جي هن ويلي ڪارساز هٿ سندس دل جي ڪارسازي ڪري ويو.

اوچتو فون جي گھنٽي وڃڻ لڳي. ساعت ڪن لاءِ سندس دل جٽڪ بيهي رهي. سڀ بيقرار يون ٿمجي ويون. اٿتڻ پنڊپهڻ ٿي وئي. اوسيئڙو پورو ٿيو. گھنٽيءَ محبت جو گيت بڻجي گونجندي رهي. ۽ پوءِ هن ست ڏيئي فون کڻي ورتي.

”الو! سانوڻ جو آواز ڏور خلائن مان اڀريو.

”الو! پريان جٽڪ سُرندي جون تارون چڙيون.

سانوڻ بي اختيار ٿڌو ساهه ڀريو، جيڪو پريان محسوس ڪيو ويو.

”ڪيئن آهيو؟“ ڪنول ڏاڍي ٻاجهه ڀريئي انداز سان پڇيو.

”سي ڪيئن مينڌرا مڇن، جي تو سوريءَ چاڙهيون؟“ سانوڻ جواب ۾ شاهه سائين جي بيت جي ست

پڙهي.

“ميان! اسان اڃا سوري سڃاڻي ٿي ڪانهي، توهان توڙي سان ئي ٿڌا ساهه پيا پريو. اسان جڏهن سوري سڃاڻيندا آهيون ته ماڻهو ڪلندي خوش ٿيندي ان تي چڙهي ويندا آهن ۽ مڙي ميار به نه ڏيندا آهن.”

“توهان کي ڪهڙي خبر ته انتظار کان وڌي سوري به ٿي نه ٿي سگهي. آئون هيٽريون راتيون انتظار جي ٿياس تي تنگيل رهيو آهيان. ايڏو انتظار ڪرائبو آهي ڇا؟”

“سٺيون منزلون انتظارن جي پلصراط تان لنگهڻ کانپوءِ ئي ملنديون آهن، ماڻهو صدين تائين انتظار ڪندا آهن، هي راتيون ته مڙي ڪوپل به پل جيتريون مس هونديون. انهن ۾ ئي دلگيري ٿي پيا آهيو! ايئن نه ڪريو.” هوءَ ڇٽڪ ڪيس منٿ ٿي ڪري.

“آ، ها ها ها.....” سانوڻ وات مان آها ها ها جو آواز ڪلندي ٿڌو ساهه پري ٿو. “توهان جي انتظار جو پل به قيامت جهڙو ٿو پياسي.”

“ساري بابا! هاڻي توهان سان روز ڳالهائبو. مون کي خبر نه هئي ته توهان کي ايڏو سخت انتظار هوندو. پر هاڻي ايئن نه ٿيندو. ٺيڪ آهي؟” ڪنول سندس دلجوئي ڪئي.

“واعدو؟”

“ها، بلڪل واعدو. پڪي سينڌ.”

“Thank You!” سانوڻ خوشي وچان سندس ٿورو مڃيو.

“پر هاڻي ٻڌائي ته توکي ايڏي بيچيني ۽ ايڏو سخت انتظار ڇو ٿيو؟” ڪنول ڪانئس سڌو ٻڌو سوال ڪيو.

“ان رات توسان ڳالهائي، مون کي لڳو ته پاڻ پهريون دفعو نه پيا ڳالهايون. اهو آواز اهو لهجو آهي ڳالهائون. اهو سڀ ڪجهه ڇٽڪ جاتل سڃاتل هجي. ازلي ابدي شناسائي رکندڙ هجي. تون الائي ڇا سمجهندئين؟ شايد مون کي ڪو سودائي سمجهينءَ. ان ڪري جو اهو سڀ ظاهري ڏاڍو عجيب آهي، عقل کان ماورا آهي. ان کي واضح طور سمجهائي نٿو سگهجي. پر اهو سڀ ڪجهه پنهنجو وجود رکي ٿو. انهي سنگ سياپي جو بلڪل وجود آهي، ۽ جڏهن ماڻهو کي انهي ازلي ابدي سنگ سياپي جي پروڙ پوي ٿي ته پوءِ هو ان جي ويجهڙائي لاءِ ماندو ٿو ٿئي. اهو سڀ ڪجهه بلڪل فطري عمل آهي.” سانوڻ سڀ ڪجهه يڪساھي چئي ويو.

“مون کي توسان سهمتي آهي. پر جيڪڏهن ان سڀ ڪجهه کي ڪنهن هڪڙي لفظ ۾ سموهڻ جو چئجي ته تون ان لاءِ ڪهڙي لفظ کي چونڊيندين؟” ڪنول سانوڻ کان سوال ڪيو.

ڳالهين ۾ پنهي کي اهو پتو نه پيو ته هو ڪيڏي مهل توهان کان وڌي تون تائين پهتا. محبت ۾ “توهان” حجاب آهي ۽ “تون” ويجهڙائي. تون جيڪا آخرڪار هيڪڙائيءَ ۾ تبديل ٿي ويندي آهي.

“اهو ساڳيو سوال جيڪر آئون توکان ڪريان ته تون ڇا چوندين؟” سانوڻ جواب ڏيڻ بدران التو

سوال ڪيو.

“اُون...! محبت. آئون سمجھان ٿي ته انهن ڪيفيتن لاءِ محبت ئي موزون لفظ ٿي سگھي ٿو.” هوءُ ٿورڙي توقف کانپوءِ ورائي ٿي.

“ها، محبت جي ڪيفيتن لاءِ محبت لفظ ئي موزون ٿيندو.” هو ساڻس متفق ٿئي ٿو.

“تنهنجي خيال ۾ محبت ڇا آهي؟”

“محبت لاءِ غالب چيو آهي ته هيءُ اهڙي آڳ آهي جيڪا لڳائي نه لڳندي آهي ۽ اجهائي نه اجهندي آهي.”

“يعني ڪا اها بي اختيار آهي؟”

“هاڻو.”

“۽ ڀٽائي سائين ان ڏس ۾ ڇا ٿو چئي؟”

“ڀٽائي سائين سراپا محبت آهي. محبت ئي محبت.”

“پوءِ به ڪا وائي، ڪوبيٽ، ڪا سٽ؟” هوءُ سانوڻ تي زور ٿي ڀري.

“اهڙو آڳهه ڪين پيو جهڙيءَ محبت من!!!”

“مون کي ماءُ! مجاز پياري جيئن پڇيو!!!”

ڪائنات جون سموريون گهراڻيون سانوڻ جي آواز ۾ لهي ٿيون اچن.

“الا!!!” ڪنول کان بي اختيار هلڪي رڙ نڪري ٿي وڃي. “۽ بدنصيب آهن، اهي ماڻهو۔ جن کي زندگي ۾ محبت نه ٿي ملي.”

“ها. ۽ هوءُ ٻڌي ٿي.... امڙ ترپسا به ته ايئن ٿي چئي نه ته... ماڻهن کي اُن جو ڏڪار نه پر محبتن جي اثاڻ

ٿي ماري.” سانوڻ سندس ڳالهه جي ڀر جهليندي چيو. “محبت جي اثاڻ زندگي جو سڀ کان وڏو الميو آهي”

“پر تون ٿي ڪڏهن سوچيو آهي ته ماڻهو کي محبت ڇو نه ٿي ملي؟” هن سانوڻ کان پڇيو.

“ان ڪري جو ماڻهو اول محبت جي نه، پر دولت جي ڳولا ڪندا آهن. هو سمجهندا آهن ته دولت

وسيلي هو سڀ ڪجهه حاصل ڪري وٺندا. ان حد تائين جو محبت به ماڻي وٺندا. پر محبت خريدڻ جي

شئي ٿورڙي آهي. دولت وسيلي جسم خريدي سگھجي ٿو رات خريدي سگھجي ٿي، ويندي سڄي عمر

لاءِ عورت به ڳنهي سگھجي ٿي، پر محبت خريد ڪري نه ٿي سگھجي. محبت خريداري کان ماورا آهي.

اها جنس توهان کي دنيا جي ڪنهن به بازار ۾ نه ملندي. ان لاءِ توهان کي روح جون ڳليون وورڙيون

پونديون۔ ۽ روح جي ڳلين ۾ ملڪيت جي لاءِ ڪو به لنگهه ڪونهي.”

سانوڻ بيخودي ۾ ڳالهائي رهيو هو ۽ پريان چٽڪ ڪنول جي دل جي ڦٽن تان ڪڙيون لهي رهيون

هيون.

کيس پتو هو ته ماڻهو محبت هارائي، ڪجهه به نه کڻيندو آهي، محبت جي هار هر فتح تي ڀاري هجي

ٿي. ڪا به جيت انهيءَ هار جو هاڻو گهٽائي نه سگھندي آهي. ڪا به شئي محبت جو متبادل نه آهي. دل

جو جهونا ڳڙهه جهرن ڏو آهي ته ٻيهر وري اڏجي سگهندو آهي۔ سو به ساڳي شڪل صورت ۾ نه. هن به ڪنهنجي دل جو جهونا ڳڙهه جهوريو هو. هوءَ ڪيڏي نه ڳهيلي هئي. جر قوت جي جرڪ تي ڀلجي پيئي هئي ۽ محبت جي ڪنڌيءَ کي ڇڏي ڏنو هئائين. ۽ جڏهن کيس اهو احساس ٿيو هو ته هن پيانڪ غلطي ڪئي آهي، تڏهن ڏاڍي دير ٿي وئي هئي، وقت جو وهڪرو کيس گهڻو گهڻو تمام گهڻو اڳتي وهائي ويو هو ۽ ڪنارو تمام ڏور رهجي ويو هو۔ ايترو ڏور جو هاڻي ان کي رڳو تصور جي اک سان ئي ڏسي ٿي سگهي.

سانوڻ گهڙي ڪن لاءِ ڇپ ٿيو ته کيس پريان به بلڪل ڇپ ڇپاٽ محسوس ٿي. ان ڪري چيائين ته “تون ڪيڏانهن گرم ٿي وئي آهين؟”

هن پاڻ سنڀاليو۔ “ڪيڏانهن به گرم ڪانه ٿي وئي آهيان، توکي ڏيان سان پيئي ٻڌان. ڳالهائون ڳالهائين ٿو ته جڻ سرندي جون تارون وڃڻ ٿيون لڳن. تنهنجي ڳالهين جي سُر سان دل جي ننگري جاڳي ٿي اُٿي.”

“شايد تون دل سان ٿي ٻڌين. توکي تڏهن ايئن ٿولڳي. ٻڌندڙ دل سان ٻڌندو آهي ته ڳالهائيندڙ به دل سان ڳالهائيندو آهي۔ ۽ جڏهن دل ئي ڳالهائي، دل ئي ٻڌي، تڏهن ڳالهين ۾ مطلب جا ڪنوارا ڪٽهار ڪڙي پوندا آهن ۽ ڳالهين ۾ معنائن جو نورالو نورالو ۽ منڙو منڙو رس ڀرجي ويندو آهي.”

“تو سوڀري دولت جي ڳالهه ڪئي. اها به هڪڙي رڪاوٽ آهي. پر پاڻ جنهن معاشري ۾ رهون ٿا، ان ۾ سوين رڪاوٽون آهن، جن سان ٽڪرائجي محبت ٽڪر ٽڪر ٿيو وڃي. هتي وڪ وڪ تي بندشون آهن. آخرڪار ماڻهو ڪيڏانهن وڃي؟ ڪٿي نه ڪٿي کيس هٿيار ڦٽا ڪرڻا ٿي پون ٿا. ۽ وڇوڙي جو روڳ پالڻو پوي ٿو. هن معاشري ۾ زندگي خود هڪڙو وڏو روڳ آهي.”

“جتي محبتون گناهه هجن، اتي زندگي روڳ نه ٿيندي ته ٻيو ڇا ٿيندي؟ زندگي جنت ته فقط محبت ۾ ٿيندي آهي. محبت مسرتن جي تلاش آهي. ماڻهو خوشين جي جستجو ٿو ڪري۔ ۽ ان ڳولا ۾ دائمي منزل محبت آهي. محبت خوشين جي تخليق ٿي ڪري۔ داخلي ۽ خارجي خوشيون. اتي انسان جي سڄي دنيا ئي بدلجي وڃي. محبت جي هڪ ساعت به پوري زندگي جي روڳ تي پاري آهي. محبت جي هڪ ساعت ۾ به ماڻهو صدين جي سرهائي ماڻهو وڃي، ۽ صدين جيڏي زندگي جيئو وڃي. محبت انسان جي تڪميل آهي. انهيءَ ڪري کيس هر حالت ۾ محبت جي حاصلات لاءِ جاکوڙ ڪرڻ گهرجي.”

“محبت آخرڪار آهي ڇا؟” ڪنول ٻيهر پڇيو.

“محبت انسان جي احساساتي ۽ مادي گهرج آهي.” سانوڻ نهايت مختصر جواب ڏنو.

“ان کان اڳتي؟” ڪنول وري سوال ڪيو.

“محبت انسان جي احساساتي ۽ مادي سگهه آهي، شڪتي آهي.” هن وري به مختصر لفظن ۾ ورندي

ڏني.

”مون کي اکرڻ ۾ نه الجھايو. گھرج ۽ شڪتي؟ ٻيئي الڳ الڳ شيون آهن. هڪڙي ڳالھ ڪريو.“
ڪنول هلڪو تهڪڙو وکيريندي چيو.

”ها. اها گھرج به آهي، ته ساڳئي وقت شڪتي به آهي. عام طور تي ايئن سمجھيو ويندو آهي ته هر ماڻھو فقط محبت حاصل ڪرڻ چاهيندو آهي، ماڻھو گھرندي آهي. پر اهو اڌ سچ آهي. سچو سچ هيءُ آهي ته ماڻھو جتي محبت ماڻھو چاهيندو آهي، اتي اهو محبت ڏيڻ به گھرندي آهي. جنهن ماڻھو ۾ محبت ڏيڻ جي سگھ نه هوندي، ان ۾ ماڻھو جي وسعت به نٿي ٿي سگھي. ماڻھو ۾ محبت ڏيڻ ۽ محبت ڪرڻ جي تمنا پھرين پيدا ٿيندي آهي ۽ محبت جي حاصلات جي آرزو پوءِ اڀرندي آهي، ان ڪري محبت ساڳي وقت احساساتي ۽ مادي شڪتي آهي، ته ماڻھو جي احساساتي ۽ مادي گھرج به آهي.“

”تون شايد صحيح ٿو چئين. پر عام حالتن ۾ ماڻھو کي اها خبر نه ٿي پوي. شايد انهي ڪري، جو ماڻھو پنھنجن ڪيفيتن کي گھرائي سان سمجھي ڪو نه سگھندو آهي. شايد سمجھڻ به ڪو نه چاهيندو آهي. خير ڇا به هجي، عام ماڻھن لاءِ اهو ئي ڪافي آهي ته محبت، محبت آهي.“ ڪنول ڪنھن حد تائين هن سان متفق ٿيندي ورائيو.

پوءِ جي ٿڌي رات هنن جي ڳالھين جي سِيڪ ۾ سيڪجندي اڳيان رڙهندي ٿي وئي. هنن کي ڳالھائيندي جڻڪ ڪيئي ڀڳ لنگهي ويا. جڳ جڳاندڙ ڳالھڙيون ڪتي نه ٿي ڪٽيون. تان جو اڻڄاڻائي، اجنبيت ۽ اڻواقفيت جا سمورا سنڌا ريتجي ويا ۽ ڳالھڙيون هڪڙي نئين نرالي رشتي جي سانچي ۾ پلٽجي ويون.

✱

هاڻي هو روزاني فون تي ڳالھائيندا هئا. ڳالھائيندي ڳالھائيندي هڪٻئي جي ظاهر و باطن کان آگاهه ٿيا، پسندن ناپسندن کان واقفيت حاصل ڪيائون ۽ عادتت اڻوارن کان آشنا ٿيا. عورت يا ته مڪمل اعتماد ڪندي آهي يا بنهه نه ڪندي آهي. هن وٽ وچ وارو ڪوبه رستو نه هوندو آهي. ۽ جڏهن هوءَ اعتماد ڪندي آهي ته پوءِ اهو ڏاڍو مضبوط ۽ اثت هوندو آهي. البت ڪڏهن اها هڪڙي نظر ۾ ئي اعتماد جي بلندي تي پهچي ويندي آهي، ته ڪڏهن سندس اعتماد ڪنھن نئين سٺي وانگر هوريان هوريان انگوربو آهي.

سانوڻ تي ڪنول جو ڀروسو به ايئن ئي ٿيو. اهو هڪ سٺ ۾ نه ٿيو. البت اهو ڏاڍي تيزي سان پروان چڙهيو. ڳالھائيندي ڳالھائيندي اعتماد جو سلو ڦٽو ۽ ڳالھين ئي ڳالھين ۾ جوان ٿي ويو. اعتماد هر رشتي جي جڙ آهي. سو سانوڻ ۽ ڪنول جو رشتو پڻ ڏاڍين گھرائين تائين لهي ويو. ڪنول پنھنجي باري ۾ سانوڻ کي سڀ ڪجهه ٻڌايو. سانوڻ پاڻ بابت ڪنول کان ڪابه ڳالھ ڪانه لکائي. هو هڪٻئي جي جڳ جڳ جا شناسا ٿي ويا. ڪير ٿو چئي ته شناسائي لاءِ پھرين ملڻ ضروري آهي؟ دلين جا نيم ئي پنھنجا ٿين. دليون ڪڏهن سالن جي رفاقت ۾ به شناسا ٿي نه سگھنديون آهن، ته ڪڏهن ڪنھن هڪڙي لفظ سان ئي صدين جا مفاصلا هڪ ئي ست ۾ طئي ڪري وينديون آهن؛ يا ڪو هڪڙو لفظ ئي

کين ازلي ابدي ڏور ۾ ٻڌي ڇڏيندو آهي۔ پوءِ پلي سندن وچ ۾ ڪيڏا به مفاصلا ڇو نه هجن. دليون مفاصلن کان ماورا هونديون آهن. اهڙي ريت هو به فاصلن جا سنڌا سيڙها ريتي ويا هئا ۽ پنهنجي پنهنجي دل جي ڪپر تي بيهي هڪٻئي کي محبت جي نگاهن سان ڏسي رهيا هئا. محبت جي نگاهه اڻ ڏٺي کي ڏسي سگهندي آهي. اڻ ڏٺي کي ڏسڻ جي تانگهه ڏنل کي ڏسڻ جي تانگهه کان هزارين ڀيرا وڌيڪ هوندي آهي. انهيءَ تانگهه هنن ٻنهي کي پڻ وڏي هورا ڪورا ڏيئي ڇڏي هئي. نيٺ هڪڙي ڏينهن سانوڻ ڪنول کان ملڻ جي تقاضا ڪئي ۽ ڪنول کيس تارڻ بدران ملڻ جو وقت ڏيئي ڇڏيو. کين نيڪ ٻن ڏينهن کانپوءِ ملڻو هو.

(5)

ڪنول قوهه جوانيءَ ۾ هئي.

اڪيلي ويئي ويئي سندس ذهن ڏهه ٻارنهن سال پوئتي هليو ويو. پوئتي- جڏهن اڃا هن جواني جي چائنٺ تي پير مس رکيا هئا، جڏهن اڃا سندس جسم جي وٺ تي جواني جو پور مس ڦٽو هو. انهن ڏينهن ۾ هن حيدرآباد جي ميران هاءِ اسڪول مان مئٽرڪ جو امتحان پاس ڪيو. ڪاليج وارا ڏهاڙا سندس الهڙپڻي جا ڏينهن هئا. ڪيچلي ۽ شرارتي ته هوءَ اڳي ئي هئي. مٿان وري ڪاليج جو ڪنهن حد تائين کليو ماحول، سندس طبيعيت ۾ هڪ قسم جو نڪار اچي ويو. ماحول جو تاثر ۽ جواني جي اٽڪ- هوءَ روز بروز نون نرالن رنگن ۾ رنگبي وئي. هونئن به جواني پاڻ سان گڏ ڪيتريون ئي نيون شيون آڻيندي آهي. جسماني تبديلين ۽ پختائين سان گڏ ذهني ۽ احساساتي تبديليون پڻ هوريان هوريان رونما ٿيڻ لڳنديون آهن. اهڙين تبديلين مان ڪنول پڻ گذري رهي هئي. انهن تبديلين سندس بت کي وڌيڪ سڊول ڪيو. سندس سونهن اڃا وڌيڪ نڪرڻ لڳي. ڪيچلاڻپ، ذهانت ۽ سونهن کيس سندس سهيلين ۾ سڀني کان بلند مرتبو عطا ڪري ڇڏيو.

لچمي، روپ، سورٺ ۽ ياسمين سندس سڀ کان گهريون ۽ پياريون ساهيڙيون هيون. جيڪي سندس هم ڪلاسي پڻ هيون. ايئن ڪاليج ۾ ڪيترائي جوڙ هئا. پر سرتين جو هي جوڙ سڀني کان نرالو ۽ نشانبر هو. ايئن جيئن تارن جي ميڙ ۾ گڏيون.

لچمي جڏهن پنهنجن پينين وارن کي ڪلهن تي چوڙي ڇڏيندي هئي ته پوري فضا سندس چٽن جي خوشبو سان واسجي ويندي هئي ۽ پوئتي پنيولجي پوندا هئا.

روپ جڏهن گهريون نيريون اڪيون کڻي گهور وڃندي هئي، ته گهور جندڙ وجودن جي ڪپارن منجهه ڪڪر مڙي ايندا هئا، جهرڙ جهمندو هو ۽ وڏي وسڪار ٿيندي هئي.

سورٺ مرڪندي هئي ته هوائون خمارجنديون هيون ۽ تهڪ ڏيندي هئي ته ڪائنات ان جي سازن تي نچڻ لڳندي هئي.

ياسمين ٺلهي نالي جي ياسمين نه هئي، پر چنبيلي جي پنڪڙين جي سموري تازگي، رنگ، روپ ۽ سڳندون سندس ڪايا ۾ اچي گڏيون ٿيون هيون.

ان کانسواءِ منجهن ڪيترين ئي ڳالهين ۾ هڪجهڙائي پڻ هئي. هوءَ سڀني سون سريڪيون هيون، سڀني جا چنڊ جهڙا مڪڙا هئا، سڀني جي هنج اڌار جهڙي هائي هئي. سڀني خوش پوشاڪ هيون، ڪلمڪ هيون. چنچليون، ڪيچليون ۽ چاڳليون هيون.

اهي سڀ خوبيون ڪنول ۾ پڻ هيون. پر هوءَ وٽ ئي ٻي هئي: سڀني کان نرالي، سڀني کان منفرد. قوه ڦلاريل، ٻه ٻه ٻرندڙ موتعي وانگر هر مگرو مات ڪندڙ، جمومڪ جموڙو ڪٽئين. سڀين پرين سهڻي. البت منجهس ڪائي وڏهه ٿي ته اها هيءُ ته هوءُ ڪجهه مغرور هئي.

هوءُ سڀني پڙهائي ۾ هوشيار هيون، ذهين هيون. سڀني سبجيڪٽن کي جن گهوڻيو پيو ويٺيون هيون. ڪهڙو مضمون هو. جنهن ۾ ڪين مهارت ڪا نه هئي؟ هوءُ سڀني قابل ۽ محنتي شاگرد ياڻيون هيون. انهي ڪري به ڪاليج ۾ سندن حيثيت ڪجهه مٿي هئي. استادن طرفان ڪين اهميت ۽ ڌيان ملندو هئو. استاد ياڻيون سندن خيال رکنديون هيون. جنهن ڪري سندن شخصيتون ڪجهه وڌيڪ اڀريون هيون ۽ منجهن ڪافي خود اعتماد پيدا ٿي هئي. انهيءَ خود اعتمادي جي ڪري هوءُ نصابي ڪمن کانسواءِ ٻين اسڪولي سرگرمين ۾ پڻ بهرو وٺنديون هيون. ڪاليج جا جيڪي ميٽاڪا، تقريبن ۽ فنڪشن ٿيندا هئا، هي پنجنهي ساهيڙيون جڻڪ انهن جي جان هونديون هيون. ناٽڪ، ٿيلا، گيت، تقريرون، ذهني آزمائشون، سوال جواب، شعري مقابلو، ڪمپيٽرنگ. ڪجهه ٻين چوڪرين وانگر هيءُ ساهيڙيون پڻ انهن مشغلي ۾ بهرو وٺنديون رهنديون هيون ۽ گهڻي ڀاڱي مقابلو ڪئي پڻ وٺنديون هيون. هنن ٻاهرين ڪاليجن جي شاگرد ياڻين کان به ڪجهه مقابلو ڪتيا هئا. جنهن ڪري پنهنجي ڪاليج جي نيٽن جو نور هيون ۽ سندن هم ڪلاسي ۽ ڪاليجي چوڪريون سندن انهن خوبين جي ڪري ڪين پنهنجن دلين ۾ جاءِ ڏينديون هيون ۽ اکين تي ويهارينديون هيون. هر دل تي سندن ڌاڪو ويٺل هئي ۽ هر پاسي سندن هاڪ هئي. ڪاليج جا اهي ڏينهن سندن سهڻي ۾ سهڻا ڏينهن هئا ۽ ڪنهن سڀني وانگر گذري رهيا هئا. سندن لاءِ دنيا ڏاڍي دلڪش، حسين ۽ وڻندڙ هئي. سندن نظرن ۾ زندگي مرڪن، ٽهڪڙن، رفاقتن، خوشين ۽ سڪن جون نالو هئي. دنيا ۾ ڪي ڏک به هئا، اهڃ به هئا، فراقون به هيون، ڳوڙها به هئا، اڪيلايون به هيون، ڪلفتون به هيون، اڳلائيون ۽ ڪوجهاڻيون به هيون – ڪين اهڙي ڪا به خبر ڪانه هئي. سندن لاءِ هر شيءِ، سڀ ڪجهه ”روپي مڻ“ هو. جياپي ۾ ڪي سور به هوندا آهن، اهو سندن تصور کان ئي ٻاهر هو. سندن زندگي هڪڙي خاص ماحول جي مخصوص خوشين ۽ مسرتن جي خمارن ۾ گذري رهي هئي. جنهن جو پل پل وڻندڙ سهاڻو دلنشين ۽ اڻ وسرندڙ هو.

✱

عيد براد، هوليءَ ڏياري، سانوڻ تيج، بسنت ڏڻ، شادي مرادي، هلڪيون ڦلڪيون گهرو تقريبن، ساهيڙين جون دعوتون وغيره – اهي اهڙا ڏينهن هئا، جن تي مختلف چوڪريون هڪٻئي جي گهرن ۾ اينديون وينديون رهنديون هيون. اٿڻ ويهڻ ۽ اچ وڃ وارو اهو حلقو فقط گهري ساهيڙپ تائين محدود نه هو. ان ۾ چڱي موچاري وسعت هئي. اهڙن موقعن تي گهاٽين ساهيڙين کان سواءِ ٻين هم ڪلاسين ۽ ڄاڻ سڃاڻ وارين چوڪرين کي پڻ ڪوٺيو ويندو هو. پوءِ جنهن به هنڌ چوڪرين جو اهڙو ميڙ اچي ڪئي ٿيندو هو اتي زندگي جا هڙتي رنگ ٻهڪي پوندا هئا. ڪل پوڳ، مذاق مشڪري، سهرا لاڏا، ڪلام، پانت پانت جا قصا، دنيا جهان جون ڳالهيون. جهرڪين واري چر چر هوندي هئي، جيڪا

بيمعني هوندي به بامعني لڳندي هئي. انهن محفلن ۾ چوڪرن لاءِ عام طور تي ڪا به جڳهه ڪانه هوندي هئي. پر پوءِ به ڪنهن گهر ۾ جيڪڏهن ان قسم جي تڙيل مخلوق وسندڙ هوندي هئي ته هن جهان ۾ جهاتي ضرور پائيندي هئي. چوڪرا ٻاهرئين پني تان ئي سهي، پر ڪنهن نه ڪنهن طريقي سان انهن محفلن تي نهار ضرور وجهندا هئا ۽ انهن ۾ شامل ٿيڻ جا وجهه ڳوليندا هئا. پوءِ ڪڏهن ڪڏهن ڪين اهڙي ڪاميابي ملي به ويندي هئي، ته وري ڪن موقعن تي ڪن چوڪرن کي دعوت پڻ ڏني ويندي هئي. ايئن ڪجهه چوڪرين ۽ چوڪرن جي وچ ۾ شناسائي وڌي به سهي. اهڙي طريقي سان اهي چوڪريون، جيڪي ڪجهه وڏيريون هيون، انهن جي ڪچهرين ۾ اهڙا چوڀول به اٿندا رهندا هئا ته اڄڪلهه ڪير ڪنهن جي سڳي ۾ آهي؟ ڪنهن جون اڪيون ڪنهن سان اٽڪيل آهن؟ هوءُ نه وڻندڙ چوڪرن مان چوندي چوندي وڏون ڪينديون هيون، ته وري جيڪي چوڪرا ڪين ٿورا يا گهڻا وڻندا هئا، تن جون ساراهون ڪندي نه ڏاڍنديون هيون. عورت مرد جي واکاڻ ڪندي آهي. پر جي ڪنهن جي واکاڻ نه ڪندي آهي ته گلا ڪندي آهي. گلا عورت جو سڀ کان مرغوب مشغلو آهي. عورت چاهيندي آهي ته مرد مٿانئس ٻاهر وڃي. پر جي ڪو مرد ٻيءَ ڪنهن عورت تي ٻاهر ٻاهر پيو ٿيندو ته اها ڳالهه ڪانئس سٺي ڪانه ٿيندي. هوءُ ان تي ڪلون ڪندي ۽ سندس گلا ڪندي. هر عورت چاهيندي آهي ته ڪو مرد مٿس ٻاهر وڃي. پر فقط مٿس ٻي ڪنهن عورت تي نه. هوءُ نه رڳو مرد سان سڙندي آهي، پر عورت سان به سڙندي آهي، پاڻ جهڙي عورت سان. ساڙ سندس سرشت ۾ شامل آهي. گلا ساڙ جي پيڻ آهي. ان ڪري جتي گلا هوندي اتي ساڙ هوندو ۽ جتي ساڙ هوندو اتي گلا هوندي.

مرد گلا مان سنجوڳ جهڙو مزو وٺندو آهي ۽ عورت گلا مان ميدانِ جنگ تي حاصل ڪيل فتح جيتري آسپس ماڻيندي آهي. ان ڪري مرد جيترو وڌيڪ محروم هوندو. اوترو وڌيڪ گلا ڪندڙ هوندو ۽ جيڪا عورت جيتري وڌيڪ ڊٻايل، هيسيل، اڪيلي، هاراييل ۽ ساڙولي هوندي، اها اوتري ئي گهڻي گلا خور هوندي. سڀئي مذهب ماڻهن کي گلا کان روڪين ٿا. اسلام ته گلا کي مٿل پاءُ جو گوشت ڪاٽڻ جهڙو مڪروه ڏوهه قرار ڏنو آهي. ماڻهو اهو سڀ ڄاڻن ٿا. پر پوءِ به گلا ڪن ٿا. مرد به، ته عورتون به. شايد عورتون ڪجهه وڌيڪ. انهي ڪري جو مرد ڪين محڪوم بنائي رکيو آهي، سندن اظهار تي پابندي مڙهي ڇڏي آهي. ڪنهن طريقي کي جيڪڏهن صدين کان، پيڙهين کان لڳاتار عمل ۾ آندو وڃي، ته نيٺ اهو انساني سرشت ۾ پيهي ويندو آهي. گلا به شايد سوين صدين کان، پيڙهين کان لاڳيتو سفر ڪندي پيئي اچي. ان ڪري اها هر پيڙهي ۾، گهٽ وڌ، پر موجود هجي ٿي. ايئن الائي ڪيڏو ڊگهو سفر ڪري اها هن ته تي تائين پڻ اچي پهتي هئي. سو جڏهن هيءَ چوڪريون پاڻ ۾ ميڙ ڪري ويهنديون هيون، ته سندن پانت پانت ڳالهين ۾، ختم نه ٿيندڙ قصن ۾ گلا جو به چڱو خاشو حصو هوندو هو. پر هڪڙي ئي ويڙهي ۾ رهندڙ مائين ۽ پوڙهين مائين کان سندن گلا جو انداز ڪافي بدليل هوندو هو. هنن ۾ گلا مستقل هوندي آهي ۽ هڪڙو ئي ليڪو هميشه پيو ڪتبو آهي. اهو عمل پوءِ ڪڏهن ڪڏهن منجهن رنجشن کي پڻ جنم ڏيندو آهي. پر هتي ان جي ابتڙ ڳالئن جا موضوع مٿا رهندا هئا. سندن

حقلن ۾ به هلڪيون ڦليلڪون تبديلون اينديون رهنديون هيون، جنهن ڪري سندن نشانا پڻ بدلڻا رهندا هئا. قصن ڪهاڻين جي به مٽ ست ٿيندي رهندي هئي. هن محفل جي ڳالهه هتي، ته هتان جي ڳالهه هن هئا. تنهن ڪري جيئن ڪو نئون چؤڀول اٿيو ته پراڻيون ڳالهيون آيون ويون ٿي ويون. وري نوان ساز نوان رينگت. هونئن به چوڪرين وٽ اڻڳڻيون ڳالهڙيون هونديون آهن. سندن دماغ چڻ پرس هجن ۽ انهن پرسن ۾ دنيا جهان جا اڻڪت داستان، ڪڏهن بي ترتيب ۽ منجهيل منجهيل، ته ڪڏهن ڏاڍي سليقي سان سجائي رکيل هوندا آهن. جتي جنهن داستان جي ضرورت پئي، اهو ٻاهر اچي ويندو. جهرڪين جي چر چر شروع ٿي ويندي. چر چر جيڪا بي معنيٰ هوندي به بامعنيٰ هوندي آهي.

ڪنول به اهڙين محفلن ۾ وڏي خوشي سان حصو وٺندي هئي. هن هڪ اڌ پيرا پنهنجي گهر ۾ به دعوت ڪئي. جنهن ۾ سندس ساهيڙين شرڪت ڪئي. پر آهستي آهستي هنن پنجن ساهيڙين جي ست جيئن ڪاليج ۾ مرڪزي حيثيت حاصل ڪري ورتي، تيئن ئي هنن گهرو تقريبن ۾ به وڏو مان مرتبو ماڻي ورتو. ڪاليج جي ٻئي سال ۾ اچڻ کانپوءِ اهڙي ڪا به گهرو تقريب ڪانه هئي، جنهن جي نيند ڪين نه ڏني ويندي هجي. هوءَ هر محفل جي جان بڻجي ويون. محفلون سندن موجودگي سان جرڪنديون هيون. هاڻي سندن ڳاليتو وڌيڙين چوڪرين ۾ ٿيندو هو. عمر جيئن وڌي ٿي، ماڻهوءَ ۾ تيئن ڪجهه وڌيڪ پختائي اچي ٿي. سال پهرين جي پيٽ ۾ هاڻي منجهن به ڪجهه وڌيڪ پختگي پيدا ٿي هئي. جنهن ڪري منجهن چوڪرن کان حجاب پڻ ٽورڙو گهٽيو. هاڻي سندن محفلن ۾ ڪجهه چوڪرن جي شرڪت پئي ٿيندي هئي. چوڪرا ۽ چوڪريون. جتي به چوڪرا ۽ چوڪريون گڏ ٿيندا آهن، اتي جواني جڳمڳائي اٿندي آهي. جواني، جيڪا روشني آهي، مستي آهي، جادو آهي، اها پنهنجا رنگ، خوشبو ۽ جلوا هتي به وڪيرڻ لڳي. جلوا، جن ۾ هڪڙو جلوا ڪنول جو به هو. ڪنول جو جلوا، جيڪو سراسر رنگ، روپ ۽ خوشبو ۾ ٻڌل هو. جيڪو جيئن پوءِ تيئن وڌيڪ جرڪي ۽ جڳمڳائي رهيو هو. جنهن جي جڳمڳ مڳ مڳ لات تي آخرڪار ڪو نه ڪو پتنگ ته چرڪڻو ٿي هو. دل جو پتنگ، جيڪو جواني ۽ سونهن جي چر تي ڪلندي خوش ٿيندي جرڪي ويندو آهي. آڪاش اهڙو ئي پتنگ هو. جيڪو ڪنول جي سونهن جي شمع تي لهي آيو هو. ڪنهن ٿي ڄاتو ته هو وصال سان پڪجي جڳمڳ جيئي پوندو يا فراق جي آڙاهن ۾ لهسجي لوسائجي سڙي پسم ٿي ويندو؟ ڪنهن ٿي ڄاتو؟ ڪير ٿو ڄاڻي سگهي؟ دلين جو انت پلا ڪنهن لڏو آهي؟ پيا ته پيا، پر آڪاش پاڻ به نه ٿي ڄاتو. هو ته بس پنهنجي دل جي هٿان مجبور هو. دل، جيڪا سدائين بي چئي ٿيندي آهي، جيڪا لڪ سمجھائڻ سان نه سمجهندي آهي. آڪاش انهيءَ دل کي ڪنول تي نچاور ڪري ويٺو هو. ڪنول، جيڪا سهڻي هئي، چنچلي، ڪيچلي ۽ ڇاڳلي هئي، جيڪا مغرور هئي.

✱

آڪاش ڪنول کان ٽي سال وڏو هو. هن ڪنول کي پهريون ڀيرو پنهنجي سوٽ ساڀيا جي گهر ۾ ڏٺو. انهي ڏينهن ساڀيا ڪاليج جي چوڪرين جي دعوت ڪئي هئي ۽ انهي موقعي تي اتفاق سان آڪاش به

اتي اچي نڪتو هو. ساڀيا آڪاش کي تمام گھڻو پائيندي هئي ۽ مٿس فخر پڻ ڪندي هئي ته کيس ايڏو سلڇڻو سؤت مليو آهي. سو هو جيئن ئي پهتو ته سندس سٺي آءِ پگت ڪيائين. آڪاش کي گھر جو ماحول ڇهل پهل وارو لڳو ۽ کيس ڀر واري ڪمري ۾ چوڪرين جو ميڙ نظر آيو. هن جي نظر پهرين ئي ڪنول تي پئي. اڪيون اکين ۾ پيهي ويون. ڪنول منهن ٻئي پاسي ڪري ڇڏيو. “هيءُ گھر ۾ نوان چنڊ اڃ ڪٿان اڀريا آهن؟” آڪاش ساڀيا کان مذاق واري انداز ۾ پڇيو. “سڀ منهنجون ڪاليجي ساهيڙيون آهن. ساڻن ملنديون؟” ساڀيا مرڪندي ورائيو. “ها، ها، ڇو نه؟”

چوڪرا، چوڪرين سان ملڻ لاءِ سدائين راضي هوندا آهن. اهي ان معاملي ۾ ڪڏهن به انڪار نه ڪندا آهن. آڪاش به انڪار نه ڪيو هيو. هوءُ کيس وٺي اچي چوڪرين جي ميڙ ۾ بيٺي. چوڪرين نئين چوڪري کي سندن وچ ۾ بيٺل ڏٺو ته مٿن ماڻ ڇانئجي ويئي. “هن سان ملو. هي منهنجو سؤت آڪاش آهي. يونيورسٽي ۾ ٿو پڙهي.” ساڀيا سڀني سان سندس تعارف ڪرايو.

جنهن کانپوءِ ساڻس چوڪرين جو تعارف ڪرايائين:

“هيءُ ڪنول آهي، اسان جي ڪاليج جي سڀ کان پياري ۽ هر دلچيز چوڪري. هي شانتا آهي، اسان جي ڪاليج جونڪ آهي. هي لڇمي آهي. هي روپ آهي. هي ياسمين آهي. هي سورث آهي. هيءُ عابدان آهي. هي منيران آهي. هي پوجا آهي. هي تنزيلا آهي...!” هوءُ چوڪرين جي تعارفن کي ڪپڙي جي ٿانن وانگر سندس اڳيان کوليندي وئي.

سڀني چوڪرين واري واري سان، ڪن شرمائيندي ۽ ڪن مرڪندي، سنڌي رسم موجب آڪاش کي هٿ ڏنو. تڏهن سنڌي چوڪرين ۽ عورتن ۾ اڃا ڪنڌ کي لوڏي سلام ڪرڻ ۽ آڱريون هلائي هلو هاءِ ڪرڻ واري بدعت نه پڪڙي هئي. تڏهن جنس جي تفريق کانسواءِ، مٿي مائٽي توڙي ڄاڻ سڃاڻ ۾ هڪٻئي سان هٿ ملايو ويندو هو. شهري عورت هٿ ڏيڻ ۾ ايڏو حجاب نه ڪندي هئي. باقي ڪٿي ڪٿي ٻهراڙي جي عورت ويجهن مائٽن کانسواءِ ڪنهن پري جي سڃاڻو يا ٻيءَ ذات واري مرد سان هٿ ملائڻ مهل پنهنجي هٿ تي پوتي جو پلٽ رڪي پوءِ هٿ ڏيندي هئي. جنهن کي هروڀرو حيا جي نشاني سمجهيو ويندو هو. تنهنڪري سڀ ننڍا وڏا ۽ ننڍيون وڏيون بنان امتياز جي هڪٻئي سان چسي ملائينديون هيون، هڪٻئي کي هٿ ڏينديون هيون. هونئن به عورت ۽ مرد جو هڪٻئي سان هٿ ملائڻ جنسي برابري جي علامت آهي ۽ سڪڙي سلام واري واٽڙاپ جي پيٽ ۾ هڪڙي تمام شاندار رسم آهي.

تعليم قومي ڪلچر کي پختو ڪندي آهي. اهوئي ڪارڻ آهي، جو جيڪي قومون پڙهيل ڳڙهيل، سلجهيل ۽ ترقي يافتا آهن، اهي پنهنجي ثقافت، تهذيب، تمدن ۽ رسمن رواجن تي فخر ڪنديون آهن ۽ انهن جي واڌ ويجهه ۽ پختگي لاءِ جاکوڙينديون آهن. ثقافت ۽ رواج رسمن ڪنهن قوم جي معاشرتي

زندگي ۾ ڪرنگهي واري هڏي جي حيثيت رکنديون آهن. ڇو نه سڀ ڪجهه ڪسجي وڃي، پر جيسيتائين ٻولي، ثقافت ۽ رسمون رواج زندهه آهن، تيسيتائين قومي وجود جي جياپي جا امڪان ختم نه ٿيندا. ثقافت هارايل جنگين کي ٻيهر کڻي سگهندي آهي. ان ڪري حاڪم قومون هميشه محڪوم قومن جي ثقافت کي ميتڻ جون ڪوششون ڪنديون آهن ۽ جاندار رسمن جي جڳهه تي هٿ ٽوڪيون، مردار ۽ واٽريون رسمون مروج ڪرڻ جو ماحول پيدا ڪنديون آهن.

ورهاڱي کانپوءِ سنڌ ۾ به پنجابي پناهگير مستقل مفاد قوتن سنڌي ثقافت تي منظم يلغار ڪرڻ جون گهڻ طرفيون ڪوششون ڪيون آهن. ان ڏس ۾ ڪڏهن سنڌي ثقافت کي پسماندا قرار ڏئي ننڍيو ويو ڪڏهن ان کان ڌڪار وارو رويو رکيو ويو ڪڏهن ان جي تباهي جا سڌا سامان مهيا ڪيا ويا، ته ڪڏهن وري اڻ سڌي ريت ان کي ريتڻ لاءِ مختلف حربا استعمال ۾ آندا ويا ۽ سڌي اڻ سڌي پروپيگنڊا جي طوفان وسيلي سنڌ جي ماڻهن کي احساس ڪمٽري ۾ ڌڪڻ جي ڪوشش ڪئي وئي.

پر ان سڀ ڪجهه جي باوجود اڃا سنڌ جا ماڻهو احساس ڪمٽري جا اڃا ايترا شڪار نه ٿيا هئا. سنڌي ثقافت، سنڌي قدر، سنڌي رواج ۽ ننڍيون وڏيون سنڌي رسمون شهرن ۾ به جيئن جو تيئن موجود هيون. اهي ساڀيا جي گهر ۾ به پنهنجي اصل شڪل ۾ موجود هيون، ته ڪاليجن ۽ يونيورسٽين ۾ پڙهندڙ چوڪرين جي دلين ۽ دماغن ۾ به انهن جو گهر هو. تنهنڪري سڀني آڪاش سان هٿ ملايو. اهو ڄاڻي ته آڪاش يونيورسٽي ۾ ٿو پڙهي، اعليٰ تعليم حاصل ڪرڻ جي خواهشمند چوڪرين کانئس يونيورسٽين جي ماحول، پڙهائي ۽ سٺن شعبن جي باري ۾ معلومات حاصل ڪئي. تڏهن اڃا يونيورسٽين ۾ چوڪرين جي داخلا جو تعداد اتي ۾ لوڻ برابر هو. تنهنڪري آڪاش سڀني کي ان ڏس ۾ همٿايو.

ڪچهري حجاب جي دشمن آهي. ان ڪري ٿوري دير ڪچهري ٿي ته حجاب ويندو رهيو. هنن پاڻ ۾ دوستاڻي ماحول ۽ ڪليي انداز ۾ ڳالهه ٻولهه ڪئي. آڪاش اوستائين اتي ويندو رهيو، جيسيتائين ماني نه لڳي. پر ان سڄي وقفي ۾ ڪنول ساڻس هڪڙو اکر به نه ڳالهايو. هو اتي وڃي ڪجهه ٻين چوڪرين جي دائري ۾ ويٺي، جتي آهستي بوليندي رهي: چر چر جو آواز ڪمري جي فضا ۾ ٻرندو رهيو ۽ هڪڙي عجيب خوشبو ڦهلجندي رهي.

*

جواني بذات خود هڪڙي چڪ آهي، هڪڙو سڌ آهي. انهي ڪري جواني جواني کي سڏيندي آهي. پوءِ ڪٿي اهو سڌ ورنهيو ويندو آهي، ته ڪٿي ٻوڙي ڪنين ٻڌو ويندو آهي. ڪٿي ته ماڳهين ايئن ٿيندو آهي ته سڌجنڊڙ وجود ڪا صدا ئي ڪين ٻڌندو آهي. ڪنول جو رويو به ڪجهه ان قسم جو هو. ڄڻ هن ڪجهه ٻڌو ئي نه هجي. جنهن مهل به آڪاش مٿس پيار پري نگاهه وڌي ٿي، هن پنهنجي چوڌاري ڄڻ پڪ سري پٽ ڏيئي ٿي ڇڏي. آڪاش جون نگاهون ان پٽ سان ٽڪرائجي نامراد واپس موٽي ٿي آيون.

پهرين ملاقات کانپوءِ آڪاش اهڙا وجهه ڳوليندو رهيو هو جن سان کيس ڪنول سان ملڻ جو موقعو ملي. ان سلسلي ۾ ياسمين ۽ پوڄا سندس مشڪل ڪشائي ڪئي. اهو هينئن ته ٻنهي جڙين جو مٿس ٺاهوڪو اعتماد ويهي ويو ۽ سندن وچ ۾ دوستي جو رشتو استوار ٿي پيو. اهڙي دوستي، جيڪا بي غرض هوندي آهي. آڪاش به سندن ڀروسي توڙڻ وارو ماڻهو ڪونه هو. تنهنڪري کين ڪڏهن به ان ڏس ۾ شرمندو ٿيڻو نه پيو. باقي جيتريقدر ڪنول جي لاءِ آڪاش جي اکين ۾ پيار جو تعلق هو ته ياسمين پهرين ملاقات ۾ ئي نظرن ۾ لڪل انهن پراسرار ترورن کي پانپي وٺي هئي. عورت کان پيسو سڀ ڪجهه لڪي سگهي ٿو پر مرد جي نگاهن ۾ پنهنجا محبت نه ٿي لڪي سگهي. پوءِ اهي نگاهون سندس لاءِ هجن يا وري سندس ڀر ۾ ويٺل بي ڪنهن عورت لاءِ هجن. هتان مرد اڪيون ڪنيون، هتان نظرون ٽڪريون يا اکين نظرن جو پيرو ڪنڀو ڪوبه راز راز نه رهيو. ان ئي ساعت سڀ ڪجهه عيان ٿي ويو. اهو سڀ هتي به ٿيو. ياسمين کي آڪاش جي نگاهه اتولي محسوس ٿي. نگاهن ماڻ مٿ ۾ نگاهن جو پيڇو ڪيو. اکين جا پيرا سڌا ڪنول جي چهر تي اچي پيا. آڪاش جي سادگي ياسمين کي موهي وئي، ۽ هوءَ مرڪي پيئي. هن پنهنجي اندر ۾ هن نئين نوجوان لاءِ دوستائي چڪ محسوس ڪئي. دوستي جي انهيءَ ڌور ۾ پوڄا به ساڻن ڳنڍجي وئي.

جيتوڻيڪ آڪاش ڪنول سان ملڻ لاءِ وجهه پئي ڳوليا. پر تنهن هوندي به هن ياسمين ۽ پوڄا جي دوستي کي ان ڏس ۾ ڏاڪڻ طور استعمال نه ڪيو. اها جدا ڳالهه آهي ته انهي دوستي جي بدولت ٿورو اڳيان هلي کيس ڪنول سان ميل جول جا انيڪ موقعا مليا. پر ان دوستي جي دائري ۾ ته ملوڪ، سوڍو، راڻو ۽ ملهار به هئا. هي دوستي جو هڪڙو بي غرض حلقو هو. جنهن ۾ هڪٻئي لاءِ عزت به هئي، احترام به هو ته محبتون به هيون. ٻارن جهڙيون معصوم محبتون، جيڪي دلين جي تارين کي شاداب ڪنديون آهن. جيڪي اجريون، شفاف ۽ پوتر هونديون آهن. هيءَ سنگت، هيءَ حلقو پڻ اهڙين محبتن جي ڦلواڙي هو. جنهن ۾ مطلب پرستي ۽ ڌوڪي لاءِ ڪابه گنجائش ڪانه هئي. باقي جيڪڏهن ڪنهن دل کي دل سان رشتو هو ته ان لاءِ ڪنهن کي ڪو اعتراض ڪونه هو. آڪاش جي اکين ۾ ڪنول لاءِ موجود پيار تي ياسمين ۽ پوڄا آرهيون ڪونه هيون. پاڻ هنن ان کي هڪڙي سعادت ٿي سمجهيو. اها الڳ ڳالهه آهي ته ڪنول ڪڏهن به آڪاش کي سڄم نه ڏني. هن هميشه کانئس منهن ڦيرايو.

نيٺ هڪڙي ڏينهن آڪاش ڪنول سان کلي ڳالهائڻ جو فيصلو ڪيو. دوستن جي هڪڙي ميڙاڪي ۾ هن ڪنول کي ٻه ٽي منٽ اڪيلائيءَ ۾ ڳالهائڻ جو عرض ڪيو. ڪنول رکائي سان ئي سهي، پر سندس اهو عرض اڳايو هو. پيئي اٿي نوڪلائي ۾ اچي ويٺا.

”توهين ايڏيون رُڪيون ۽ خود غرض چو آهيو؟“ ويهڻ شرط آڪاش ڪجهه مزاحيا انداز ۾ ڪنول کي چيو.

”توهين مون کي اهو ٻڌائڻ لاءِ ٻاهر وٺي آيا آهيو ته آئون رُڪي ۽ خود غرض آهيان؟“ ڪنول سڀاڻ لاهجي ۾ وراڻيو.

“نه. اهو ته خير مذاق ٿو ڪريان. توهان کي هيڏانهن وٺي اچڻ جو مطلب اهو آهي ته گهڙي کن لاءِ پاڻ ۾ ويهي ڪچهري ڪجي.”
“ڇا لاءِ؟”

“ان لاءِ جو توهان ڄاڻو ٿيون ته مون کي توهان سان عشق ٿي ويو آهي، محبت ٿي وئي آهي. منهنجي دل گهري ٿي ته توهان منهنجي انهي محبت جي موت محبت سان ئي ڏيو. آئون سڄي زندگي توهان جي پيار جي پناهن ۾ گذارڻ ٿو چاهيان، توهان جي وارن جي چانور ۾ گهارڻ ٿو گهران.” آڪاش پنهنجو اندر ڪنول آڏو کولي رکيو.

ڪنول جي چهر تي ڪاوڙ مان هڪڙو رنگ آيو ٿي ته ٻيو ويو ٿي. کيس سمجهه ۾ نه پئي آيو ته هوءَ ايتري جرئت تي آڪاش کي ڪهڙو جواب ڏئي؟ ٻيون سڀ ڳالهيون پنهنجي جڳهه تي، پر آڪاش سندس دوستاڻي ست جو شريڪ هو. هوءَ انهي مرم ۾ مارجي وئي ۽ سور پي وئي. ڪاوڙ کي ضبط ڪندي، ڏڪندڙ آواز ۾ کيس چيائين:

“آئون اهڙين ڳالهين ۽ جذبن کي فضول ۽ وقت جو زيان ٿي سمجهان. مون وٽ ان لاءِ فالتو وقت ڪونهي. مهرباني ڪري مون سان آئيندي اهڙيون ڳالهيون نه ڪجو ۽ مون مان اهڙي ڪا اميد به نه رکو. آئون پنهنجي خيال واري چوڪري آهيان. توهان کي مون مان ڪجهه نه ورتو سرتو. ڪنهن ڪوڙي توقع يا اميد تي منهنجي اڳيان پٺيان ڦري پنهنجو وقت نه وڃايو. پنهنجون راهون ڪڏهن به گڏجي نه سگهنديون. ڇاڪاڻ ته آئون انهن کي گڏائڻ نه ٿي چاهيان.” ايئن چئي هوءَ اٿي ڪڙي ٿي.
“ويهو!” آڪاش کيس منٿ ڪئي.

“ويهي ڇا ڪنداسين؟” ڪنول رکيو جواب ڏنو.

“نڪ آهي. تون پلي منهنجي نه ٿي. محبت جبر نه هوندي آهي. جيڪڏهن محبت ۾ جبر يا زور داخل ٿي وڃي ته پوءِ اها محبت نه ٿي رهي. تون پل مون سان پيار نه ڪر. پر منهنجي دل ۾ تولاءِ جيڪا محبت مؤجزن آهي، تون اها ختم نه ٿي ڪري سگهين. اها ختم ٿيندي به نه، اها اپار آهي. مون توکي بيشڪ زندگي وانگر چاهيو آهي. تون منهنجي دل ۾ سدائين زندگي وانگر ڌڙڪندي رهندي، پوءِ پل ڪٿي به هجين!”

ڪنول اتان هلڻ لاءِ وڪ ڪئي ته آڪاش سندس گرائي پڪڙي ورتي.

“ويهه! گهڙي کن ويهه! اڪيون پري توکي ڏسي وٺان. وري الائي ڪڏهن ملون يا نه ملون؟”

“نڪ آهي. چئين ٿو ته گهڙي کن لاءِ ويهان ٿي. پر منهنجي انهي ويهڻ کي اقرار نه سمجهجانءِ. ۽ ها، آئيندي ڪڏهن به اهڙي هجت نه ڪندي!” ڪنول فيصلاتي انداز ۾ چيو.

آڪاش ڳالهائڻ بدران ڪنڌ ڏوٽي هاڪار ڪئي ۽ هوءَ سندس هٿ مان ٻانهن ڇڏائي سندس

سامهون ويهي رهي.

اتي ويٺي ويٺي کين لاءِ ڪيترا ڀڳ لنگهي ويا.

ڪنول ڪي ڏسندي ڏسندي آڪاش جي اکين ۾ ڳوڙها ستارن وانگر جرڪڻ لڳا. ڳوڙهن کي لڪائڻ لاءِ هن منهن مونن ۾ هڻي ڇڏيو.

ڪنول ڪنڌ هيٺ ڪريو ويٺي رهي ۽ پوءِ الائي ڪيڏي مهل اٿي وئي؟ آڪاش کي ڪا به خبر ڪانه پيئي. سندس طلسم ان مهل تڻو جنهن مهل ياسمين ڀر ۾ اچي سندس ڪلهن کي ڏونڌاڙيو. آڪاش ڄڻ ڪنهن خواب مان جاڳيو هجي. اڪيون ڪنڀاڻين ته سندس سامهون ياسمين اداسي سان مرڪي رهي هئي. ياسمين تان اڪيون هٽائي هن ڀرپاسي ڏانهن ڏٺو. ڪنول ڪٿي به ڪا نه هئي ۽ ٻاهر رات ڏاڍي گهري ٿي ويئي هئي.

✱

غرور سڀ کان وڏو خسارو آهي.

پوءِ به عورت غرور ڪندي آهي ۽ ان کي پنهنجو اهم اثاثو سمجهندي آهي. هوءَ غرور جي قلعي ۾ ويهي پاڻ کي تمام محفوظ تصور ڪندي آهي. پر حقيقت اها آهي ته اهو قلعو واريءَ جو ٺهيل هوندو آهي. حقيقتن جي ٿورڙي به تيز هوا ان کي اڌاري ڪٽي وڃڻ لاءِ ڪافي هوندي آهي. هڪڙو ئي واچوڙو ان کي ڊاهي پٽ ڪري ڇڏيندو آهي. پر پوءِ به عورت غرور ڪندي آهي.

عورت جيتري چسي هوندي، اوتري مغرور هوندي. ۽ جيتري مغرور هوندي آهي اوتري ئي چسي ٿيندي آهي. غرور حسن مان نه ڦٽندو آهي، سونهن مان نه ڦٽندو آهي، چسائپ مان ڦٽندو آهي. سونهن گداز کي جنم ڏيندي آهي، ڳوڙهائي کي جنم ڏيندي آهي. جيڪا عورت پنهنجي اندر ۾ ڀرپور گداز ۽ ڳوڙهي هوندي آهي، اها مغرور نه، باوقار ٿيندي آهي.

غرور عورت جي اها ڪمزوري آهي، جنهن مان کيس وڌ کان وڌ نقصان رسندو آهي. مغرور عورت سڀ کان پهرين محبت وڃائيندي آهي. محبت سندس دل جو در ڪڙڪائي ٿي ۽ هوءَ ان جي پليڪار ڪرڻ بدران ان کان ٿهي پري ٿي بيهي رهي ٿي. ۽ جيڪي محبت کان منهن موڙيندا آهن، اهي هميشه المين جو شڪار ٿيندا آهن. جيڪي محبت کان منهن موڙين ٿا، اهي هميشه نقصان ۾ ويندا آهن. محبت هارائي، سڄي دنيا ڪٽڻ جي باوجود، ماڻهو ڪجهه به نه ڪٽيندو آهي. غرور وڏو دوکو آهي. اهو بظاهر عورت کي اها ڏک ڏيندو آهي ته هوءَ ڪٿي رهي آهي. پر اصل ۾ ايئن ڪونه هوندو آهي. حقيقت ۾ هوءَ هارائي رهي هوندي آهي.

مغرور عورت پنهنجو ٻيو نقصان اهو ڪندي آهي ته هوءَ پاڻ کي اڪيلي ڪري ڇڏيندي آهي. هوريان هوريان سڀيئي دروازا مٿس بند ٿي ويندا آهن. هوءَ ايئن پئي سمجهندي آهي ته ٻين تي در بند پيئي ڪري. پر ايئن نه ٿو ٿئي. هوءَ دراصل پنهنجا دروازا بند ڪري رهي هوندي آهي. تان جو بلڪل اڪيلي ٿي ويندي آهي.

جتي غرور هوندو آهي، اتي محبت نه هوندي آهي، علم نه هوندو آهي، پنهنجائپ نه هوندي آهي، ساٿ نه هوندو آهي. اتي فقط اڪيلائپ هوندي آهي، اوڀرائپ هوندي آهي—وه جهڙي اوڀرائپ ۽ ڪاري ڪساري رات جهڙي اڪيلائي.

اڪيلائي جي انهن اڌيتناڪ گهڙين ۾ عورت جڏهن سهاري لاءِ غرور ڏانهن واجهائيندي آهي ته انهي مهل اهو سندس ڀرپاسي ۾ ڪٿي به ڪونه هوندو آهي. غرور جيڪو هميشه کيس هڪڙو اٿتت سهارو ۽ محفوظ قلعو پائڻبو هو. اهو وٽس ڪونه رهندو آهي. اهو کيس دوکو ڏيئي انهي مهل پري پڇي ويندو آهي، جنهن مهل عورت سندس سهاري جي وڌ ۾ وڌ ضرورت محسوس ڪندي آهي. ان مهل سندس ڀر ۾ ڪجهه به ڪونه هوندو آهي. ڪير به کيس دلداري ڏيڻ وارو ڪونه هوندو آهي. اڪيلائي کيس ڏنگڻ لڳندي آهي. پڇتاءُ سندس ڪنن ۾ سرگوشيون ڪندو آهي ۽ هوءَ صفا ٿئي پوندي آهي، پورا پورا ٿي ويندي آهي. پڇتاءُ ۽ پڇڻ ڀرڻ مغروري جو مقدر هوندو آهي. ۽ انهن پلن ۾ عورت اک پٽيندي آهي، پوءِ انهن گهڙين ۾ مغروري ڪانه رهندي آهي، فقط عورت رهجي ويندي آهي. پر تڏهن ڏاڍي دير ٿي چڪي هوندي آهي.

ڪنول سان به اهو ئي ٿيو. مغروري کيس ڪٿان جو به نه ڇڏيو. هن ڏاڍي بيرحمي سان آڪاش جي دل توڙي، دراصل هن نه ٿي ڄاتو ته جيڪو ٻئي جي دل توڙيندو آهي، اهو اصل ۾ پنهنجي دل توڙي رهيو هوندو آهي. مغروري سندس اکين تي ٿلها پڙدا چاڙهي ڇڏيا هئا، جنهن ڪري هو محبت جي معصوم ۽ سهڻي منهن کي ڏسي نه سگهي. هن هميشه وڏا خواب ڏنا هئا، اُڏند ڪٽولين جهڙا خواب، اوچين اڏارن جا خواب. هن اڻيهي مٿي ڏٺو هو. مٿي، مٿي، مٿي— جتي ڌن دولت، مال ملڪيت، مان مرتبو عزت ۽ ناموس هوندي آهي. پوءِ هوءَ ڦوند ۾ ڀرجي ٿي وئي ۽ هر شئيءَ کي پنهنجي پيرن ۾ پيل ٿي ڏنائين. بس رڳو هڪڙي اک اشاري جي دير هئي. ماڻهو ڪيڏيون نه خود فريبيون پالي ٿو! اؤن وري انهن ۾ خوش به رهي ٿو! پر اها خوشي ته پاڻي جي بوڻي جيتري به پائيدار نه هوندي آهي. ڏسندي ڏسندي ايئن ڊهي ويندي آهي، جو سندس ڪو نالو نشان ئي ڪونه رهندو آهي. خود فريبي جو ڪاڪ محل ڪري ٿو ته ان جي سر سر سان نه ملندي آهي. هر شيءِ گم ٿيو وڃي. بس پٺيان رهجي ويندو آهي پڇتاءُ— ۽ پڇتاءُ جي بي انت پيڙا. جيڪا ڪڏهن ڪڏهن ته سڄي ڄمار ماڻهو کي ولوڙيندي ۽ گهائيندي رهندي آهي.

پڇتاءُ ۽ پيڙا جو تير ڪنول تي به تائجي چڪو هو ٻنگا پاڻ ڀڄي چڪا هئا. سينگ چڪجي چڪي هئي. پر اهو پتو ڪنهن کي ٿي پئجي سگهيو. هن پاڻ به نه ٿي ڄاتو. مغرور دليون پيڙا جي پڙلائن کي نه ٻڌي سگهنديون آهن. پر جي ٻڌنديون آهن ته نٿائي وينديون آهن. هوءَ تقدير کي هارائڻ گهرنديون آهن. تقدير، جيڪا ازلي ابدي شڪاري آهي، جنهن جي تير کان ڪير به نه بچندو آهي. جنهن جو ڏنگيو ٻيو ساهه نه کڻندو آهي. هوءَ ان تقدير کي هارائڻ گهرنديون آهن ۽ نيٺ پاڻ ئي شڪست کائي وينديون آهن، ڪنول به انهي قبيلي جي عورتن منجهان هئي. هن هميشه تقدير کي هارائڻ جو سوچيو هو. ۽ هيئنر تقدير محبت بڻجي سندس در تي صدا هنئي هئي ۽ هن اها صدا ورنائڻ

بدران ان کي پنهنجي در تان تڙي ڪڍيو هو. ازلي ابدي شڪاري کي سندس اها هنيلي ادا نه وئي هئي. ان ڪري سينگ چڪجي چڪي هئي. هاڻي رڳو کان کي ڪڙ ڪڙ ڪري وجودان نڪرڻو هو. نڪرڻو نه هو بلڪ اهو ٻاڻ ته سدائين لاءِ اٽڪي پوڻو هو. ڪنول جي وجود ۾. ڪنول - مغرور ڪنول، هوڏي ڪنول، حسين ڪنول، نازڪ ڪنول، هيڻي ڪنول، ويچاري ڪنول! جنهن کي پتو ئي ڪونه هو ته سڀ کان وڏو الميو خود زندگي آهي - ۽ جڏهن پڇتاءِ ۽ پيڙا جو ڪو ٻاڻ وجود ۾ اٽڪي پوندو آهي ته پوءِ نه زندگي رهندي آهي، نه موت. ماڻهو ڇٽڪ پولا ۾ پيو ڦيرائون پائيندو آهي.

✱

شاگردن ۽ الهڙن جي دنيا شبنم جي دنيا هوندي آهي - ناپائدار. ان جا سک، ان جو سرهاڻيون، ان جون مسرتون، سڀ ناپائدار هونديون آهن. حقيقت ۾ المين جي اُس جو هڪڙو تيز ڪرڻو به انهن سڪن، سرهاڻين، خوشين ۽ مسرتن جي ماڪ کي خشڪ ڪري ڇڏيندو آهي. ڪنول، لچمي، ياسمين، سورٺ، پوڄا، ساپيا، روپ، شانتا، منيران، تنزيلا، عابدان ۽ ٻين نينگرين توڙي نينگرن جا هيءَ ميڙ به اهڙا ئي ميڙ هئا - شاگردن ۽ الهڙن جي دنيا جا ميڙ. جن ۾ ڏڪن، اداسين، پریشانين ۽ غمن جو ڪوبه گذر ڪونه هو. جتي رڳو تهڪڙا، خوشيون، سرهاڻيون، سک ۽ مسرتون پڪڙيل هيون. پر ناپائدار شيون آخرڪار ڪيترو وقت جيئن جو تيئن ۽ سالهه رهي ٿيون سگهن؟ شبنم جي دنيا نيٺ به ڪيترو وقت جتاءِ ڪري سگهي ٿي؟ آخر هڪ ڏينهن ان کي حقيقت ۽ المين جي اس سان منهن منهن ٿيڻو پوي ٿو. آڪاش جو الميو اهڙو ئي الميو هو جنهن هن ست جي سمورن سڪن ۽ خوشين جو انت آڻي ڇڏيو.

آڪاش جو پورو وجود ڪنول جي مغروري هينان چيپاڻجي ويو هو. هن وڏي بيدردي سان کيس رد ڪيو هو. سندس محبت کي نهايت بيرحمي سان ڌڪاريو هو. آڪاش جي دل جي ڌرتي ڌڻي وئي هئي. ساڻس وڏو بيداد ٿيو هو. نسورو ناحق ٿيو هو. هڪ مغرور چوڪري سندس نفيس نينهن کي چيڻ تي چاڙهي ڇڏيو هو. سندس اندر جي دنيا اڌ ڪري ڇڏي هئي. اهو سڀ ڪجهه ان ڪيو هو جنهن کي هن پنهنجي وجود جو حصو ٿي سمجهيو. جيڪا سندس درد جو دارون ۽ روح جي راحت هئي. جنهن کي هن پنهنجي لونءَ لونءَ ۾ محسوس ڪيو هو ۽ پنهنجي من مندر ۾ ويهاري سندس خاموش پوڄا ڪئي هئائين. انهيءَ ديوي ٿي سندس سڀ ڪجهه اجاڙي ڇڏيو هو.

هن ته ٻڌو هو ته محبت، محبت کي سڏيندي آهي، دل کي دل سان رستو هوندو آهي. پوءِ هي ڪهڙو ناحق هو؟ هي ڪهڙو اندو هو؟ هي ڪهڙو بيداد هو؟ جيڪو سندس حصي ۾ آيو هو؟ ڇا محبت هن جي پاڳن ۾ نه لڪي وئي هئي؟ جي لڪي وئي هئي ته پوءِ اها ڪٿي هئي؟ هن ته ڪنول ۾ پنهنجي محبت کي ڳولي لڌو هو. پوءِ ڪنول جي اکين ۾ سندس لاءِ ڌڪار ڇو هئي؟ هن کيس ايڏي بيرحمي سان رد ڇو ڪيو هو؟ انيڪ سوال هئا، جن آڪاش کي ڏوڏي ڇڏيو هو. محبت ۾ رد ٿيڻ جي پيڙا ٻي هر پيڙا کان وڌيڪ شديد ۽ ايڏائيندڙ ٿيندي آهي. رد ٿيڻ جي درد جو ڪو ڪاٺو ئي ڪونهي. ڪير به انهي درد جو ٻيو ڇيڙو لهي نه سگهيو آهي. اهو درد اپار آهي، انت آهي.

آڪاش به انهي درد جي خلائن ۾ ڀٽڪي رهيو هو. سندس سڄو وجود چڪنا چور ٿي ويو هو. هو ايئن تنهه جو ذرو ذري سان نه ٿي مليس. دلاسي، تسلي، اميد ۽ دلداري جي ڪا به ڪوٺر سندس تٽل وجود جي ٽڪرن کي ڳنڍي نه ٿي سگهي. حساس دليون تننديون آهن ته وري پهر نه ڳنڍيون آهن؛ هتي ته پورو وجود ڪرچيون ڪرچيون ٿيو هو. سندس اندر جي ڪائنات رتور ٿي. ياسمين ۽ پوڄا جي دوستي ۽ دلداريون سندس درد جو دارون ٿي نه سگهيون هيون. هن لاءِ ته زندگي ئي معنيٰ وڃائي ويئي هئي. ۽ جڏهن زندگي معنيٰ وڃائي ويهندي آهي، تڏهن ڪجهه به باقي ڪونه بچندو آهي.

“ڪنول! ڪنول! ڪنول!” آڪاش جي پوري وجود مان سندس پرين جي نانءُ جا پٽلاءُ پئي اٿيا. عرش عظيم جا ڪنگرا انهن پٽلاءن سان ڪنبي ويا. پوري ڪائنات پٽاڙي سان گونجي وئي. آڪاش جي وجود جي رڙ سڀني ڪائناتن جي ڪنڊ ڪڙچ ۽ ذري پرزي ٻڏي، پر نه ٻڏي ته هڪ ڪنول جي دل نه ٻڏي.

هوربان هوريان پٽاڙا خاموش ٿي ويا. ڪائنات تي سانت چانئجي وئي. چوڌاري بس رڳو ويراڳ پئي وسيو ۽ رات اڃا به ڏاڍي ڪاري هئي. آڪاش، جنهن کي محبت جي روشني نه ملي، اهورات جي انهي پيانڪ ڪاراڻ ۾ وڃائجي ويو. رد جي اونداهي کيس ڳڙڪائي وئي.

آڪاش رد ڪيل محبت جو درد کڻي، پنهنجي ڪائي نئين دنيا وسائڻ لاءِ ڪنهن نئين پاسي نڪري پيو هو.

✱

ڪنول اڃ ٿورڙي دير سان ڪاليج پهتي. رات عجيب لُچ ڀُچ ۽ آند مانڌ ۾ گذري هيس. صحيح نند نه ڪري سگهڻ سبب صبح اک ٿورڙي دير سان کليس. جنهن ڪري جيڏي مهل ڪاليج پهتي، ان مهل سڀ چوڪريون پنهنجن پنهنجن ڪلاس ۾ هليون ويون هيون. هي به سڌي پنهنجي ڪلاس ۾ هلي آئي ۽ پنهنجي خالي پيل ڪرسي والاري ويهي رهي. ڪلاس ۾ ويٺي ويٺي هن سڀني پاسي اک ٽيٽ ڪئي. لچمي، ساپيا، ياسمين ۽ پوڄا غير متوقع طور تي ڪلاس مان غير حاضر هيون. هن جي دل کي ڇڻ ڪو ڌڪ لڳو. بي نظر هن پنهنجن ٻين ساھيڙين تي وڌي. کيس منيران ۽ عابدان اداس اداس محسوس ٿيون. باقي ٻيو سڀ ڪجهه جيئن جوتئين هو. ڪاليج ۾ ڪنهن به قسم جي ڪا تبديلي ڪا نه هئي. هو پنهنجي روايتي انداز ۾ وارن کي جهٽڪو ڏئي انگريزيءَ جو ليڪچر ٻڌڻ ۾ مصروف ٿي وئي.

ليڪچر ختم ٿيڻ کانپوءِ جيئن ئي ٿورڙي وارڪائي ٿي، منيران ۽ عابدان اچي سندس مٿان بيٺيون.

“ڪهڙا حال اٿو؟” هن ڪانئس پڇيو.

“تون پنهنجا حال ٻڌاء؟” منيران جواب ڏيڻ بدران ڪانئس سوال ڪيو.

“فسڪلاس. پر اڄ چو لچمي، پوڄا، ياسمين ۽ ساپيا نظر ڪونه پيون اچن؟ خير ته آهي؟” هن

ٿورڙي تعجب مان پڇيو.

”نه، سڀ خير ناهي. خبر مڙئي ٿوري ڏک واري آهي.“ منيران هٻڪندي چيو.
”ڇا ٿيو آهي؟ مون کي صحيح ٻڌايو ڇو ڪو نه ٿيون؟“ ڪنول اتاولائي مان پڇيو ۽ دل تي هٿ رکيائين. سندس دل جي ڌڙڪڻ وڌي وئي هئي.

”ٻڌايو ڇا ٿيو آهي؟“

”آڪاش..... آڪاش گذاري ويو آهي. هو سڀ اوڏانهن ويون آهن. رات بس ۽ ٽرڪ جي ٽڪر سبب آڪاش سميت ٽي ماڻهو گذاري ويا آهن.“

آخري لفظ ڪنول ڄڻ پري کان ايندي ٻڌا. کيس پنواڻي اچي وئي ۽ هوءَ مٿي کي هٿ ڏئي هيٺ ويهي رهي. ڳوڙها سندس ڳلن تي وهي هليا. پوءِ کيس خبر نه پيئي ته هوءَ ڪيئن پنهنجي گهر پهتي.

✱

آڪاش جي گذاري وڃڻ سان دنيا جي صحت تي ڪو به اثر ڪونه پيو هيو. هو ڪاليج جو شاگرد ڪونه هو سو ڪاليج جا به ڇپر ڪونه پڳا هئا. سڀ ڪجهه جيئن جو ٿيڻ هو. پر پوءِ به ڪجهه اهڙا هنڌ ضرور هئا، جتي ڏک، غم ۽ درد جون چوليون چليون هيون ۽ دلين کي اداسي ويڙهي وئي هئي. جن مان هڪڙو هنڌ هنن چوڪرين جي ساهيڙپ هئي. خود ڪنول جو من به ڏاڍو اداس هو. وياڪلتا کيس وٺ ويڙهي وانگر وڪوڙي وئي هئي.

آڪاش جي المناڪ حادثي سان تهڪن، مسرتن، خوشين، حسن، خمارن ۽ رنگن جو هيءَ عالم تهس نهس ٿي ويو هو. ڏک جو ماري مڙي آيو هو. ميڙاڪن جا وٺ ويران ٿي چڪا هئا. جهرڪين جي چر چر بند ٿي چڪي هئي.

هن الميي ياسمين، ساپيا ۽ پوڄا کي نهوڙي رکيو. جيتوڻيڪ انهن آڪاش جي موت جو ذميوار ڪنول کي ڪونه ٿي سمجهيو. اها ان جي ذميوار هئي به ڪانه. پر ڪنول پاران کيس بيدرديءَ سان رد ڪرڻ وارو احساس کين ضرور هو. انهيءَ ڪري هڪڙي عجيب گومگو ۽ مونجهه واري ڪيفيت سندن ذهن تي چاٽيل هئي. هوءَ ان جو درست چيد نه ٿي ڪري سگهيون. شايد سندن ذهن اڃا منطقي نه ٿيا هئا. شايد هنن اهو چيد ڪرڻ به نه ٿي گهريو. حقيقتن سان مهاڏو اٽڪائڻ ڏاڍو ڏکيو هوندو آهي. تلخ حقيقتون بلڪل چٽيون پٽيون، پٿريون ۽ سج وانگر روشن ٿي سامهون اينديون آهن ته ڏاڍيون ڏکونيندڙ ۽ ناقابل برداشت ٿي پونديون آهن. پر جيسيتائين اهي ڏنڊليون ڏنڊليون ۽ پڙدي پٺيان هونديون آهن، تيسيتائين مٿن گمان جي چادر پيل هوندي آهي. گمان حقيقت جي پيٽ ۾ گهٽ ايڏائيندڙ هوندو آهي. ان ڪري ماڻهو حقيقتن بدران گمانن تي گذارو ڪندا آيا آهن. انهي جي ڪري هنن به ڪا وڏي اوڪ ڊوڪ نه ٿي ڪئي. حقيقتن جا پيئي پاسا سندن لاءِ قبول ٿا ڏاڍا ڏکيا هئا. پر پوءِ به سندن دماغ جي ڪنهن نه ڪنهن ڪنڊ ۾ اها ڳالهه چپ هنيو ويني هئي ته آڪاش ڪنول جي بيرخي جي آڳ ۾ جلي پسم ٿيو هو. محبت گل به هوندي آهي ته آڳ به هوندي آهي. گل تي پوئرا ڀرندا آهن، پوپٽ ڦيرا ڏيندا آهن، مڌ مڪا مڙندا آهن ۽ هر ڪو اتان ڦوٽ قرار ۽ جيئندان ماڻيندو آهي. پر ڇر تي رڳي پتنگ اچي لهندا آهن

۽ پاڻ واريندي چيبي ۾ جرڪي ويندا آهن. ڪنول نالي ۾ ته ڪنول هئي، پر آڪاش ڪنول جو گل نه ٿي سگهي ۽ کيس محبت جو آڪاش نه آچي سگهي. اتي رڳو جر، چييون ۽ چيرا هئا، جن جي لهس ۾ لوسائجي آڪاش هن دنيا کي الوداع ڪري ويو هو. اهو احساس هنن جي ذهن جي ڪنهن اڇائي ڪنڊ ۾ موجود هو. جنهن ڪري ڪنول سان سندن رشتي ۾ هڪڙي ڳنڍ اٽڪي پيئي هئي، هڪڙي وڻي پيدا ٿي پيئي هئي. اڳي جيڪا هڪڙي ڪانسواءِ هڪ ساعت به ڪانه سرندي هُين، هينئر انهي جي جاءِ تي هڪ قسم جي سرد مهري اچي وئي هئي ۽ خاموش ڌاريائپ کين هڪڙي کان ڀرتي ڏڪي رهي هئي. جيتوڻيڪ هوڙ اڄ به پاڻ ۾ ڳالهائينديون هيون، پر هاڻي سندن ڳالهائڻ ۾ اڳوڻي گرمجوشي، چڪ ۽ ميٺ نه رهي هئي. اندر ئي اندر هوڙ هڪڙي کان گهڻو پري ٿي ويون هيون.

خود ڪنول پڻ انهي حادثي کان تمام گهڻي متاثر ٿي هئي. هن جي خواب خيال ۾ به ڪونه هو ته ڪو ايئن ٿي سگهي ٿو. هن آڪاش سان محبت ته ڪانه ڪئي هئي، ۽ انڪار سندس حق هو، پر آڪاش جي جواني واري المناڪ موت سندس اکين ۾ ڳوڙها ڏئي ڇڏيا هئا ۽ سندس اندر ڪي اڌ ڪري ڇڏيو هو. ڪنهن حد تائين هوڙ پڇتاءِ ۾ وڪوڙيل هئي. هوڙ عجيب احساسن جو شڪار ٿي وئي هئي. اهڙا احساس، جن کي هوڙ پاڻ سمجهڻ کان قاصر هئي. سندس من ۾ هڪڙي اڇائي آند مانڌ متل هئي، هڪڙي ولوڙ هئي، جنهن کيس سک سان سمهڻ نه ٿي ڏنو.

پر اها حالت گهڻو وقت نه رهي. ڪاليج جا امتحان سر مٿان چڙهي آيا هئا. سڀ چوڪريون امتحانن ۾ لڳي ويون. مصروفيت جي ڪري ٻين سڀني ڳالهين جي ڌوڙ هوريان هوريان ڄمي وئي. آڪاش سڀني کان وسري ويو. دنيا ڏاڍي مصروف آهي ۽ مصروفيت ۾ گهڻو ڪجهه وساري ڇڏيندي آهي. آڪاش به وسري ويو. ياسمين، پوڄا ۽ ساڀيا کي به وسري ويو يا وري ڪيڏي ڪيڏي مهل ڪڏهن ڪڏهن ٿورڙي دير لاءِ ايندڙ ياد بڻجي ويو. البت ڪنول سان سندن رشتي ۾ پوندڙ ڌار ٻيهر وري ڪڏهن به پر جي نه سگهيا.

ڪنول به سگهي ئي انهن احساسن مان پاند آجا ڪرائي ورتا. آڪاش سندس لاءِ به هڪڙو وسريل باب بڻجي ويو. پوءِ هن ڪڏهن به کيس شعوري طور تي سارڻ جي ڪوشش ڪانه ڪئي. البت ڪڏهن ڪڏهن اداسي يا اڪيلائي جي ڪنهن پل ۾ جيڪڏهن سندس ياد ڪنول جي ذهن ۾ ڌوڪي ايندي هئي ته سندس روم روم سان رڻ ڪري ويندي هئي.

✱

امتحان ختم ٿيا ته ڪاليج بند ٿي ويو. سڀني چوڪريون پنهنجن پنهنجن گهرن ۾ بند ٿي ويون. ويجهن ساهيڙين وچ ۾ به اڳي جهڙو ميل جول ڪونه رهيو. هفتي پندرهن ڏينهن مس وڃي ڪنهن جي ڪنهن سان ملاقات ٿيندي هئي. جيڪي اڳي هڪڙي سنگ جي داڻن وانگر هونديون هيون، اهي هاڻي ڪڍو ڪڍو ٿي ويون. فراق جو ڳاهه ڳاهجي رهيو هو ۽ هوڙ داڻي داڻي جيئن ڌار ٿي رهيو هيون. پر اها ته اڃا شروعات هئي. لکي جا ليک پلا ڪنهن پڙهيا آهن؟ لکيو جيڪو اڻ ڏٺو آهي، جيڪو لڪل آهي،

جيڪو ڳجهه آهي۔ اهو اڻيهي اوچتو نڪري نروار ٿيندو آهي ۽ مست الست درياھ جيان ڪڏهن ڪڏهن انساني آرزوئن، امنگن، خواهشن ۽ تمنائن جي وسندين کي ٻوڙيندو، لوڙهيندو پٽ ڪندو ويندو آهي. انهي ٻوڙ جي لپيت ۾ جيڪو به آيو پاڙان پتجي اڪڙجي ويو. ڪڏهن ڪڏهن وري لکي جا ليک ايڏا مهربان ۽ ڀاڳن ڀريا هوندا آهن، جو زندگي جي بريت بيابانن ۽ نوٺ ميدانن کي باغ بهار ۽ گل گلزار ڪري ويندا آهن. ان ڪري ماڻهو انهيءَ کان ڊڄندا به آهن ته ان ۾ ڀلائي جي اميد به رکندا آهن. ان ڪري ماڻهو ڏڪندا به آهن، ته سڀنا به ڏسندا آهن ۽ آرزوئن، امنگون، خواهشون ۽ تمنائون به پاليندا آهن.

عورتون سڀ کان گهڻا سڀنا الهڙ وهيءَ ۾ ڏسنديون آهن. ايترا سڀنا۔ جو اندر جهاتي پائڻ سان ايئن لڳندو آهي ته هيءَ چوڪريون ته ڪر ٺهيل ئي آرزوئن، امنگن، تمنائن ۽ سڀن جون آهن. جواني جي پهرين ڀلن ۾ عورت هڪ خواب هوندي آهي. هن جواڻ ويهڻ، گهمڻ ڦرڻ، هلڻ چلڻ، ملڻ جلڻ ۽ سوچڻ ڪرڻ سڀ خواب هوندو آهي. هن جو پورو وجود هڪڙو خواب هوندو آهي. اهڙو خواب، جنهن ۾ زندگي ڌڙڪندي آهي ۽ محبت ساهه ڪڏندي آهي. هيءَ سڀ چوڪريون به پنهنجي پنهنجي وجود ۾ هڪڙو خواب هيون، هڪڙو سڀنو هيون. هوءَ سڀني جو به سڀنو هيون. هر سڀني ۾ سڀنو سڀنا هئا، سوين آرزوئن، سوين امنگون هيون. سوين خواب ۽ خيال هئا، جيڪي کين همٿائيندا هئا، ڳڻتيون ۽ ڳارڻا ڏيندا هئا. هڪ لمحي سڀ ڪجهه کين پنهنجي هٿ ۾ محسوس ٿيندو هو. ٻئي لمحي ڪواڻ لکو ڊپ کين وسوسن ۾ ويڙهي ڇڏيندو هو. پر پوءِ به اميد ۽ يقين جو پهلو تمام گهڻو سگهارو هو. اميد ۽ يقين زندگي جا ٿرڻا آهن. انهن ٿرڻن جي سهاري ماڻهو گهري کان گهري سمنڊ ۽ تار طوفانن مان تريو پار پئجي وڃي. اهي ٿرڻا هنن وٽ به صحيح سالم حالت ۾ هئا.

سڀني وٽ پنهنجا پنهنجا سڀنا هئا. پر هڪڙو سڀنو سڀني وٽ ساڳيو هو۔ اهو هو روشن، تابناڪ، خوشين ۽ محبتن ڀريي آئيندي جو سڀنو. هي اهو سڀنو آهي، جيڪو هر انسان جو انفرادي سڀنو آهي، ۽ جيڪو انفرادي هوندي به انسان ذات جو اجتماعي سڀنو آهي. اڪيلي اڪيلي توڙي گڏيل طور انسان ان سڀني جي ساڀيا لاءِ جاکوڙيندا ۽ پتوڙيندا رهيا آهن. سوين هزارين سالن کان انهي سڀني انسانن کي بيچين رکيو آهي. سندن سک جو سڀنو۔ جنهن کين سک سمهڻ ڪونه ڏنو آهي. اهو سڀنو هر پيڙهي جي اکين ۾ ٽاڪيل رهيو آهي. هن پيڙهي جون اکيون به ان کان خالي نه هيون. هيءَ پيڙهي۔ جنهن جو هڪ حصو ڪنول به هئي. ڪنول ڪڏهن به ڪنهن سان پنهنجا سڀنا نه سليا هئا. پر پوءِ به وٽس اهڙائي سڀنا هئا، جهڙا سندس ساهيڙين وٽ هئا. انهن سڀنن ۾ اهو سڀنو به هو جيڪو چوڪرين جي هر سڀني جي سر جو موڙ آهي. پر هن ڪجهه وقت اڳ کليل اکين سان جيڪو پيائڪ ۽ چرڪائيندڙ سڀنو ڏٺو هو. انهي سندس سڀنن کي ڏٺلو ڪري ڇڏيو هو. هن وٽ سڀنا هئا، پر ڏٺلا ڏٺلا ۽ ميرانجهڙا، ۽ عجب اهو هو ته هن اها ڏٺا هئاڻ به ڪونه ٿي گهري. ۽ پوءِ ڏٺا جي انهن ئي ڏينهن ۾ هوءَ پرڻجي وئي.

امتحانن جا نتيجا اچي چڪا هئا. ڪاليج وري ڪلي چڪو هو. آخري سال جون جيڪي شاگردياڻيون سنن نمبرن ۾ پاس ٿيون هيون، انهن ۾ ڪنول به هئي. البت اڳي جي پيٽ ۾ هن پيري هن گهٽ مارڪون ضرور ڪنيون هيون. کيس خبر هئي ته ايئن ٿيڻو هو سو هوءَ ڏرو به اچرج ۾ ڪانه هئي. ڪاليج ڪليو ته هر سال جي روايت وانگر هن دفعي به نون آيلن جي پليڪار ۾ آجياڻو ۽ ويندڙن جي مان ۾ الوداعي تقريب ٿي. جنهن ۾ سنا نمبر ڪٽندڙ شاگردياڻين کي ايوارڊ پڻ ڏنا ويا. ايوارڊن ڏيڻ لاءِ زندگي جي مختلف شعبن سان واسطو رکندڙ شهر جي ناليبرين شخصيتن کي گهرايو ويو هو. جن ۾ شهر جو وڏو ٺيڪيدار سيٺ سومار پڻ شامل هو.

سيٺ سومار غريب جو ٻار هو. گهڻو پڙهي نه سگهيو. پر پوءِ به ٻه اکر پيٽ ۾ هئس ۽ هوشيار ۽ چالاڪ پڻ هو. جنهن سبب اڳتي نڪري آيو. زندگي جا ڪيترائي لاهڻا چاڙها ڏنا هئائين. هاءِ اسڪول مان پڙهائي پوري ڪرڻ کانپوءِ سندس مائٽن ۾ ايتري وسيت ڪانه هئي، جو کيس ڪجهه اڳتي پڙهائين. ان ڪري کيس ڏنڊي ڌاڙيءَ جي ڳولا ڪرڻي پئي. اڃا پڙهيل ڳڙهيل ماڻهن جي ايڏي گهڻائي پيدا ڪانه ٿي هئي. ان ڪري جنهن کي به ٻه اکر پيٽ ۾ هئا، انهيءَ جو قدر هو. سيٺ سومار کي به گهڻا هٿ پير هڻڻا ڪونه پيا. کيس ستت ئي خانگي نوڪري ملي ويئي. هو ٺيڪيدار سيٺ ڪرم علي وٽ منشي ٿي ويو. جتي دل جان ۽ هوشيار سان ڪم ڪيائين. اعتماد ماڻيائين. هوريان هوريان سيٺ ڪرم علي جي سڄي چيڙي نيري سندس هٿ ۾ اچي وئي. سيٺ کي به ڪارايائين. پاڻ به ڪاڏائين. نيٺ هڪڙي ڏاڪي تي پهچي هن سيٺ ڪرم علي کان پنهنجون راهون الڳ ڪيون. ننڍا ننڍا ٺيڪا ڪڍي مٿي چڙهيو. هڪڙي ڏينهن وڏن ٺيڪيدارن ۾ شمار ٿيڻ لڳو. ڪاروبار کي پڪيڙ ڏنائين. مختلف ڏنڊن ۾ پئسا سڙايائين. هاڻي سندس ملڪيت ڳاڙهيتي کان ٻاهر هئي.

دولت ايندي آهي ته ماڻهو جي هلت چلت، اٿڻي ويهڻي، سپاءِ، ورتاءِ ۽ ڏيک ويڪ ۾ به هڪڙي قسم جو شان ۽ اعتماد اچي ويندو آهي. سيٺ سومار جي شخصيت ۾ به هڪڙي قسم جي ڏيا اچي وئي. ماڻهو سندس اڳي کان به وڌيڪ احترام ڪرڻ لڳا. البت پوءِ - ڍاون واريون عادتون به منجهس پيدا ٿيون. جنهن ڪري هو مختلف ڪمزورين جو شڪار پڻ بڻيو. منجهس منفي لاڙن پڻ جنم ورتو. تنهن هوندي به سماج ۾ سندس گهڻي عزت هئي. دولت ڪمزورين، خرابين ۽ اوڳڻن کي ڍڪي ڇڏي ٿي. اوڳڻ جيترا ڍڪجن ٿا، اوترا وڏن ٿا. ڍڪ ۽ روڪ ۾ فرق آهي. دولت ڍڪي ضرور ٿي، پر روڪي نه ٿي. ڪن حالتن ۾ ته پاڻ انهن کي وڌائي ٿي. گهڻي دولت ۽ گهڻي غربت - ٻيئي برائين، بچڙائين، اوڳڻن ۽ ڏوهن کي جنم ڏين ٿيون. معاشري ۾ ٻنهي جي وچ ۾ جيتري وڏي وڻي هوندي، معاشرو اوترو وڌيڪ زوال جو شڪار هوندو. بدحال سماج ۾ شاهوڪار فرد بداخلاق، ڏيڪاءُ پسند ۽ پاڻ پڌائڻ وارا ٿيندا آهن. سيٺ سومار ۾ به، جنهن معاشري جو هو حصو هو ان جون چڱايون لڳايون موجود هيون. شايد لڳايون ڪجهه وڌيڪ. پر دولت سندس ڍڪ هئي. کيس شهر ۾ وڏو مان مرتبو حاصل هو. شهر جا ميڙاڪا ۽

تقريبون سندس ڌاران سُونيون سُونيون، ڀُسيون ڀُسيون ۽ ويران هونديون هيون. هو انهن ميڙاڪن ۽ تقريبن جي جان هوندو هو. ڪابه اهڙي تقريب ڪانه هوندي هئي، جنهن جي کيس دعوت نه هجي، ۽ هو ڪابه دعوت نه وساريندو هو. اڄ هو ڪاليج جي هن پارٽي ۾ شريڪ هو. جنهن ۾ رنگبرنگي ويس وڳا اوڍيل چوڪريون گلن وانگر سڳندون وڪيري رهيون هيون. انهن سڳندن ۾ هڪڙي سڳند ڪنول جي به هئي.

تقريب هلندي ڪيترين ئي ٻين چوڪرين وانگر ڪنول کي پڻ اسٽيج تي اچڻو پيو هو. بلڪ هوءَ به پيرا اسٽيج تي آئي هئي. هڪ ڀيرو ايوارڊ وٺڻ لاءِ ۽ ٻيو دفعو هڪڙي ٽيبلي ۾ حصو وٺڻ لاءِ. ٽيبلي ۾ ڳوٺاڻي ماحول جي عڪاسي ڪئي وئي هئي. ان ۾ ڪنول ڳوٺاڻي چوڪري جو ڪردار ادا ڪيو هو. جيڪو ڏاڍو جاندار ۽ پرپور هو. اداڪاري ڪنول جي انگ انگ مان ڦٽي نڪتي هئي. سندس آواز جملن جي ادائينگي، چهري جا تاثر، جسم جي چرپر - سندس پورو وجود خواب بڻجي ڪردار ۾ پيهي ويو هو. اڪيون ٽڪ ٻڏي کيس ٽڪي رهيون هيون. ڏسندڙ پنڊ پھڻ هئا. ماحول تي هڪڙي قسم جو جادو چاٺيل هو. ڏسندڙن کي اها به خبر نه پيئي ته ٽيبلو ڪيڏي مهل ختم ٿيو. اداڪار ڪيڏي مهل اسٽيج تان غائب ٿيا ۽ ڪيڏي مهل پڙدو ڪريو؟ سندن هوش حواس انهي مهل جائيتا ٿيا، جنهن مهل ڪمپيئر ڳالهائڻ شروع ڪيو. ماڻهو چرڪ ڀري چڻ نند مان سجاڳ ٿيا ۽ پوءِ پنجن ستن منتن تائين لڳاتار پرپور تازيون وڇنديون رهيون، جن جي گونج ڪاليج کان ٻاهر پري تائين ڀرندي هلي وئي هئي. تازيون وڄائيندڙن ۾ سيٺ سومار به شامل هو. جيڪو ٻارن وانگر بي اختيار تازيون وڄائي رهيو هو. تازيون وڄائيندي کيس احساس ٿيو ته ڪنول اسٽيج تان خالي هٿين ڪانه وئي هئي، پر سندس سيني مان به ڪا شئي چوري ڪندي وئي هئي.

✱

مرد جي من ۾ ڪنهن عورت جي لاءِ هورا ڪورا پيدا ٿيندي آهي ته مائي ٿيڻ بدران وڌندي ئي ويندي آهي. سيٺ سومار سان به ساڳي حالت هئي. ڪنول جو حسن سندس من ۾ آڳ لڳائي ويو هو. جيڪا اجهامي نه ٿي اجهي. هو وس ڪري بيٺو پر سندس من شانت نه ٿيو. اندر جي آڳ نه اجهائي. ان رکي رکي پڙڪا ٿي ڏنا. سندس هورا ڪورا جيئن پوءِ تيئن وڌندي ٿي وئي. هو زندگي ۾ ايڏو پريشان ڪڏهن به ڪونه ٿيو هو. جيتوڻيڪ هو ڪو الهڙ ڪو نه هو. هن زندگي جي گل گل جو واس ورتو هو. ڪئين عورتون سندس زندگي ۾ آيون ۽ ويون هيون. هن جنهن سان جيئن چاهيو تيئن ورتاءُ ڪيو هو. عورتون سندس جيون ۾ جڙ ۾ سندس ئي شرطن تي اينديون هيون. جڏهن چاهيائين ماڻيائين، جڏهن چاهيائين ٿيڙي ڇڏيائين. ان نقطي تي فقط سندس من جي مرضي هلندي هئي. جنهن مان به سندس من پرڄي ويو. اها ٿيڙجي وئي - ۽ جيڪا ٿيڙجي ويئي، اها وري ڪڏهن ڀلجي به کيس ياد نه آئي. هو پوئتي لٽوڻو رڳو تڏهن هڻندو هو. جڏهن حساب ڪتاب ۾ منجهندو هو. ليڪي چوڪي جي سلسلي ۾ هو پراڻن ڪاڳرن ۽ پراڻين بندين جا ورق ورائيندو هو. باقي هن ڏيليل عورت لاءِ ڪڏهن به لٽوڻو ڦيرائي پوئتي نه ڏنو. اهي

نالا جيڪي ڪڏهن سندس دل جي درين ۾ چراغن جيان ٻرندا هئا، سي جڏهن وسائڻا ته هن انهن تي جملي ويل گس ۽ ڏنڌ کي ڪڏهن ڪونه هٽايو. پراڻو چراغ اجهائڻو ته هن ان کي ڇڏي ڪو نئون ڏيئو ٻاريو. عورتون هن لاءِ ڏيئڙا ڏيئڙا هيون، پر هو پتنگ ڪونه هو. جيڪو انهن مٿان جلجي وڃي. ڏيئڙا هن لاءِ ٻرندا هئا ۽ هن لاءِ ئي جلندا هئا. عورتون هتي ڏيئو به پاڻ هيون، ته پتنگ ۽ پتنگيون به پاڻ هيون، جيڪي هن جي پيار جي لاءِ ٽي ڇرڪي وينديون هيون. هي انهن مان روشني ماڻيندو هو. سندن تڙڙڻ ۽ پڇڻ ڏسندو هو. ۽ پوءِ هوا جي جهوٽي وانگر کين وسائي کائڻ پري هليو ويندو هو. ايترو پري، جو هو ٻيهر سندس دنيا ۾ داخل ٿي نه سگهنديون هيون. هيءُ اهي عورتون هيون، جن کيس چاهيو هو، جيڪي مٿس موٽ ٿيون هيون. انهن کانسواءِ رات گذارڻ وارين جو ته ڳاڻيٽوئي ڪونه هو. جڏهن به کيس طلب محسوس ٿي، مائي ملڪان جي ڪوئي تي فقط فون گھمائڻ جي دير هوندي هئي. آخرڪار هو سندس نهايت سٺو گراڪ هو. پر انهن مائين جي اهميت فقط هڪڙي رات تائين هوندي هئي. پر جي ڪائي کيس گھڻو لطف ڏيئي وئي، ته وڌ ۾ وڌ به يا تي راتيون. ان کان وڌيڪ هو ڊيگهه ڪونه ڪندو هو. باقي جن گهرين ٽرين کيس چاهيو هو، جيڪي شريفان سندس دامن محبت ۾ ڦاٿيون هيون، انهن جو قصو ڇهه مهينا سال تائين هلي ويندو هو. هڪ ئي وقت به ٻه ٽي مائون به سندس دامن محبت ۾ ڦاٿل هونديون هيون، پر سندس محبت کي دوام حاصل نه هو. هن جي محبت روح جي محبت نه هئي، جسم جي محبت هئي. جنهن ۾ گھڻي وقت تائين تازگي نه رهندي هئي. هتان تازگي ختم ٿي، هتان هن جي محبت ڀڙڙا ڦڙڪايا. وري نوان ماڳ، نوان مڪان، نوان ماڻهو. ڪابه ڇاڳلي پنهنجي ڇاڳن ۽ ڇڳن سان کيس هميشه لاءِ ونڳي نه سگهي. ٻيو ته ٺهيو پر هن لاءِ پنهنجن گهر وارين جا ونڳ به ڪمزور ثابت ٿيا. پهرين شادي هن مائتن جي چوڻ تي ڪئي. بعد ۾ به شاديون ٻيون پنهنجي پسند تي ڪيائين. پر انهن ۾ به گھڻي وقت تائين موه نه رهيس. ايترو سو هو جو انهن جو هٿ تنگ ٿيڻ نه ڏٺائين. دنيا جا سڀئي سک، جن جا عورتون سڀنا ڏسنديون آهن، سي کين ميسر ڪري ڏنائين. پر دل جي محبت انهن کي به نه ڏئي سگهيو. هو جلد ئي منجهانن ورڇي پوندو هو. اهو ورڇڻ کيس ٻاهر وٺي ٿي آيو. ٻاهر جي دنيا، جيڪا وسيع هئي، رنگ رنگ هئي. هو انهي مان رنگ، روپ ۽ خوشبويون ميڙيندو هو. انهن رنگن، روپن ۽ خوشبوئن پٺيان هو در در پٽڪندو هو. پوئو وانگر کيس ڪنهن به گل تي ٽڪاءُ ڪونه هو. گل گل جو واس وٺي به هو اڃارو هو. ماندو هو. شايد هو بي راهه مسافر هو. جيڪو منزل جي ڳولا ۾ در در پٽڪي رهيو هو. انهيءَ ڳولا ۾ پٽڪندي، جڏهن سندس اکيون ڪنول تائين پهتيون ته ٽڪ ٻڏي مٿس بيهي رهيو. ڇٽڪ کين منزل ملي وئي هئي.

ڪنول ۽ سيٺ سومار جي عمرين ۾ اڌواڌ کان به وڌيڪ فرق هو. ڪنول اسر ويلي تڙيل تازي گل وانگر هئي. اڃا به ايئن چٽجي ته مڪڙي هئي. ۽ سيٺ سومار جي ڄمار جو سڄ ڪاپار کان لڙڻ لڳو هو. ٻنهي جي عمرين وچ ۾ موجود اهو تفاوت سيٺ سومار کي ستائي رهيو هو. هن ڪنول کي هر قيمت تي ماڻڻ ٿي چاهيو. پر ان جو رستو فقط هڪڙو هو. اهو هو شادي. ۽ ان ۾ ڏکيائي اها هئي ته ٻنهي جي عمرين

۾ موجود تفاوت سبب ڪٿي ڪنول جا مائٽ اها سنگاوتي ڪرڻ کان انڪار نه ڪري ڇڏين. هن انڪار ٻڌڻ نه ٿي چاهيو. ان ڪري گذريل ڪجهه ڏينهن کان سندس اندر ۾ وڏي آند مانڌ متل هئي. هن ڪنهن به قيمت تي ڪنول کي وڃائڻ نه ٿي چاهيو.

نيٺ هوان ٻڌتر مان نڪري آيو ۽ ڪنول جي مائتن کان سندس سنگ جي گهر ڪيائين. ڪنول جا مائٽ مسڪين ڪونه هئا، ته ايڏا وڏا شاهوڪار به ڪونه هئا. بس هڪ حد تائين پاڻ ۾ هئا. مڇيءَ ماني وارا هئا. پر هيڏي وڏي ماڻهو سندن ڌيءَ جو سنگ گهريو هو. جنهن ڳالهه کين منجهائي رکيو. هنن سوچڻ لاءِ ڪجهه ڏينهن جي مهلت گهري.

سيٺ سومار ڪنول جي لاءِ الڳ بنگلي ٺهرائڻ ۽ کيس مائتن وٽ اچڻ وڃڻ لاءِ گاڏي وٺي ڏيڻ ۽ دنيا جا سڀ سڪ سندس پيرن ۾ رکڻ جو واعدو ڪيو. هتي مائٽ ڏيئڻ جا رشتا ڏيڻ مهل سڀ کان وڌيڪ ترجيح ۽ اوليت دولت ۽ آسائشن کي ڏيندا آهن. سو هن هنڌ ته جڻ دنيا جا سڀ سڪ ڪنول جي پيرن ۾ پيا هئا. سندس ماءُ هر کي پيئي.

“منهنجي ڌيءَ راج ڪندي راج! الڳ ٿلڳ بنگلو گاڏي، ڌن، دولت، سڀ ڪجهه ته سيٺ سندس نالي ڪرڻ لاءِ تيار آهي. ڏسين ڪونه ٿو ته هو ڪيڏو نه اتاولو آهي. هو مٿس هر ڪ هاري ويٺو آهي. ڪنول جهڙي سهڻي زال ته کيس ملندي به ڪانه. هو کيس اکين تي ويهاريندو.” ڪنول جي ماءُ پنهنجي مڙس کي چيو.

“ڪنول ماءُ! پوءِ به ٻنهي جي عمرين ۾ ڏس ته وڏو فرق آهي. ڪٿي ائين نه ٿئي ته اسين دولت جي چمڪ تي پنهنجي ڌيءَ کي تانڊن مٿان نه اچلي ڇڏيون.” ڪنول جو پيءُ، جيڪو هي سنگاوتي ڪرڻ ۾ هڪيو پئي، ان پنهنجي گهر واريءَ کي ورندي ڏني. “ٻيو ته وڏن ماڻهن تي اعتبار نه ڪرڻ گهرجي. سندن سڀ شوق عارضي هوندا آهن. سڀاڻي هواج ڪنهن بي چوڪري سان شادي ڪري ته پوءِ اسان جي چوڪري ته تباھ ٿي ويندي نه! سڄي عمر رت جا ڳوڙها ويني ڳاڙيندي.”

“ڏس! وات مان اولي وائي نه ڪڍبي آهي. اسين سيٺ صاحب کان سڀ ڳالهيون لکائي وٺندا سين. مٿانئس وري ٻي شادي نه ڪرڻ جو شرط به لاڳو ڪريون. مڇي ٿو ته پوءِ ٺيڪ آهي.” جوڻس جواب ۾ ورائيو.

اهڙي طريقي سان ٻنهي زال مڙس وچ ۾ به ٿي ڏينهن تائين صلاح مشورا هلندا رهيا. ٻن چئن ويجهن مائتن کي به ان سلسلي ۾ صلاح صواب لاءِ گهرايائون. البت هنن نه پڇيو ته ڪنول کان ان باري ۾ نه پڇيو.

مهلت جا ڏينهن پورا ٿيا ته سيٺ صاحب وري سندن در تي لڙي آيو. هنن کيس پنهنجن شرطن شروطن کان آگاهه ڪيو.

سيٺ هڪ ئي ڌڪ ۾ سڀئي شرط مڃيا.

۽ هنن کيس ڪنول جو سنگ ڏيڻ لاءِ هاڪار ڪري ڇڏي.

مائرون پنهنجن عمر ڀر جي ڏڪن، دردن ۽ محرومين جو علاج پنهنجي ڏيئرن جي زندگين ۾ ڳولينديون آهن. ڏيءَ لاءِ سٺو گهر، سٺو ور ۽ ان جو اولاد ڏسي هوءَ پنهنجا سڀ ڏک ڀلجي وينديون آهن. ڪنول جي ماءُ به شايد سندس ڏيءَ جي مستقبل ۾ پنهنجن محرومين جو ڏاڍو پئي ڳوليو. سندس لاشعور سندس خوشين ۾ ڪٿي چپ هنيو ويٺو هو. ڏيءَ جي هن رشتي ۾ هوءَ ڏاڍي خوش هئي. جيڪي سک، آسائشون ۽ خوشيون هوءَ ڪنول کي ملنديون ڏسي رهي هئي، هن پاڻ به پنهنجي وهيءَ ۾ جيڪس اهڙا خواب ڏٺا هئا. سندس ڪيترائي خواب اڻپورا رهجي ويا هئا. هوءَ هاڻي وهي کائي چڙهي هئي. ۽ کيس ياد به نه رهيو هو ته هن پنهنجي جواني ۾ ڪي خواب ڏٺا هئا، ڪي سڀا ڏٺا هئا. ڪهڙا سڀا هئا؟ تن منجهان ڪهڙا پورا ٿيا، ڪهڙا رهجي ويا؟ کيس ڪجهه ياد ڪونه هو. هن ڪڏهن به مڙي پوئتي ڪونه ڏٺو. شايد هن مڙي نهارڻ به ڪونه ٿي گهريو. زالون مڙس سان گڏ هلنديون آهن ۽ مائرون اولاد جي مستقبل ۾ چٽائينديون آهن. اولاد جو مستقبل سندن اڏورين، اڻپورين ۽ رهجي ويل خواهشن جو پوراڻو هوندو آهي.

عورت پاڻ به سڀني آهي. ان ڪري سدائين سڀن ۾ جيئندي آهي. هوءَ سڀني کان ٻاهر رڳو ايتري دير هوندي آهي، جيتري دير سندس اکين ۾ لڙڪ هوندا آهن. عورت جو سڀني ٿٽندو آهي ته سندس اکين ۾ ڳوڙها ايندا آهن. عورت گهڻو روئندي ٿي تڏهن آهي، جو هيءَ سماج سڀن جو دشمن آهي. اهو گهڙي گهڙي سندس سڀن سان ٽڪرائجندي آهي ۽ سندس خوابن کي پورا پورا ڪندو رهندو آهي. سڀني ٿٽندو آهي ته هوءَ روئندي آهي. پر وري جيئن ٿي ڳلن تان ڳوڙها سُکنس ٿا، هوءَ وري سڀني ۾ هليو ٿي وڃي. سڀنيءَ عورت ساڳي ڳالهه آهي. ان ڪري هوءَ سموري ڄمار سڀن ۾ ٿي جيئي. البت عمر جي مختلف موڙن تي سندس سڀا بدلجندي رهندا آهن. ڪنول جي ماءُ به هاڻي پنهنجي لاءِ نه، پر ڏيڻس لاءِ سڀا ڏسي رهي هئي. هن کليل اکين سان وڻندڙ سندس دل کي پائندڙ سڀا پئي ڏٺا. انهي ڪري هوءَ تمام گهڻي خوش هئي.

ڪنول بلڪل خاموش هئي. سندس زندگي بابت فيصلو پئي ٿيا، پر هوءَ ايئن ماڻ هئي، جو ڄڻ کيس ڪا خبر ئي نه هجي. هن ڪابه راءِ ڪانه ٿي ڏني. جيڪي ڪجهه سندس سامهون وهي واپري رهيو هو، ان کي ماڻ مٿ ۾ ڏسي رهي هئي. هن گهر وارن جي مونجهه کي به ڏٺو. هاڻي سندن خوشي کي به ڏٺائين پئي. هن کي ايئن ٿي لڳو جڏهن سڀ ڪجهه ڪوهيڙي ۾ ويڙهيل هجي. ڀُراسرار ۽ ڏٺڻو ڏٺڻو. انهي ڏٺڻ مان کيس ڪنهن ڪنهن مهل آڪاش جو چهرو ڏيکائي ڏيڻ ٿي لڳو ته ڪنهن مهل ڪجهه به نظر نه ٿي آيس. جنهن مهل به کيس آڪاش جو چهرو نظر آيو ته هوءَ هڪ ئي وقت مختلف ڪيفيتن ۾ وڪوڙجي ٿي وئي. کيس افسوس ٿي ٿيو پڇتاءُ ٿي ٿيو. ساڳئي وقت اٿاهه ڌڪار به سندس من ۾ اڀري ٿي ۽ آڪاش جي بيوقوفائي تي کيس ڪاوڙ ٿي آئي. هو پنهنجي جذباتيپي ۽ بيوقوفائي

انداز جي اظهار سان هن جي زندگي ۾ هڪڙي اذيت ۽ ولوڙ پيدا ڪري ويو هو. ڪنول کيس بلڪل ياد ڪرڻ نه ٿي گھريو. ان ڪري جنهن مهل به هو کيس ياد آيو ڪنڌ کي جهٽڪي پاڻ کي سندس خيال جي ٻانهن مان ڇڏائي ٿي ورتائين.

هن پنهنجي مڱڻي جي ڳالهين کي به انهي ڌنڌ مان ٿي ٻڌو. سيٺ سومار کي هن ڪاليج واري تقريب ۾ ڏٺو هو. پڪي عمر هوندي به ڦڙت، جهڙڳ مڙڳ، تيز ۽ نفيس نظر ٿي آيو. منجهس مرداڻي ڏيا هئي. پر هن پنهنجي دل ۾ هن لاءِ ڪوبه جذبو محسوس نه ٿي ڪيو. نه محبت، نه ڌڪار نه ئي ڪائي چڪ. انهن لاءِ هن وٽ ڪو سبب به ڪونه هئو. هو هڪ ڌاريو مڙد هو. هن کان وڏو هو. هن جو ساڻس ڪو سنگ سپاڻو ڪونه هو. نه ئي وري هن کيس رنجايو هو. سو هن لاءِ وٽس ڪو جذبو ڪين هو.

۽ هاڻي جڏهن هن سان سندس سنگ سلهاڙيو پئي ويو ته هو ۽ چاهيندي به ان بابت چئي نموني يا گھڻو سوچي نه سگهي. هن ان باري ۾ سوچن تي گھڻو زور به نه ڏنو. هن کي سوچڻ جي ضرورت ئي ڪهڙي هئي. ڪهڙو ڪانئس ان ڏس ۾ راءِ ٿي پچي وئي، جو هو ۽ ان بابت سوچي ويڃاري ها. ڏيون پراڻو ڌڻ، نيٺ ته شينهن ڪلهي چاڙهيون - ڪانئن پڇڻ جي ضرورت ڪنهن کي هئي؟ انهن کي ته ماڻ ميٺ ۾ مائتن جي فيصلي جي سوريءَ تي چڙهي ويڃو هو! سو ڪڇڻ پڇڻ ڌاران هن سڀ ڪجهه ماڻ ميٺ ۾ ڏٺو پئي. ڏنڌلو ڏنڌلو ڪوهيڙي ۾ ورتل. انهيءَ ڌنڌ مان ڪنهن ڪنهن ويل هن کي اڻڄڻو ٿي سهي، پر اهو به ڏسڻ ۾ آيو ٿي ته هن ڪڏهن دولتمند ۽ مٿس ديواني مڙس جا سڀنا ڏنا هئا. دولتمند ۽ ديوانو مڙس، جيڪو پنهنجو سڀ ڪجهه سندس پيرن ۾ رکڻ ۽ گهورڻ لاءِ تيار هجي. ۽ سيٺ سومار پنهنجو سڀ ڪجهه هن جي قدمن تي نچاور ڪرڻ لاءِ تيار هو.

✱

ٿورن ڏينهن ۾ سيٺ سومار سان ڪنول جي مڱڻي ٿي وئي. مڱڻي کانپوءِ شادي ۾ گھڻي وڻي نه وڌي وئي. سيٺ سومار شادي لاءِ ڪنول جي مائتن تي زور وڌو. تڪڙ ۾ ئي سندن شادي ٿي وئي.

مڱڻي جي رسم ته سادگي سان ٿي. البت شادي جو ڪاڄ ڌام ڌوم سان ڪيو ويو. ڪنواريتن توڙي گهوڙيتن جي متن مائتن، سنگتين ساٿين ۽ واقفڪارن جي وڏي انگ کي دعوتون ڏنيون ويون.

ڪنول جي ساهيڙين لڄمي، سورٺ، روپ، پوڄا، ياسمين، تنزيلا، عابدان، منيران ۽ ٻين سندس ڪاڄ ۾ شرڪت ڪئي. سهرا ۽ لاڏا ڳايا. ڪل پوڳ، مذاق مشڪري ۽ مستي ڪيائون. ان موقعي تي ڪنهن به آڪاش کي ياد نه ڪيو نه ئي سندس ذڪر وغيره ڪيائون. هنن پنهنجي ساهيڙي جي دل هن خوشيءَ جي موقعي تي ڌڪوڻ نه ٿي گھري. ڪنوار جي دل ڪير به ڌڪوڻ نه گھرنڊو آهي. ڪهڙي خبر، پرائي گھر ۾ کيس سڪ ملن يا ڌڪ؟ نياڻين نماڻين جي تقدير سدائين ڌنڌلڪي ۽ الڪي ۾ ويڙهيل هوندي آهي. گڏوگڏ شادي جي ويلا به سندن لاءِ هڪ ئي وقت مرڪ ۽ لڙڪ گڏ ڪٽي ايندي آهي. ڪنوار روئندي لڙڪ لڙيندي مائتن جو گھر ڇڏيندي آهي ۽ عجيب وهنوار آهي اهو! ڌڪ ۽ خوشي، لڙڪ ۽ مرڪ هڪ ئي موقعي تي گڏجي پوندا آهن. انهي ڪري سڀني پاران ڪنوار جو سڀ

ڪان گھڻو خيال رکيو ويندو آھي. ڪنول جي سھيلين به سندس خيال پئي رکيو. پر اوچتو ڪنول کي ڄڻڪ ڪجهه ياد آيو. هن پنهنجي ساھيڙين جي جھميلي تي نظر وڌي. هڪڙو هڪڙو چھرو چٽايائين. کيس ساڀيا نظر نه آئي. هو ٽي ڏينھڙا ڪان پڇي ويئي.

”ياسمين! ساڀيا ڪانه آئي آھي؟ ايندي يا.....!“ ڪنول اھو پڇندي ڏکاري ٿي وئي ۽ جملو اڻپورو ڇڏي ڏنائين.

”ساڀيا جي ماماڻن ۾ به ڪو ڪاڄ هو. چيائين پئي ته مٿس ماڻس جو زور آھي ته ساڻس گڏجي اوڏانهن هلي. شايد اوڏانهن وئي آھي.“ ياسمين صاف ڪوڙ ڳالھائڻ جي ڪوشش ڪئي.

ڪنول سڀ ڪجهه سمجھي وئي. پر هن ياسمين کي ورائي ڪجهه چوڻ بدران رڳي جوھ وجهي کيس ڏٺو. هو ٽي ماڻ رھي، پر کيس پنهنجي ڳلي ۾ ڪا ڳنڍ اٽڪندي محسوس ٿي ۽ هو ٽي ڏينھڙا پي وئي. ياسمين اھو محسوس ڪيو. هن نه ٿي چاھيو ته خوشي جي هن موقعي تي ماحول تي ڪا ڳراڻ چانئجي. ان ڪري هن موضوع مٽائڻ لاءِ ٻين ساھيڙين کي پاڻ ڏانهن متوجھ ڪندي سھرو ڪيو:

دھري ڪنوار جي لاڙئون گھرايان.

تڪڙ ۽ خيالن ۾ انتشار سبب هن منڍ بدران وڃ مان سھرو ڪيو. جنهن ڪري سھرو ڪانئس ڪجي نه سگھيو. هن سر وٺرائڻ لاءِ ٻين ڏانهن ڏٺو. پر ڪنهن به سندس ساٿ نه ڏنو. هن سھرو ڇڏي ڏنو. جنهن تي سڀئي مٿس کلڻ لڳيون ۽ ماحول ۾ تھڪڙو مچي ويو. تھڪڙي سان ڪنول جون ڪيفيتون پڻ بدلجي ويون ۽ ڪناري حجاب ۾ ويڙھيل مرڪ سندس لال چيڙن جي ڪنارن تي رقص ڪرڻ لڳي.

سيٺ سومار دل کولي ڪاڄ تي خرچ ڪيو هو. دعوت ڏاڍي شاندار ٿي هئي. ان ڪري ڪيترائي ڏينھن ماڻهو سندس دعوت جا گڻ ڳائيندا رھيا.

✱

ڪنول هاڻي پنهنجي مڙس جي گھر ۾ هئي، پنهنجي گھر ۾ هئي.

چوڪريءَ هڪڙي پل ۾ چوڪريءَ مان عورت ٿي ويندي آھي. سنجوڳ جو پل، ميلاپ جو پل. جنهن ۾ مرد ماڪ وانگر سندس پوري وجود مٿان وسندو رھندو آھي، ۽ هو ٽي ڏينھڙا مان گل ٿي پوندي آھي. ڪنول به سهاڳ رات جو سنجوڳ ماڻي چوڪريءَ مان عورت بڻجي ويئي هئي.

هاڻي هو پنهنجي گھر ۾ هئي. نئون ۽ عاليشان بنگلو ڪار نوڪر، چاڪر، پيار ڪندڙ مڙس، سک، آسائشون. اھو سڀ ڪجهه وٽس هو. جنهن جي تمنا مايون عام طور تي ڪنديون آهن. سيٺ سومار ڪنول جي راضي، خوشي ۽ سرھائي لاءِ دنيا جھان جا سڀئي سک سندس قدمن ۾ وڇائي ڇڏيا هئا. نه رڳو ايترو. پر هو پاڻ به هن جي قدمن ۾ وڇايو وڇايو پيو هوندو هو. ڪنهن به عورت جي موھ ۾ هن سان ايئن نه ٿيو هو. پر بي ڪابه عورت ڪنول به ته ڪانه هئي. ڪنول ته وٽ ئي بي هئي – سڀني کان منفرد، سڀني کان نرالي. هر رات نئين! موھ ۽ لطف جي هن دنيا مٿس جادو ڪري ڇڏيو. هو ڪنول جي ڪاڀا سان ڪڙجي ويو. ان جي سراپا ۾ سوگهو ٿي ويو. هن جي وارن ۾ اڻپھڻي لاءِ ونگجي ويو. هو ان سان

ايئن سلهاڙجي ويو. جو به جسم هڪ جان ٿي ويا. محبت سڀ سنڌا مڃي ڇڏيندي آهي. سڀني فرق ريتي ڇڏيندي آهي. ويندي عمر جو فرق به. هتي به ڪو فرق ڪونه رهيو هو. ٻيئي هڪٻئي ۾ سماءُ جي ويا هئا. سيٺ سومار خوش هو. ڪنول خوش هئي. ٻيئي خوش هئا. ٻنهي هڪٻئي کي ماڻيو هو.

خوشي ۾ وقت ايئن گذرندو آهي، جو خبر ئي نه پوندي آهي. سيٺ صاحب کان ٻاهر جي دنيا وسري وئي هئي. هاڻي هن جي دنيا ڪنول کان شروع ٿي ڪنول تي ختم ٿي ٿي. انهيءَ موهر ۾ هنن کي به پتو ئي نه پيو ته وقت ڪيئن اڏامندو پيو وڃي. سندن شادي کي پنج سال گذري ويا. راحت، محبت، خوشين ۽ سڪن جا ڀريا ترپا پنج سال. وقت گذرندي ويرم ئي نه ٿي ٿئي.

هڪڙي ڏينهن صبح جو سيٺ سومار ننڊ مان جيئن ئي جاڳيو ته کيس پنهنجي طبيعت خراب محسوس ٿي. سيني تي ٻار رڳون سيتيل، ڪلها، پٺا ۽ ڪنڌ ورتل محسوس ٿيس. ٿوري دير ۾ ئي سندس طبيعت بگڙي وئي. کيس انهي مهل اسپتال نيو ويو. پتو پيو ته کيس دل جو دؤرو پيو آهي. هن کي سيول اسپتال جي دل جي وارڊ ۾ داخل ڪيو ويو. دل جي سندن ڊاڪٽرن سندس معائنو ڪيو ۽ بهتر علاج ڪيائون. ڪجهه ڏينهن ۾ هو چڱو ٿي ويو. چڱي پلي ٿيڻ کانپوءِ هو اسپتال مان گهر منتقل ٿيو.

هو چڱو ٿي ويو. پر سندس صحت اڳي جهڙي نه رهي. هو ڏينهن ڏينهن ڪمزور ٿيندو ۽ ڳرندو ٿي ويو. هاڻي کيس مٺي پيشاب جي بيماري به لڳي چڪي هئي. پر همت ڀريو مڙس هو. ان ڪري دل نه هاريائين. ساندهه ٽن سالن تائين بيمارين سان وڙهندو رهيو. البت هو ڪري نه ڪري سگهيو. ان معاملي ۾ هن ڪنول جو چيو به ڪونه ڪيو. ڪنول جڏهن کيس ڊاڪٽرن طرفان منع ڪيل شيون کائڻ کان روڪيندي هئي ته هو ورائيندو هو ته:

”مرڻو ته هڪڙي ڏينهن هونئن ئي آهي، پوءِ ڪري ڪرڻ يا نه ڪرڻ سان ڪهڙو فرق ٿو پئي؟ دنيا ڏنم. ماڻيم. چوڙيم. توکي ماڻڻ کانپوءِ ته هاڻي ٻي ڪا حسرت به ڪانه رهي آهي. ان ڪري هاڻي جيڪڏهن آئون مرنس ته تنهنجن ٻانهن ۾ نهايت سڪون سان مرنس.“

سندس واتان ان قسم جون ڳالهيون ٻڌي ڪنول جا ڳچ ڳري پوندا هئا. پوءِ هو پنهنجو هٿ سندس وات تي رکي کيس وڌيڪ ڳالهائڻ کان روڪيندي چوندي هئس:

”مرن تنهنجا دشمن. اهڙيون وايون وات مان نه ڪيندو ڪر. ڪڏهن سوچيو اٿئي ته توکانسواءِ منهنجو ڪير آهي؟ توکانپوءِ منهنجو ڇا ٿيندو؟ آئون ته پنهنجي پٽار ڌاران مري وينديس.“ هوءَ سراپا مشرقي عورت ٿي ويندي هئي.

ان بعد هو ساڻس مذاق ڪرڻ لڳندو هو.

”هاڻي منهنجي بيمار جسم ۾ ڇا رکيو آهي؟ تون نوجوان آهين، سهڻي آهين. تنهنجي اک اشاري سان ڪئين ڳيرو ڪسي سگهن ٿا. مون کانپوءِ ڀيو مڙس ڪري ونجانءِ.“ اهڙين ڳالهين تي هوءَ ساڻس باقاعدي وڙهي پوندي هئي.

وقت جيئن جيئن گذرندو ويو، تيئن تيئن سيٺ سومار ڳري ڪنڊا ٿيندو ويو. حيدرآباد کان ويندي ڪراچي تائين ناليوارن ۽ سٺن ڊاڪٽرن جا درپيٽيائين، پر مڪمل چاڪ نه ٿيو. اندرو اندر ڪو عارضو هو جيڪو کيس ڪاٺي رهيو هو. جنهن جي ڊاڪٽرن کي خبر ئي ڪانه ٿي پئي. پوءِ ڪجهه دوستن کيس علاج لاءِ ڏيساور ويڇڙ جي صلاح ڏني. دولت ته سيٺ سومار وٽ اٿمئي هئي. ٻاهران علاج ڪرائڻ سندس لاءِ ڪو ڏکيو مسئلو ڪونه هو. پر هاڻي شايد گهڻي دير ٿي چڪي هئي. هن ٻاهر ويڇڙ لاءِ اڃا سٺ پئي ڪئي ته هڪڙي ڏينهن کيس وري دل جو دؤرو پيو. هي دؤرو تمام پيانڪ هو. کيس اسپتال نيو پئي ويو ته گس ۾ ئي دم ڏنائين. سيٺ سومار هاڻي هن دنيا ۾ نه رهيو هو. قسمت هڪ ڀيرو وري ڪنول سان ويساهه گهاتي ڪري وئي هئي.

✱

اڪيلائي اپار رڻ وانگر ڪنول جي چوڌاري پڪڙجي وئي. زندگي جيتري پرڀور هوندي آهي، اڪيلائي اوتري ئي اٿاهه هوندي آهي. ڪنول سيٺ سومار سان گڏ نهايت پرڀور زندگي گذاري هئي. جنهن ۾ سک هئا، آسائشون هيون، مان مرتبو هو، خوابن خواهشن جي پورائي هئي، پيار هو. اهو سڀ ڪجهه هو. جنهن جي عام طور تي تمنا ڪئي ويندي آهي. وڏي ڳالهه ته هن جي فخر ۽ غرور جي تسڪين هئي. هوءَ ڪٿي به ويندي هئي ته ڪارمان لهڻ وقت اکين تي چشمو چاڙهي جڏهن چوڏسائن تي نظر وجهندي هئي ته فخر وچان ڦونڊجي ويندي هئي ۽ پنهنجي مقابلي ۾ ڀيو سڀ ڪجهه کيس تڇ لڳندو هو. کيس ايئن ڀاسندو هوندو هوءَ سڀني کان مٿي آهي. ٻيا سڀ ڪانئس هيٺ آهن. هوءَ محور آهي، جنهن جي چوڌاري سڀ ڦرندا رهن ٿا. هن جي ڪنهن تي اڪ ئي ڪانه ٿي ٻڌي. اڪ ٻڌي به ته ڪيئن؟ سڀئي سندس ابروءَ جي اشاري جا غلام هئا. سندس چوڌاري جيڪي ڪجهه به هيو، اهو سڀ سندس حڪم جو غلام هو. باقي جيڪي ڪجهه هن کان پرڀرو هو، اهو کيس ياد ئي ڪونه هو. هن پنهنجي سڀني ڪاليجي ساهيڙين کي وساري ڇڏيو. جن سان هوءَ ڪڏهن گڏ ڪلي هئي، گڏ رني هئي، پڙهي هئي، رانديون رهيون هئائين، انهن سڀني کي هن وساري ڇڏيو. سندس دل جي ڦرهيءَ تان سڀئي نالا ميتجي ويا هئا. ڪڏهن ڪنهن جي يادگيري ايندي به هئس ته ان ۾ ڪاٺي تانگهه، ڪاٺي تڙپ، ڪوئي احساس ڪونه هوندو هو. ماءُ پيءُ کانسواءِ ٻين متن مائتن کان هوءَ اڳيئي پري هئي، اهي سندس هيٺڙي تي ڪيئن ٿي هري سگهيا؟ هن جي هن نئين دنيا ۾ ماضي جي ڪنهن به شئي جو ڪو گذر ڪونه هو. هن جي هن نئين دنيا ۾ سڀ شيون نيون هيون. نئين دنيا، نوان ماڻهو، نيون ڳالهيون، نوان ڳاراڻا، نيون وڻون، نوان وستار. سڀ ڪجهه نئون هو. هن هڪڙي نئين دنيا وسائي هئي. دعوتون، پارٽيون، سماجي تقريبن، عورتاڻا ميڙاڪا، ڪلب، سنسٽائون، اميرائو وايو منڊل. جنهن ۾ کيس جتي ڪٿي امتيازي حيثيت حاصل هئي. دنيا سندس قدمن ۾ هئي. سندس سوڍي جي راڄ ۾ هوءَ وڏي گهراڻي هئي. دهلي، دمامين، نقرين. کيس پلپل پڇيو ٿي ويو. هوءَ سهانگڻ هئي. پنهنجي راءِ جي راڄ ۾ وڏيرياڻي هئي. کيس ڪنهن جي به پرواهه ڪانه هئي.

پوءِ اوچتو ئي اوچتو ويراڳ جو واءُ وريو. سيٺ سومار اجل جي راهه تي رمي ويو. هوءَ ڏهاڳڻ ٿي وئي. هن جو سارو ڏيهه اجڙي ويو. ڪاڪ ڪڙهي، لڊاڻو لونو ٿيو. محل ماڳ ڀري ويا. هن جي من جو آٽڻ اجهامي ويو. زندگي جيتري پرپور هئي، اوتري ئي ويران ۽ سنسان ٿي وئي، اجاڙ ۽ اڪيلي ٿي وئي. اڪيلاپ جي هنن گهڙين ۾ هن پاڻ کي حالتن جي حوالي ڪرڻ بدران سنڀالڻ جي ڪوشش ڪئي. پئسي ڏوڪڙ، ڌن دولت جو ته کيس ڪو مسئلو ٿي ڪونه هو. سيٺ جي انبار ملڪيت مان کيس وڏو حصو مليو هو. هوءَ ان کي سڄي ڄمار کائي ڪپائي نه ٿي سگهي. ان ڪري گذران جي مسئلي کان آجي هئي. پر زندگي رڳي گذران ته ناهي. خالي گذران جو مسئلو هجي ها ته ڪٿي خير هو. پر هن جي ته دنيا ئي اجڙي وئي هئي. پر پوءِ به هن پاڻ سنڀالڻ جي ڪوشش ڪئي. هن اڪيلائي جي رڻ سان هيڪل سينو ساھيو. هٿ هونئن ڪٽي ڪيڏو به خراب چو نه هجي، پر ڪٿي ڪٿي ڪن ڪن حالتن ۾ اهو ڏاڍو ڪارائتو به ثابت ٿئي ٿو. هنن حالتن ۾ هٿ ڪنول جو ڀر جهلو ثابت ٿيو. هٿ هن کي دنيا اڳيان روئڻ رڻڻ کان روڪيو. پٽڪي کان پاسيرو رکيو ۽ دنيا داري جو دامن هٿان ڇڏڻ نه ڏنو. هن هر ويلي رک رکاءَ کان ڪم ورتو. پنهنجو ڌڪڙو لڪايائين ۽ دنيا کي مرڪي منهن ٿي ڏنائين. انهي طريقي سان هوءَ ڪنهن حد تائين پاڻ بچائي وئي. ڏک اپار هو پر هوءَ ان کي سهسائي وئي. باقي اڪيلائي جو رڻ هو جنهن ختم ٿيڻ جو نالو ئي نه ٿي ورتو پر هوءَ ان کي به جهلڻي رهي هئي.

هوءَ نوجوان هئي، سهڻي هئي ۽ دولتمند هئي. ان ڪري ڪجهه همراهن مٿانئس ڏورا وجهڻ جي ڪوشش ڪئي. پر هوءَ هنيلي هرڻي هئي، سرڪش هئي. جهڙي تهڙي دام ۾ ڦاسڻ واري نه هئي. اهڙن همراهن کي تڙي ئي هڪڙي ڏنائين، هنن وري سندس در ڏانهن منهن نه ڪيو. هن ڪنهن کي به سيٺ سومار جي جڳهه ڏيڻ نه ٿي گهري. ان ڪري شادي جي هر آڇ کي نه ڦه جواب ڏئي، وڏي حقارت سان، بيرحمي سان نڪرائي ڇڏيائين. تان جو سيٺ سومار جي هڪ ٻن دوستن سوڌو جنهن به اتي تاڙ رکي ٿي، ان آسرو پلي ڇڏيو.

ظاهري هوءَ دنيا سان دنيا جهڙي هئي، هن تياڳ نه ورتو. سندس جيڪا دنيا هئي، انهي سان هن ناتو نه ٽوڙيو. البت ان ۾ اڇ وڃ گهڻي حد تائين گهٽائي ڇڏيائين. هن پنهنجي چوڌاري هٿ ۽ سنجيدگي جو هڪڙو اهڙو غلاف ٽائي ڇڏيو جو هر ڪوئي ساڻس هڪڙي فاصلي تان ملندو جلندو هو. جنهن ڪري حقيقت ۾ هوءَ پري دنيا ۾ اڪيلي هئي. آهستي آهستي اڪيلائي کيس ڪاٺ لڳي.

اڪيلائي وڏو عذاب آهي، اذيت آهي. اڪيلائي سڌو انساني روح کي نشانو بنائيندي آهي. هوءَ اڪيلائي جا وار سهي سهي تنگ ٿي پيئي هئي. سندس ويجهو ڪو به اهڙو ماڻهو ڪونه هو جيڪو سندس حال محرم ٿئي، سندس ڏک سک ونڊي، سندس ڀر جهلو ٿئي. هوءَ صفا اڪيلي هئي. پوءِ به هوءَ ٻن سالن تائين اڪيلائي سان وڙهي هئي. ڏاڍي زوردار نموني سان وڙهي هئي. پوءِ اڪيلائي نوان روپ اختيار ڪرڻ لڳي ۽ نت نوان هٿيار ۽ اوزار مٿس آزمائڻ لڳي. ڪالهه تائين جيڪا اڪيلائي فقط احساساتي هئي، اها هاڻي فطري تقاضائن کي اپار ڏئي رهي هئي. فطري تقاضائون، جيڪي انسان ۾ مٺي

جر وانگر جرڪنديون آهن، انسان انهن کان پاند ڇڏائي به نه ڇڏائي سگهندو آهي. جر ڇپيون ٿيندي آهي ته جند جان کي جلائي رکندي آهي. هاڻي ڪنول پتي عذاب ۾ هئي. هڪڙي پاسي اڪيلائي سندس احساسن سان، دل سان هاڃا ٿي ڪيا؛ ته ٻئي پاسي تن ۾ مٺي مٺي تنهنس سندس تن بدن ۽ جُسي کي جلائي پسم ڪري رهي هئي. هوءَ ٻنهي پاسن کان آڳ ۾ هئي. البت سندس مک مسئلو احساسن جي اڪيلائي هئي.

احساسن جي اڪيلائي ڪڏهن ڪڏهن ساڻس وڌي ويڌن ڪندي هئي. اداسي، بيقارِي، لُچ پُچ ۽ عجيب مونجهه جي گڏوچڙ ڪيفيتن ۾ هوءَ پاڻي کان ٻاهر مڇيءَ جيان ڦٽڪندي هئي. کيس پنهنجو سڄو وجود ولوڙيو پانعو هو. سندس رڳ رڳ ۾ راڙ متل هوندي هئي ۽ ايتن لڳندو هئس چڻ ساهه لُڪي ۾ اٽڪي پيو هجيس. گهٽ وڌ، اهڙين ڪيفيتن ۾ هن ٻه سال گذاريا. هاڻي منجهس وڌيڪ سهپ ڪانه هئي.

گذريل مهيني جي هڪڙي اهڙي ئي تنهائي پري رات هئي. اڪيلائي مٿس ڪنهن غنيم وانگر ڪاهي آئي هئي. عذاب، اذيت، بيقارِي، بيچيني ۽ لُچ پُچ سندس ساهه ٿي منجهايو. اڪيلائي وه وانگر ويڌ ٿي ڪيو. هوءَ وسان ٿي وئي. اڪيلائي جو سمنڊ کيس ٻوڙي رهيو هو. هن سهاري لاءِ هٿ وڌايو. فون جو ٻُڙو سندس هٿ چڙهي ويو ۽ فون جي پتي پار سانوڻ سندس لاءِ ڪناري جيان ٻانهون ڪوليو بيٺو هو.

۽ هوءَ بي اختيار ڏانهس چڪچندي وئي.

(6)

سانوڻ ٻه ڏينھن ڏاڍي بيچيني ۽ عجيب غريب ڪيفيتن ۾ گذاريا. هن لاءِ وقت چڻ هڪ هنڌ ڄمي بيھي رھيو هو. جنھن اڳتي چڻ جو نالو ئي نه ٿي ورتو. ڪنول ساڻس ٻن ڏينھن بعد ملڻ جو انجام ڪيو هو. کيس ڪنول جي واعدي تي ڀروسو هو. کيس پورو يقين هو ته هو ساڻس ملندي، ان ڪري انتظار جي ڪيفيت سندس رڳ رڳ ۾ رچي وئي.

ڪنول سان فون تي ڳالهائڻ کانپوءِ هن جيئن ئي فون بند ڪئي ته طرحين طرحين ويچار سندس من کي وڪوڙي ويا. هن سان ڪيئن مليو؟ ڪيئن ۽ ڇا ڳالهائبو؟ ڳالهين جي شروعات ڪٿان ڪبي؟ الاءِ ڪهڙا ڪهڙا خيال هن جي ذهن ۾ آيا ۽ نڪري ويا. ۽ انهن خيالن کان به وڏو خيال هيءُ هو ته وڃ وارا ٻه ڏينھن ڪيئن گذرندا؟ ٻه ڏينھن کيس ٻن صدين برابر لڳا. هن کي لڳو ته وقت بيھي رھيو آھي. وقت ڪٿي نٿو ڪٿجي. گھڙيون چڻ جو نالو ئي نه ٿيون وٺن. جيتوڻيڪ رات باقي ڪوپھر ڪن وڃي بچي هئي، پر هن کي رات اهڙي روهه جيان ٿي پاسي، جنھن جي چوٽي تي پڇي نه پڇبو آھي. هيٺان لڳندو آھي ته مٿي جيڪا چوٽي نظر اچي رھي آھي، اها ئي آخري چوٽي آھي ۽ جڏهن ان تي پڇبو آھي ته خبر پوندي آھي ته اصل چوٽي ته اڃا مٿي آھي. ايئن هر چوٽي پٺيان نئين چوٽي ظاهر ٿيندي آھي ۽ ماڻھو ٽڪ ۾ ٽٽي چور ٿي مٿي کي هٿ ڏيئي ويھي رهندو آھي. بيٺل وقت سانوڻ سان اها ڪار پئي ڪئي. لڇندي لڇندي آخر ڪار سندس اک لڳي وئي.

هو صبح لڙئي ننڊ مان سجاڳ ٿيو. جاڳندي شرط ٿي جيڪا پهرين ڳالهه کيس ياد آئي اهو ڪنول جو ساڻس ملڻ جو ڪيل انجام هو. وقت جي سستي واري جفا هڪ ڀيرو وري شروع ٿي چڪي هئي. ڪائناتس ٿڌو ساھه نڪري ويو. کيس انتظار ڏاڍو ايڏائيندڙ محسوس ٿيو. ۽ هن جو انتظار سيڪنڊن، منٽن، ڪلاڪن، ڀلن ۽ پهرن جو انتظار ڪونه هو. چٽڪ صدين جو انتظار هو. صديون، جيڪي گذري نه گذرنديون آهن. هن کي وقت جي انهن اڻاهه وسعتن ۾ اوسيٽڙي جو عذاب ڪاٽڻو هو. سندس پورو وجود اٽٽڻ ۽ انتظار بڻجي ويو هو. ميلاپ جون گھڙيون جيئن جيئن ويجهيون پئي آيون، وقت جي رفتار تيئن تيئن سست ٿيندي پئي وئي.

پر وقت جي خاصيت ئي گذرڻ آھي. وقت برو هجي يا ڀلو، تيز هجي يا ڍلو۔ گذري ئي وڃي ٿو. انتظار جو وقت به ايئن آھي۔ صدين تي پڪڙيل هجي ٿو ۽ ڀل ۾ سميتجي وڃي ٿو. جيڪو سانوڻ کي صدين جو پنڌ پئي لڳو. اهو نيٺ هڪڙي قدم تي اچي بيٺو. ڏينھن گذري ويا ۽ وصال جي ساعت اچي وئي. وصال جي ساعت، جنھن جي لاءِ سانوڻ توڙي ڪنول، بيٺي ماندا هئا.

✱

مرد لاڀرواھ ۽ اؤئٽڙو ۽ عورت محتاط هجي ٿي. مرد شين کي سرسري ۽ اڇاٽري انداز سان وٺندو آهي. عورت گھرائي ۽ تفصيل سان ڏسندي آهي. ذري پرزي جي جانچ ڪندي آهي. عورت ڪيتري ئي جذباتي چو نه سهي، پر جڏهن تجربڪار ٿي ويندي آهي ته ڳڻ ڳوت ڪندي آهي. ڪنول به سانوڻ سان ملڻ کان پھرين ڪجهه احتياطي تدبيرون ڪيون.

هن پنهنجي ساهيڙي صبا کي اعتماد ۾ ورتو. ساڻس سانوڻ جو ڳجهه ڳريھائين. صبا ڪنول جي پڙيل زندگي وارين سماجي سرگرمين دوران واقفڪار ٿي هئي. ليڊيز ڪلب جي ڪنهن تقريب ۾ ٻنهي جي شناسائي ٿي. جيڪا وڏي دوستيءَ تائين پهتي. صبا هڪڙي وچولي درجي جي ڪاموري جي زال هئي. مڙسهنس جون هيڏانهن هوڏانهن بدليون پيون ٿينديون هيون. پر هوءَ ساڻس گڏ رهڻ خاطر ٻئي ڪنهن شهر وڃڻ لاءِ تيار نه هئي. ان ڪري هر هفتي مڙسهنس اچ وڃ ڪندو هو. هفتي جي پڇاڙي ۾ هو گهر ايندو هو ۽ موڪل گذاري وري واپس هليو ويندو هو. انهي حساب سان صبا جي زندگي ڪافي حد تائين آجي هئي. هوءَ پنهنجن سرتين ساهيڙين ڏانهن اچڻ وڃڻ ۽ گهمڻ ڦرڻ جي سلسلي ۾ ڪافي حد تائين پاڻ وهڻي هئي. سندس سرتين جو دائرو به چڱو خاشو وسيع هو. ان جي ابتڙ ڪنول جي ويجهين سهيلين جو حلقو ڪافي محدود هو. پر انهي محدود حلقي ۾ صبا کيس ٻين گھڻين مائين کان وڌيڪ ويجهي هئي. ٻئي هڪٻئي جون حال محرم هيون، همراز هيون. ٻنهي هڪٻئي سان جوڳون ڏيون هيون ۽ مختلف وقتن تي هڪٻئي جو سهارو بڻيون هيون. ڪنول کي ته صبا جي پاران الاءِ ڪيترا دفعا ڪوڙ ڳالهائڻا پيا هئا. البت هن سلسلي ۾ هي پهريون ڀيرو هو، جو صبا ڪنول جي ڪم اچي رهي هئي.

ڪنول گهران نڪري، سانوڻ سان ملاقات لاءِ مقرر ڪيل هنڌ ڏانهن وڃڻ بدران سڌي صبا جي گهر آئي. جتي پهچڻ بعد هن پنهنجي ڊرائيور کي گاڏي سوڌو واپس موڪلي ڇڏيو ۽ کيس چيائين ته واپسي وقت گهر فون ڪري هن کي گھرائي وٺندي. هوءَ ٿوري دير صبا وٽ ويٺي ۽ پوءِ طئي ٿيل پروگرام موجب بيئي جڙيون گڏجي ٻاهر نڪتيون. گهر واري گهٽي مان اڪري پاڙي جي مک رستي تي آيون، جتان رڪشوپڪڙيائون. هنن جي منزل بسنت هال هو. جنهن جي دروازي تي سانوڻ بيچيني سان ڪنول جو انتظار ڪري رهيو هو.

✱

سانوڻ پنهنجي ثقافت، تهذيب ۽ تمدن سان هميشه اڻمئي محبت ٿي رکي. هن کي پنهنجي پراڻي ورثي تي فخر هو. کيس جڏهن به واندڪائي جا ڪي پل نصيب ٿيندا هئا ته هو پنهنجي تهذيبي ماڳن ڏانهن نڪري ويندو هو. تهذيبي ماڳن سان ويجهڙائي کيس سڪون بخشيندي هئي. حيدرآباد به ته سنڌ جي ثقافت ۽ تهذيب جو ڳڙھ آهي. جتي اهڙا ڪيترا ئي تاريخي ماڳ مڪان آهن، جن مان بسنت هال به هڪ آهي. ايني بيسنت جي نالي پٺيان بيسنت هال. جيڪو ڪجهه سنڌي ٻولي جي منفرد مزاجي ۽ ڪجهه سنڌي ماڻهن جي فطرت نوازي سبب بيسنت مان بدلجي بسنت هال ٿي ويو آهي. اهو بسنت هال

ٻه سانوڻ جي پسنديدا ۽ وڻندڙ ماڳن مان هڪ آهي. ان ڪري ڪنول جيئن ئي ڪانئس ملڻ واري هنڌ بابت پڇيو ته هن امالڪ بسنت هال جو نالو ڪنيو. جنهن تي هوءَ ساڻس بلڪل متفق ٿي.

بعد ۾ جڏهن سانوڻ کي وري اها ڳالهه ياد آئي ته سندس دل خوشي سان ڀرجي وئي. هو پنهنجيءَ ڪنول سان ڪيڏي نه وڏي تاريخي جڳهه تي پهرين ملاقات ڪندو! هن سوچيو ته محبتن کي يادگار ساعتن ۽ تاريخي ماڳن سان سلهاڙي وڌيڪ اڻ وسرندڙ وڌيڪ يادگار ۽ لازوال بڻائي سگهجي ٿو. هو ٻوڊ ۾ ڀرجي ويو هئو. هو سرهو هيو ته هن اهڙي جڳهه جي چونڊ ڪئي هئي، جيڪا يادگار ۽ شاندار هئي. ۽ جنهن مهل هو بسنت هال جي سامهون پهتو ته سندس دل جي ڌڙڪڻ باقاعدي وڌيل هئي.

هو مقرر ڪيل وقت کان اڌ ڪلاڪ کن اڳ ۾ پهتو. کيس خيال ٿيو ته اڃا اڌ ڪلاڪ کن پيو آهي، يڪواتي بيهڻ بدران چانهه چو نه پي وئي. اهو سوچي هو گول بلڊنگ واري پاسي لڙي ويو. هوڻل تي ويٺي، هن جنهن مهل چانهه پي ورتي ته گهڙي ۾ وقت ڏنائين. اڃا پندرهن منٽ پيا هئا. وقت هڪ ڀيرو ٻيهر آفت بنجي پيو هو. هن لاءِ هڪ هڪ منٽ چين جي ديوار هو جنهن کي اڪرڻ ايڏو سٽولو ڪونه هو. الا الا ڪري نيٺ پنج ڇهه منٽ وڌيڪ گذري ويا. هو آهستي آهستي هوڻل تان اٿيو. بل ادا ڪيائين ۽ ٻاهر نڪري آيو. هو هوريان هوريان تهلندو جنهن مهل ٻيهر بسنت هال اڳيان پهتو ته ان مهل شام جا پورا ساڍا چار ٿيا هئا. هو هال جي ٻاهرئين پاسي هوريان هوريان اتي تهلڻ لڳو. سندس من بيچين ۽ بيقرار هو ۽ سندس لئون لئون سراپا انتظار بڻجي وئي هئي. هن جيئن جيئن وڪ ٿي ڪئي، سندس من ٻڏو ٿي ويو. کيس انتظار اجهاڳ سمنڊ جيان لڳو ۽ سندس وجود طوفان ۾ ڦاٿل ٻيڙي وانگر هو جنهن کي پنهنجو پاڻ تي ڪوبه اختيار ڪونه هو. نه سڙهه، نه ونجهه، نه وانجهي، نه ڪنڌي پر نه، ايئن نه هو. هن کي سڙهه، ونجهه، وانجهي ۽ ڪنڌي. هر شئي هئي. انتظار پل کن جو معمولي طوفان هو جيڪو اجهو ڪي اجهو گذري ويڇو هو. انهي طوفان ۾ محبت هن جو سڙهه ۽ ڪنهن جي اچڻ جو يقين ونجهه هيو. هو پاڻ پنهنجي ناو جو ناڪڻو هئو مانجهي هئو ۽ ڪنڌي. اها ته پاڻ هن ڏانهن اچي رهي هئي. پوءِ هن کي ڪهڙو ڪٽڪو هو؟ هو ٻوڏارن مان نڪري آيو.

گهڙي نه گذري جو هن هڪڙي رکشي کي بسنت هال ڏانهن ايندي ڏٺو. هو انهي مهل طئي ٿيل پروگرام موجب هال جي ٻاهرئين دروازي تي بيٺو هو. کيس اڃا ڪپڙا پهريل هئا ۽ سندس هٿ ۾ اياز جي شاعري جو ڪتاب هو. اڃا ڪپڙا ۽ اياز جي ڪوتا جو ڪتاب سندس سڃاڻپ جي علامت هئا. رکشو بلڪل سندس سامهون اچي بيٺو. جنهن ۾ ٻه مايون وينيون هيون. هن ڏٺو ته هڪڙو هٿ اڳتي وڌيو ۽ رکشي واري کي پاڙو ڏنائين. جنهن کانپوءِ هوءَ ٽپ ڏيئي رکشا مان لٿي. سندس پٺيان سندس ساهيڙي پڻ لٿي. گهڙي پلڪ لاءِ سانوڻ ٿورڙو منجهيو ته نه معلوم انهن مان ڪنول ڪهڙي ٿي سگهي ٿي؟ پر پوءِ هو يڪدم نتيجي تي پهچي ويو. ستارن ۾ چنڊ جهڙي ڪنول کي سڃاڻڻ اڻ ڪونه هو. ڳاڙهي وڳي ۾ هوءَ گلاب وانگر تڙي پيئي هئي. واءِ سان گڏ خوشبو جو جهوٽو سانوڻ جي ساهن کي واسي ويو.

هوءَ سڌي اچي سندس اڳيان بيٺي. ۽ عجيب انداز سان، جنهن ۾ هڪ ئي وقت پاڻ اربيندڙ پنهنجاپ ۽ شرميلاپ شامل هئي. سانوڻ سان مخاطب ٿي:

”توهان سانوڻ آهيو؟“

”هاڻو. ۽ توهان ڪنول آهيو!“ سانوڻ جي لهجي ۾ سوال به هو ته ساڳئي وقت جواب به هو.

”الا؟ سڃاڻو!“ ڪنول مرڪندي شرارتي لهجي ۾ چيو.

مرڪ سانوڻ جي من ۾ لهي وئي.

”صدين جا سنگ اکين جي سڃاڻپ جا محتاج نه هوندا آهن. توهان رکشي مان پير هيٺ رکيا ته منهنجي دل ڌڙڪي ۽ تنهنجي قدمن هيٺيان وڃائجي وئي. جيڪي دلين تي پيرڙا رکي ايندا آهن، اهي سڃاڻپ جا محتاج نه هوندا آهن. اڃا ڪوشڪ شهبواڻو؟“ سانوڻ کيس جوهه وجهي ڏسندي ورائيو.

”ڇا سڀ ڳالهيون هتي بيٺي پير ڪندو؟ ڪٿي ويهڻ جي صلاح نه هڻندو؟“ ڪنول کيس ياد ڏياريو ته هورستي تي بيٺا آهن.

”ها چوند؟ بلڪل ويهڻ ڪپي. جتي چئو اتي هلي ويهون.“

”ڇا خيال آهي جيڪڏهن علي بابا تي هلي ويهجي؟“

”ها پلي، اهو نڪ رهندو.“

سانوڻ ٿورو ٿورو خالي ويندڙ رکشي واري کي اشارو ڪيو. جيڪو نسات ۾ ئي اچي سندن اڳيان بيٺو. هو ٽيئي چٽا رکشي ۾ چڙهيا. ڪنول وڃ ۾ ويٺي. سندس هڪڙي پاسي صبا ۽ ٻئي پاسي سانوڻ ويٺو. گهڙي نه گذري جو هو ٽيئي چٽا علي بابا ريسٽورنٽ جي اڪيلي ڪنڊ ۾ ويٺا هئا.

”هي منهنجي ساهيڙي صبا آهي، منهنجي تمام پياري ساهيڙي.“ ڪنول سانوڻ سان صبا جو تعارف ڪرايو. اهڙي ئي نموني هن سان وري سانوڻ جو تعارف ڪرايائين.

گهڙي پلڪ لاءِ ماڻ چانئجي ويئي.

”توهان سان ملي خوشي ٿي.“ سانوڻ روايتي انداز ۾ ڪنول سان مخاطب ٿيو.

”مون کي به.“ ڪنول مرڪي اڪيون جهڪايون.

هوا ۾ نار هو. شام ٿڌي ٿي وئي هئي. هلڪو سيءُ سندن جسمن کي ڇهي ويو هو. هنن ڪافي سان گڏوگڏ هلڪي ريفريشمينٽ جو آڊر ڏنو. ريسٽورنٽ جي پرسڪون ماحول ۾ هنن جي هلڪڙن تهڪڙن سان گڏ ڪوپ به کڙڪندا رهيا. صبا ڪوپ خالي ڪري اٿي کڙي ٿي.

”مون کي ريشم ڳلي ۽ شاهي بازار ۾ ٿورڙو ڪم آهي. وڌ ۾ وڌ اڌ ڪلاڪ کن لڳندو. توهان بي ڪٿڪا ويهي ڪچهري ڪريو. آئون هتي ئي اچي وري توهان سان گڏجان ٿي.“ هوءَ هڪ ئي ساهي ۾ سڀ ڪجهه چئي وئي.

”نڪ آهي. پر ورڻ جي ڪجانءِ.“ ڪنول کيس تاڪيد ڪئي.

”ها بلڪل. آئون بس وڃي ٿي وران.“ ايئن چئي صبا اتان ٽڙي وئي.

حقيقت ۾ صبا کي ڪواھڙو ڪم ڪونه هو. پر هن هنن ٻنهي کي هيڪلائي ڏيڻ ٿي چاهي ته جيئن ٻيئي سڪون ۽ اڪيلائي ۾ ويهي ڪچھري ڪن. اڪيلائي ۾ محبت جي خوشبو هميشه وڌي ويندي آهي. صبا انهيءَ ڳالهه کان پوري ريت واقف هئي. اصل ۾ دل ٿي دل ۾ سانوڻ به اهو ئي پئي چاهيو. هو ٻيئي جڻا جيئن ئي اڪيلا ٿيا ته سندن وچ ۾ ماڻ چانئجي وئي. اڪيون اڪين سان مليون، جهڪيون. وري مليون، وري جهڪي ويون. سانوڻ هٿ وڌائي ڪنول جي هٿ کي پنهنجن هٿن ۾ ورتو. ڪنول هٿ ڇڏائڻ جي ڪابه ڪوشش نه ڪئي. اڪين ۾ محبت پري کيس ڏنائين ۽ مرڪي پيئي.

”ڳالهايو!“ ڪنول ڇڻ ته سرباٽ ڪيو.

”جڏهن ماڻهو پهرين محبت ڪندو آهي ته وٽائس لفظ موڪلائي ويندا آهن. دل ۾ هزارين ڳالهڙيون آهن، پر ڳالهائي نٿو سگهان.“ سانوڻ جي آواز ۾ التجا هئي، بيوسي هئي، محبت هئي. ”مون سان به ساڳي ڪيفيت آهي. توسان فون تي ڳالهائيندي هيم ته دل گهرندي هئي ته وقت بيهي رهي ۽ پاڻ فون تي ڳالهائيندا ئي رهون. پر هينئر تنهنجي اڳيان زبان مان اکر نٿو اڪليم.“

”چوندا آهن ته محبت لفظن جي محتاج نه هوندي آهي؟“

”ها، ڪنهن حد تائين ايئن آهي. پر پوءِ به لفظ محبت جو آئينو هوندا آهن.“

”پر جي وقتي طرح لفظ رسي وڃن ته پوءِ؟ يا جملا ٺهي نه نهن ته پوءِ؟“ سانوڻ سوال ڪيو. ”پوءِ محبت کي محبوب جي اڪين ۾ ڏسڻ گهرجي، چپن جي ڪنارن تي رقص ڪندڙ مرڪ ۾ ڳولڻ گهرجي، دل جي ڌڙڪڻ ۾ چٽاڻڻ گهرجي.“ ڪنول وارفتگي واري انداز ۾ ورائيو. ”پوءِ منهنجين اڪين ۾ ڏس. منهنجن چپن جي اڇ ۾ ڏس. منهنجي دل جي بي ترتيب ڌڙڪڻن کي ڦلهو! توکي اتي هر اهو حرف ملي ويندو، جيڪو تون ٻڌڻ ٿي چاهين. هر انهي سوال جو جواب ملي ويندو، جيڪو تون پڇڻ ٿي چاهين.“

”نه، ان ڏس ۾ مون وٽ ڪو سوال ناهي. ڪو مونجهارو ناهي. تنهنجي دل مون سان اڳ ۾ ئي ڪلام ڪري چڪي آهي. دل کي دل سان راهه هوندي آهي. انهي راهه تان هلي ٿي آئون توو ٻهتي آهيان ۽ هينئر تنهنجي اڳيان وٺي آهيان. منهنجا هٿ تنهنجن هٿن ۾ آهن، رڳو هٿ نه، پر منهنجو سڀ ڪجهه تنهنجي دل جي هٿن ۾ آهي. تون منهنجو ڪوهيارل آهين، جيڏانهن ڪپئي تيڏانهن موڙ، منهنجي واڳ تنهنجي وس ۾ آهي.“ ڪنول ايترو چئي بس ڪئي، سندس ڳل ڳاڙها ٿي ويا.

سانوڻ ڪنول جي هٿن کي کڻي پنهنجن چپن تي رکيو. چمي جو تاثير هن جي روح ۾ لهي ويو. ۽ سانوڻ حيران هو ته منجهس ايتري همٿ ڪٿان اچي وئي هئي؟

هن کي ڪهڙي خبر ته بي همٿ ۽ بزدل ماڻهو محبت ڪري ٿي نه سگهندا آهن. محبت به باهمٿ ۽ بهادر ماڻهن جو شيوو آهي. البت ڪڏهن ڪڏهن ايئن به ٿيندو آهي ته محبت ٿي ماڻهو کي بهادر ۽ باهمٿ بنائيندي آهي.

گھڙي سوا لاءِ وري به ٻنهي جي وچ ۾ ماٺ ڄاڻجي وئي.

”ڇا پيا سوچيو؟“ ماٺ کي ڪنول ٿي توڙيو.

”سوچيان ته ڪجهه ڪونه پيو. بس توکي ڏسان پيو. ۽ دل چئي ٿي ته ايئن ڏسندو ئي رهان.“ سانوڻ

تڏو ساھه پريو. ”تون واقعي ڏاڍي سهڻي آھين. ايڏي سهڻي جيڏي مون سوچيو هو. پاڻ ان کان به وڌيڪ.“

”جن سان محبت ڪبي آھي، اھي سهڻا ئي هوندا آهن. محبت ۾ اڪيون دل جي طابع هونديون آهن.

دل اڪين کان وڌيڪ طاقتور آھي.“ سانوڻ جواب ڏنو.

”ھا، شايد تون صحيح ٿو چئين. محبت ۾ اڪيون واقعي دل جي طابع هونديون آهن. تڏهن ئي ته

محبوب جا اوڳڻ ۽ خاميون نظر ڪونه اينديون آهن.“ ڪنول سانوڻ سان سهمتي ڏيکاري.

”نه رڳو ايترو پر ڪڏهن ڪڏهن ڪي ڪي اڪيون، جو اندر ۾ لهندي محسوس ٿينديون آهن ته اها

به دل جي قوت آھي. محبت ۾ دل اڪين کي اها روشني، اها قوت عطا ڪري ٿي، جيڪا نيٺ ڪٽڻ سان

سامهون واري جي اندر ۾ لهي ويندي آھي.“

”اها روشني تنهنجي اڪين ۾ به آھي. آئون ان کي بلڪل محسوس ڪري ۽ ڏسي سگهان ٿي.“

”اهو سڀ ان ڪري آھي، جو مون کي توسان محبت آھي.“

”پر ٻڌا! اڻ ڏني محبت به ٿيندي آھي ڇا؟ واقعي ايئن آھي؟“ ڪنول جي لهجي مان ايئن ٿي لڳو ته

هن کي خود به ان سوال تي پروسو ڪونه هويا وري مڙيئي ايئن ٿي پڇيو هئائين.

”ھا، محبت ازلي ابدي سڀڻ آھي. ان سوال جو جواب تون پنهنجي دل کان به پڇي سگهين ٿي.“

”دل کان ڇا پڇان؟ اسين سڀ دلين جا گئل آھيون.“ ڪنول سانوڻ جي هٿن کي هورڙبان چڪي

پنهنجي چپن تي آڻي ٿي. هٿن کي چمندي عجيب سرور وچان سندس اڪيون ٻوٽجي ٿيون وڃن.

سانوڻ پنهنجن هٿن کي کولي ڪنول جي منهن کي ٻڪ ۾ جهلي ٿو ۽ پوءِ ڏسڻي آڱر کي هن جي گل

سان گسڪائيندي هن جي ڳاڙهن چپن تائين کڻي ٿو اچي. هو نرم انداز سان هن جي هيٺئين چپ کي

چهي ٿو. گرم ۽ گداز چپ. ڇههءَ سان هن جي چپن ۾ هلڪي ڦڙڪڻي اڀري ٿي. هن جون اڪيون وري

ٻوٽجي ٿيون وڃن. سانوڻ کي لڳو ته ان گھڙيءَ ۾ ڪنول اڃا وڌيڪ سهڻي ٿي پئي آھي ۽ سندس سونهن

جا انيڪ روپ آهن. واقعي ئي عورت جي سونهن جا انيڪ روپ آهن ۽ هر روپ کي پنهنجي سونهن

آھي. سونهن، جيڪا اپار آھي، لامحدود آھي، جنهن جو ڪوبه چيهه ڪونهي. ۽ سونهن جو سڀ کان

وڻندڙ ۽ دلڪش روپ عورت آھي.

”ڪنول! مون کي توسان محبت آھي، ازلي ابدي محبت. تون منهنجو پهريون عشق آھين، پهريون

پيار آھين، منهنجي پهرين محبت آھين.“ سانوڻ بي اختياري وچان چيو.

”آئون سڄي تنهنجي آھيان. پنهنجي پوري وجود سان، وجود جي سڀني گھراين سان، من جي

سمورين محبتن سان. سانوڻ مون کي به توسان محبت آھي. ازلي ابدي محبت. تون ئي منهنجي محبت

آھين، تون ئي منھنجي منزل آھين. ٻيو ته سڀ ڪجهه توتائين پھچڻ جو وسيلو هو. منزل ته تون آھين سانوڻ! ”ڪنول جي آواز ۾ سندس دل جون سموريون ڪيفيتون ۽ گھرائيون مڙي آيون هيون. ۽ هو بيٺي انھن گھراين ۾ ٻڌي ويا هئا.

گھڙي ڪن لاءِ وري چپ چپات ٿي وئي. انهي چپ چپات ۾ اڪيون وري هڪٻئي سان ٽڪرايون. ٻنهي جي اکين ۾ عجيب مرڪ هئي.
”آءُ لويو.“
”آءُ لويو.“

ٻنهي جڻڪ هڪ ئي وقت ساڳيا لفظ اڇاريا. جنھن جي ڪري ٻنهي کان هلڪي ڪل ٺڪري وئي. انهيءَ وڻندڙ ڪل سان هڪ ڀيرو وري هڪ ئي وقت ٻنهي چڻ ”آءُ لويو ٿو“ جهڙا لفظ چيا.
هو بيٺي هڪٻئي جي موجودگي سان سرشار هئا. سندن دليون خوش هيون. سندن من ٻهڪيا پئي. محبت پري پھرين ملاقات هنن جي جيءَ ۾ جڳ جڳ جو جادو بڻجي لهي رهي هئي. هوان ۾ محو هئا. هو دنيا و مافيا کان بيخبر ويٺا رهيا.

ڪين خبر ئي نه پئي ته ڪيتري دير ٿي وئي آهي. صبا کي وئي به ڪلاڪ کان ڪافي مٿي ٿي ويو هو. پر هنن کي ڪجهه ياد ڪونه هو. ٻيو ته ٺهيو پر ڪين صبا به ياد ڪانه هئي، هنن کي رڳو اهو ياد هو ته هو هڪٻئي جي سامهون ويٺا آهن.
اوچتو سندن منڊ ٽٽي پيو.

”مون گھڻي دير ته ڪانه ڪئي آهي نه؟“ صبا جڻڪ ڪين اوچتو چرڪ پرايو. هوءَ سندن مٿان بيٺي هئي ۽ سندن محبت تي مرڪي رهي هئي. محبت، جيڪا سندس ڳالهائڻ بعد ٽٽي پئي هئي، صبا ان کي ڏاڍي رشڪ سان ڏٺو.

”نه، نه. تون صحيح وقت تي آئي آھين.“ ڪنول ڏانهن ڏسندي جواب ڏنو.
اها ڳالهه الڳ آهي ته هن دل ۾ ايئن سوچيو ته اڃا نه اچين ها ۽ اسان جي هن سڀني ۾ خلل نه وجهين ها ته ڪر ڪيڏو نه چڱو ٿئي ها. دل ئي دل ۾ سانوڻ به ايئن ئي سوچيو. پر ٻنهي مان ڪنهن به هن کي ايئن چيو ڪونه. چئي به ڪونه ٿي سگهيا.
صبا اڃا تائين بيٺي رهي هئي.

”پلا هلڻ جو پروگرام اٿو يا نه؟“ صبا بيٺي ئي سوال ڪيو.
”ها بلڪل هلون ٿا“ ڪنول ورائيو. ۽ هوءَ سانوڻ سان مخاطب ٿي ”منھنجي خيال ۾ هاڻي اٿڻ گھرجي. وري ٻئي ڀيري وڌيڪ ڪچهري ڪنداسين.“
”ٺيڪ آهي.“

سانوڻ جي انهي جواب بعد بيٺي جڻا اٿي بيٺا. سانوڻ ڪنول جي هٿن کي پنھنجن هٿن ۾ جهلي پيار سان زور ڏنو. ٻنهي جي چپن تي مرڪ پڪڙجي وئي.

سانوڻ هن جا هٿ ڇڏيا ته صبا ٿوري پر تي هٽي سانوڻ کي جڳهه ڏني ته جيئن هو ٻنهي جي اڳيان
ٿئي.

هوريسٽورنٽ مان نڪري چوئڪ تي پهتا. جتان هنن ٻنهي سانوڻ کان موڪلايو ۽ رکشو پڪڙي
هليو ويون.

هو هنن کي ويندو ڏسندو رهيو. تان جواهي سندس نظرن کان اوجھل ٿي ويون.

حيدرآباد جي سانجھي ويلا پنهنجي پوري سونهن سان ٻهڪي رهي هئي.

(7)

سانوڻ اڄ ڏاڍو خوش هو. پنهنجي زندگي ۾ هو اڳ ۾ ڪڏهن به ايڏو خوش ڪونه ٿيو هو. خوشي هن جي رڳ رڳ ۾ رچي ويئي هئي، لنتون لنتون مان لنوي رهي هئي، انگ انگ منجهان بکي رهي هئي. خوشي جي ڪري هن جو منهن گل وانگر تڙي پيو هو. هن کي هر شئي ڏاڍي حسين لڳي رهي هئي. آسمان سهڻو هو، ڌرتي سهڻي هئي، ستارا سهڻا هئا، بلفن جي روشني سهڻي هئي. جايون جڳهيون، ڏڪان، ماڳ مڪان سڀ سهڻا هئا. ماڻهو چيڻو وڻ ٽڻ - سڀ سهڻا هئا. موسم وڻندڙ هئي. وڏي ڳالهه ته هو پاڻ وڻندڙ هو. هن پنهنجي اندر ۾ زندگي لاءِ اٽاهه پيار محسوس ڪيو. ساڳيو پيار هن پاڻ لاءِ به محسوس ڪيو. کيس لڳو ته زندگي پنهنجي سمورين رعنائين ۽ گهرائين سان هن جي اندر ۾ موجون هڻي رهي آهي. جنهن جي چولين ۾ چلندي هن جو من هندورو ٿي پيو آهي. انهي هندوري ۾ لڏي رهي آهي محبت. محبت، جنهن هن کي هيءَ سمورا جلوا پسايا هئا. هن کي محبت سان محبت ٿي وئي هئي. اڄ هن لاءِ سڀ ڪجهه سهڻو هو، وڻندڙ هو، نئون نئون هو، نرم هو. زندگي ۾ ايڏي سونهن، ايڏي وڻندڙ، ايڏي چڪ هن اڳي ڪڏهن به محسوس نه ڪئي هئي.

اڄ هو چڻ نئون ڄائو هو.

سند جي هڪ ڏاهي عبدالواحد آريسر چيو آهي ته انسان هڪ ئي زندگي ۾ ٽي جنم وٺندو آهي. پهريون ماءُ پيٽان ڄمڻ وقت، ٻيو جنهن مهل هو اکر سڃاڻڻ لڳندو آهي. اکر جيڪو کيس علم سرت ۽ ساڃاهه جي وات ڏانهن وٺي ويندو آهي. ٽيون جڏهن هو سوچڻ سمجهڻ، غور فڪر ۽ فيصلو ڪرڻ لڳندو آهي.

پر انسان جو چوٿون جنم به آهي - جڏهن هو پهريون ڀيرو محبت ڪندو آهي. اڪثريون چار ٿينديون آهن، نگاهن ئي نگاهن ۾ عهد و پيمان ٿيندا آهن. عشق جي چوٽ جو نغارو وڃندو آهي. من ۾ پيار جو جذبو سمنڊ بڻجي چلڻ لڳندو آهي. ڪا محبوب صورت جيءَ سان جڙجي ويندي آهي. اٽل ۽ سڪون هڪ ئي وقت گڏ اندر ۾ خيما کوڙي ويهي رهندا آهن. عجيب ڪيفيتون چڙهنديون لهنديون، لهنديون چڙهنديون رهنديون آهن - ۽ سڀ ڪجهه وڻندڙ سهڻو نئون نئون ۽ نرالو ٿي پوندو آهي.

سانوڻ پنهنجي هن نئين جنم کي، ان سڀ ڪجهه کي تمام ويجهڙائي ۽ گهرائي سان محسوس ڪيو. ٻاهر توڙي پنهنجي اندر ۾ - ايترو ويجهڙو جو هو هٿ وڌائي اهو سڀ ڪجهه ڇهي ٿي سگهيو. انهن عجيب غريب ۽ دل پريائيندڙ ڪيفيتن ۾ لڏندي هو ڏاڍو خوش هو. تمام گهڻو سرهو هو.

✱

ايئن نه هون ته هن کان اڳ ۾ هن ڪنهن چوڪري سان ڪچهري نه ڪئي هئي. ڪنهن عورت سان ويهي به ٻول نه ٻوليا هئا. ڪنهن ناري سان چار چوٽڪ ڳالهائون نه ڪيون هيون. ڪنهن وينگس سان ويهي زندگي سان ڀرپور تهڪ نه ڏنا هئا. هن جي زندگي انهن رنگن ۽ روپن سان واسيل هئي. پر هن انهن مان ڪنهن سان به محبت نه ڪئي هئي. اهي سڀ سندس دوست هيون. همڪلاسي هيون يا وري مٿ مائٽ هيون. هن انهن مان ڪنهن سان به محبت نه ڪئي هئي. ساڻن سنجوڳ نه ڪيو هو. ڪن لاءِ هن کي پنهنجي اندر ۾ چڪ محسوس ضرور ٿي هئي. البت اها چڪ وڏي ڪڏهن به محبت جي درجي تي نه پهتي. تنهن هوندي به انهي ساٿ مان، انهي سنگ مان هن سڪون ماڻيو هو. قرار حاصل ڪيو هو. خوشي ماڻي هئي.

عورت جي اها ئي ته خوبي آهي ته سندس هر روپ قرار ڀريو آهي. سڪون بخشيندڙ آهي. خوشي ڏيندڙ آهي. عورت روپ جي ديوي آهي ۽ سندس هر روپ ۾ انيڪ گهرايون آهن. عورت سڀن جي ڦلواڙي آهي ۽ سندس هر سڀن جي گل جي پنهنجي سڳند آهي. سانوڻ انهن مختلف سڀن کي ويجهڙائي کان ڏٺو هو. انهن جي سڳند جو واس ورتو هو.

انهن مان هڪڙي ليلان هئي. ليلان هن جي ڳوٺ جي چوڪري هئي ۽ سندس پري جي مائٽياڻي هئي. هو بيٺي هڪٻئي جا سن هئا. ڳوٺ جي پرائمري اسڪول ۾ گڏ پڙهيا هئا. گڏجي رانديون رانديون رهيون هئائون. بالڪ اوستا جي معصوم ويجهڙائپ هنن کي هڪٻئي سان ڳنڍي ڇڏيو هو. پر پوءِ جڏهن سانوڻ پنجن درجو پاس ڪيو ته کيس وڌيڪ پڙهائي لاءِ حيدرآباد ڏانهن موڪليو ويو.

سانوڻ جو ڳوٺڙو تيارو ڪن گهرن تي ٻڌل هو. جيڪو حيدرآباد جي ويجهڙائي ۾ آباد هو. اتي جتي لاڙ ۽ وچولي جو سنگم ٿي ٿيو. سانوڻ انهيءَ ڳوٺڙي ۾ ڄائو. ننڍو ٿورو وڏو ٿيو. اتيئي اسڪول ۾ ويٺو. اتيئي سندس شخصيت جو تاجي پيٽو اڻيو. اتيئي هن بنيادي سُرٽ حاصل ڪئي. پر ڳوٺ ۾ فقط پرائمري اسڪول هو. جنهن ۾ چوڪرا ۽ چوڪريون گڏ پڙهندا هئا. اتي ۾ لوڻ برابر چوڪريون پنجين درجي تائين پهچنديون هيون. نه ته اڪثر ايئن ٿيندو هو ته پهريون درجو ۽ قرآن شريف پڙهي اهي گهر پيڙيون ٿينديون هيون. وري اسڪول جو رخ نه ڪنديون هيون. پر ليلان پنجين درجي تائين پڙهي هئي.

پوءِ جڏهن هو شهر پڙهڻ آيو ته ڳوٺ تمام گهٽ ويندو هو. شهر ۾ سندس چاچائي آڪھ جو گهر هو. ان ڪري کيس ڪابه ڏکيائي نه ٿي. پيو ته حيدرآباد شهر جو مزاج ساڳيو لاڙ وارو مزاج آهي. ان ڪري هو ڄڻ رڳو هڪڙي گهر مان نڪري پئي گهر ۾ آيو هو. هن تبديلي سان مٿس ڪو فرق ڪونه پيو هو. نه ئي وري ماءُ پيءُ يا گهروارن جي ڪا ڪوٽ ٿي محسوس ٿي هئس. هن ڏهون درجو پاس ڪيو. ڪاليج مان فارغ ٿيو. هاڻي هو جوان ٿي ويو هو. ڳوٺ جيتوڻيڪ دير سان ويندو هو. پر جڏهن به ويندو هو. ليلان سان ضرور ملندو هو. هاڻي ليلان به ڏاڙهونءَ جي ڌار جيان قولارجي وئي هئي. کيس محسوس ٿيو ته هيءُ اها اڳوڻي ننڍڙي ليلان ناهي. جيڪا ساڻس ڪيڏندي هئي. رسندي پرچندي هئي. جنهن جي سنگ ۾ هو خوش خوش هوندو هو ۽ سندس ٻاراڻي دل گد گد ٿيندي هئي. هاڻي سڀ بدلجي ويو هو. البت هڪڙي

شئي ساڳي هئي. اها هئي ليلان سان گڏجڻ جي خوشي. هواج به هن سان ملي سڪون ماڻيندو هو. هن محسوس ڪيو ته هاڻي ليلان کيس ڪنهن ٻي نظر سان ٿي ڏٺو. سڀن سان پريل نظر، محبتن سان پريل نظر. پر الائي ڇو هن کي پنهنجي دل ۾ انهي نظر جي محبت پري موت ڏيڻ جا احساس ۽ جذبا نظر نه آيا. هن ليلان جي نگاهن جو ڪو جواب نه ڏنو. هو ڄڻ ڪنهن خول ۾ ويڙهجي ويندو هو. هن کي پاڻ پنهنجي اها ڳالهه سمجهه ۾ نه ايندي هئي. تان جو ليلان پرڻجي وئي. پوءِ به هو ليلان سان ملندو هو. پر ان جي نظرن ۾ اهي احساس کيس هاڻي ڏسڻ ۾ نه ايندا هئا. البت هن نه ته سانوڻ کي ڪا ميار ڏني هئي ۽ نه ئي ڪٽس لاءِ ڪڏهن منهن گهنجايو هو. هوءَ هميشه کليل دل سان ساڻس ملندي هئي. جنهن مان سانوڻ کي عجيب قسم جي خوشي، سڪون ۽ راحت ملندي هئي.

اهڙي نموني سان ريحانا، رابيل، بختاور، پاڳي، نرم، ثميرا، ارونا ۽ ڪجهه ٻيون ڇوڪريون پڻ هيون. جن مان ڪي سندس پاڙي ۾ رهنديون هيون، ته ڪي سندس همڪلاسي هيون. سانوڻ جا انهن سان به ڏاڍا سٺا ۽ ويجهڙائي وارا واسطا هئا. هو انهن سڀني سان ڪچهريون ڪري ملي يا گهمي ڦري ڏاڍو خوش ٿيندو هو. هن رابيل جي لاءِ پنهنجي اندر ۾ ڪائي چڪ به محسوس ڪئي هئي، پر پوءِ اها اڳتي نه وڌي. اها اتي ئي رڪجي بيهي رهي. ان محبت جي شڪل صورت اختيار نه ڪئي. اهڙي ريت هو ڪن ٻين ڇوڪرين ڏانهن به چڪيو ڪي ڇوڪريون به ڏانهن چڪيون هيون، پر اها چڪ محبت جي ڳنڍ ۾ ڳنڍجي نه سگهي. هنن جا واسطا دوستين جي تعلق تائين ئي محدود رهيا. پر پوءِ به انهن واسطن ۾ به هڪڙو لطف هو. راحت هئي، سڪون هو. اهو سڪون سندس اندر ۾ رنگ وڪيري ويندو هو.

البت هن خوشي، هن سرهائي، هن سڪون، هن لطف. جيڪو کيس ڪنول سان ملي حاصل ٿيو هو. جو رنگ ئي ٻيو هو. جيڪس محبت جو رنگ ٻئي هر رنگ کان وڌيڪ گهرو ۽ دل لپائيندڙ ٿيندو آهي ۽ محبت جو خمار ٻئي هر خمار کان وڌيڪ سرور ڏيندڙ ۽ وڌيڪ چائنڻجي ويندڙ هوندو آهي. هو انهيءَ خمار ۾ لڙهندو ٿي ويو.

ٿڌي سڙڪ تي گهلندڙ ٿڌيري هير، انبر ۾ چمڪندڙ ستارن ۽ سندس اڳيان جهلملائيندڙ برقي روشنين، ۽ محبت جي احساس ۽ سندس چپن تي ڪنول جي هٿن جي خوشبو. انهي ڪيف کي وٽر وڌائي اٿاهه ڪري ڇڏيو هو. هن کي لڳو ته ڪائنات جون سموريون سرهائون، سرهائون ۽ سمورا رنگ سندس دل ۾ سميتجي آيا هئا.

هو پنڌ تي پنڌ اولڊ ڪئمپس وٽ اچي پهتو. اولڊ ڪئمپس، جنهن کان ٿورو اڳيرو حيدرچؤنڪ هو. هو اوڏانهن لڙي ويو ته جيئن اتي ڪتابن جي اسٽالن تي آيل تازا ڪتاب ڏسي سگهي. جنهن بعد کيس گهر روانو ٿي وڃڻو هو.

(8)

سانوڻ ڪافي دير تائين بي سبب شهر ۾ تهلندو رهيو. هو خوش هيو انهي ڪري هوا جي سنگ سنگ هو۔ ۽ جڏهن ماڻهو هوا جي سنگ سنگ هوندو آهي، تڏهن کيس پتو ٿئي نه پوندو آهي ته ڪٿان اچي پيو ۽ ڪيڏانهن وڃي پيو. سڀ ڪجهه هڪڙي خواب جيئن هوندو آهي. سڀئي ماڳ مڪان، سڀئي وٿون، سڀئي ڏيک خواب وانگر ڏيکائي ڏيندا آهن. ماڻهو جڙ ته خواب ۾ هلندو آهي. سانوڻ سان به اهائي ڪيفيت هئي. هو حيدرچوڻڪ جي بڪ اسٽالن تي ويو. ڪتاب اٿلاياڻين پٿلاياڻين، پر ڪو به ڪتاب نه ڳنهيائين. ريشم ڳلي ۾ به منهن هنيائين، شاهي بازار ۾ پڻ پير پريائين، پر ڪجهه به خريد نه ڪيائين. ماڻهو خريداري تڏهن ڪندو آهي، جڏهن کيس ڪنهن شئي جي ڪوٽ يا ضرورت محسوس ٿيندي آهي. هن کي ته ڪنهن به شئي جي ڪوٽ محسوس ڪانه پئي ٿي، نه ئي ضرورت. تنهن هوندي به هن سڀني شين کي ڏاڍي پنهنجائي واري نظر سان پئي ڏٺو. کيس لڳو ٿي ته سڀ ڪجهه هن جو پنهنجو هو. هر شئي هن جي پنهنجي هئي. انبر هن جو هو، زمين هن جي هئي، ستارا هن جا هئا، برقي روشنيون هن جون هيون، هوا هن جي هئي. هو هڪڙي اچاتي سرشاري ۾ خمار ۾، واڙ جي سنگ سنگ هلندو رهيو. آخرڪار واڙ کيس سندس گهرجي در پيڙو اچي ڪيو.

هو گهر ۾ گهڙيو ته پهرين نظر پڦهنس تي پيس. گهر وارا ڳوٺان موٽي آيا هئا. هو پنهنجي پٽي سان مليو. ان جي مڙس سان مليو. جيڪو سندس پڦهنس جو سٽو هو. هو ننڍي هوندي کان ئي پنهي کي پٽي ۽ چاچا بدران امان ۽ بابا چئي مخاطب ٿيندو هو. هنن کي پنهنجا ٻه پٽ پڻ هئا. جيڪي هاڻي نوڪرين سانگي پنهنجي گهر وارين سان گڏ ڪراچي رهندا هئا. هو پيئي سانوڻ کان وڏا هئا. هنن پنهنجي اولاد ۽ سانوڻ ۾ ذري جو به فرق نه رکيو هو. کيس پٽ ڪري پاليو هئائون. کيس هتي ايڏو پيار مليو هو. جو کيس ڪڏهن به اصلي ماءُ پيءُ جي ڪابه ڪمي محسوس ڪانه ٿي. اوڙي پاڙي وارا هنن تنهي چوڪرن کي سڳا پائر سمجهندا هئا. جتي گهرن ۾ پنهنجائپ ۽ پيار هوندو آهي، اتي ويڳائپ نه رهندي آهي. پيار جي ڪنڍلي ۾ پوئجي هر رشتو ”موتي“ ۽ ”سڳو“ بڻجي پوندو آهي. هتي به ايئن ئي هو.

”توهين ڪيڏي مهل پهتا؟“ هن پٽي امان کي پيرين پوندي کانئس سوال ڪيو.
 ”اسين شام جو پهتاسين. پر تون ٻڌائي ته تون يڪو ڪٿي هئين؟ اسين ڪجهه ڏينهن لاءِ ڳوٺ ڇا وياسين، تورلڻ شروع ڪري ڇڏيو؟“ پڦهنس کيس ڪن ۾ هٿ وجهي ڏندوڙيو.
 ”اڪيلو ويهي ويهي ٿڪي پيو هئس. ان ڪري ٿورڙو گهمڻ لاءِ نڪري ويو هئس.“
 ”شام کان منهنجو لاڏلو غائب آهي۔ ۽ چئي ٿو ته مڙئي ٿورڙو گهمڻ ويو هئس. اهو ٿورڙو گهمڻ آهي؟“

انهي دوران چاڇهنس ڪمري مان نڪري وٽن آيو. جنهن ڪري سندس جان چٽي وئي.
“فتان فت هت منهن ڏوئي اچ ته سانجهاندو ڪريون. آئون ماني ميز تي لڳايان پئي.” پڇي امان کيس
حڪم ڏنو.

ماني ڪائيندي هنن ڪوڙ ساريون ڳالهيون ڪيون ۽ ڳوٺ جا حال احوال وٺيا. بعد ۾ اهي سوکڙيون،
جيڪي سندس لاءِ ڳوٺان آيون هيون، اهي سندس حوالي ٿيون.
“هي سوتر ڀاڳيري ڏنو آهي، چيو اٿس سيءَ آهن، صحت جو خيال رکي.” پڇهنس هت سان اٿيل
سوئٽر ڏانهن وڌايو. سانوڻ کي سندس ماءُ پاران اُٿي موڪليل سوئٽر وٺيو. پيٽس کيس مفلر ٺاهي
موڪليو هو. ان کانسواءِ مڪڻ ۽ ماکي به هئي. ڪجهه ٻيون شيون به هيون. هن کي اهي سڀ وٺيون. هو
ڊير تائين پڇهنس سان ويٺو ڳوٺ جا حال احوال ٻڌندو رهيو. پڇهنس خوش هئي، هو پاڻ به خوش هو ۽
خوشي جي انهي ڪيفيت ۾ گهر تهڪڙن سان ٻُرنڊو رهيو.

(9)

ڪافي ڏينهن ٿي ويا هئا، جو سانوڻ جي همير ۽ منصور سان ملاقات نه ٿي هئي ۽ نه ئي سندن وچ ۾ فون تي ڪا ڳالهه ٻوله ٿي هئي. هو پاڻ ۾ تمام گهاٽا دوست هئا ۽ روزاني ملڻ وارن مان هئا. منصور ۽ سانوڻ هاءِ اسڪول کان وٺي گڏ پڙهيا هئا ۽ ڪاليج کان وٺي يونيورسٽي تائين گڏ ئي پڙهندا آيا هئا. البت همير سان سندن دوستي يونيورسٽي ۾ ٿي هئي. همير، منصور ۽ سانوڻ - ٽيئي جڻا مهراڻ يونيورسٽي ڄامشورو ۾ گڏ پڙهيا هئا ۽ هن سال ئي انجنيئري جو آخري امتحان ڏنو هيائون. جنهن جو نتيجو پڻ مهينو کن پهريائين اچي چڪو هو. هاڻي کين نوڪري جو الڪو ورائي ويو هو ته جيئن نوڪري حاصل ڪري پنهنجي صلاحيتن ۽ لياقتن جو استعمال ڪري سگهن. ان ڪري هو جڏهن به ملندا هئا ته دنيا جهان جي ٻين مسئلن مسئلن تي ڳالهائڻ ۽ تبصري ڪرڻ کانسواءِ ان مامري جي ڏس ۾ امتحاني نتيجن اچڻ کان پهريائين به غور ويچار ڪندا رهيا هئا. جو کين اها پوري پڪ هئي ته هون رڳو پاس ٿيندا، پر امتيازي نمبرن ۾ پاس ٿيندا. آخرڪار هو ڪي ڏڌ شاگرد ڪونه هئا. سندن ڳاڻاٽو هوشيار ۽ ذهين شاگردن ۾ ٿيندو هيو. هو پاڻ به پنهنجي صلاحيتن کان آگاهه هئا. انهي ڪري هو پنهنجي آئيندي کان بلڪل پراميد هئا. هو هڪٻئي سان پڻ ايئن ئي گهري محبت ڪندا هئا، جيئن ڪن گهاٽن يارن جي وچ ۾ هجڻ گهرجي. هڪٻئي کانسواءِ سندن ساعت به نه سرندي هئي. انهي ڪري مند ڪهڙي به هجي، ڏينهن ڪهڙا به هجن، يونيورسٽي ڪليل هجي يا بند - هو هڪٻئي سان باقاعدي سان ملندا رهندا هئا. البت ڪڏهن کين وچ ۾ جيڪر به ٿي ڏينهن پئجي ويندا هئا ته سندن سڪ چوٽان چوٽ چڙهي ويندي هئي ۽ هو هڪٻئي ڏانهن بي اختيار ڊوڙندا ايندا هئا.

هينئر به ٻه ٽي ڏينهن ٿي ويا هئا، جو هنن جي وچ ۾ ملاقات ڪانه ٿي هئي. تنهي جون دليون هڪٻئي سان ملڻ لاءِ بيچين هيون.

سانوڻ رات جو ڀرپور نند ڪري صبح جيئن ئي جاڳيو ته خوشي سندس دل مان ليئو پائي کيس پنهنجو ديدار ڪرايو. هن کي ڪنول سان ڪالھوڪي ملاقات ياد آئي. ان سان گرهيل ڳالهڙيون سندس هانءُ تي هري آيون. سهڻا پل سندس دل کي گد گد ڪري ويا. انهي ئي گهڙي هن کي همير ۽ منصور به ياد آيا. هو بيساختا فون ڏانهن وڌيو ۽ همير جي گهر جو نمبر ملايائين.

فون جي گهٽتي لاڳيتي وڃي رهي هئي، پر پريان ڪنهن فون نه ڪئي. هن به پيرا پيرا نمبر ملايو. پر وري به ساڳي ڪار ٿي. هن ڪجهه دير ترسي وري نمبر ملايو. هن گهمري فون ڪئي وئي.

“هلو! پريان همير جو آواز آيو.

“هلو! سانوڻ ٿو ڳالهائين. سوڀري فون چو ڪونه ٿي ڪنيتي؟”

“اڙي يار! سنان پئي ڪيم، بلڪل هينئر وهنجڻ خاني مان ٻاهر نڪتو آهيان.”

”اچا! مون سمجهيو ته صاحب موصوف شايد گهران ٻاهر نڪري ويا آهن۔ ۽ شايد ٻيو ڪير به گهر ۾
ڪونهي ڪو. يا وري مرڳهين فون تي خراب هجي، ۽ اتي گھنٽي ئي نه وڃندي هجي.“
”نه، نه. ائين نه هو. ٻيا سڀ گهر ۾ موجود آهن، البت سيٽ ۾ ڪا هلڪي ڦلڪي گڙڙ ضرور آهي.
جنهن ڪري گھنٽي ايتري آهستي ٿي وڃي، جو ٻاهر ٻڌڻ ۾ ئي نه ٿي اچي.“ همير وضاحت ڪئي.
”نڪ آهي، پر هينئر ڇا پروگرام اٿئي؟“ سانوڻ پڇيو.
”جيئن توهان چئو!“
”منهنجو خيال آهي ته ملڻ ڪپي.“
”صحيح آهي، پر هينئر نه، شام جو. هينئر مون کي گهر وارن جي ڪنهن ڪم سان ٿورو ڪيڏانهن
ويڻو آهي.“
”هلو ايئن به نڪ. منصور کي پڻ پاڻ سان گڏ وٺيو اچجان.“
”نڪ آهي.“
”چڱو موڪلائي ڪانهي، آئون شام توهان جو انتظار ڪندس. سدائين گڏ.“
”سدائين گڏ.“
۽ پوءِ ٻنهي طرفن کان فون بند ٿي وڃي ٿي.

✱

سانوڻ کي ڪوبه ڪم ڪار نه هو. تنهنڪري هو سڄو ڏينهن گهر ۾ ئي رهيو. رڳو ايترو سوڻيو جو
هو گھڙي کن لاءِ گهران نڪري ٻاهرينءَ گھٽي ۾ ٿوري دير وڙڪيو. جنهن مهل هو گهر ۾ ويهي ويهي
ٿڪي پوندو هو ۽ سمهڻ تي به دل ڪانه چوندي هئس ۽ ٻيو ڪم ڪار به نه هوندو هئس، ته پوءِ گهران
نڪري گھٽي ۾ تهلڻ لڳندو هو. گھٽي جي هڪ چيڙي کان ٻئي چيڙي تائين به ڪڏهن ڪڏهن چڪر
ڏيئي ايندو هو. نه ته گھڻي ڀاڱي گهر جي سامهون ئي پيو وڙڪندو هو. گھٽي ۾ وڙڪي هو تازو توانو ٿي
ويندو هو. سندس سمورا ٿڪ لهي پوندا هئا.
شام ٿي ته هو منصور ۽ همير جو انتظار ڪرڻ لڳو. کيس گھڻو وقت سندن انتظار ڪرڻو نه پيو. هو
وقت سر وٽس پهچي ويا هئا. سانوڻ کين ويهڪ واري ڪمري ۾ ويهاري گھڙي کن لاءِ وٽائن اٿي ويو. هو
موٽيو ته سندس هٿن ۾ بسڪوٽن جي پليٽ هئي. ٿوري دير ۾ گرم گرم چانهه پڻ اچي ويئي.
چانهه جون چُسڪيون پريندي هنن ڳالهين جي رنگبرنگي پٽائين ڏور کولي. ڳالهين جي ڏوري
کلندي آهي ته کلندي ئي ويندي آهي. هنن پنهنجن ٻين ويجهن دوستن جو تذڪرو ڪيو. انهي جي
چڱاين مٺاين، ڳڻن اوڳڻن ۽ وفائن ۽ بيوفائين جي اپٽار ڪئي. هو حال جي هوائن ۾ اڏامندا رهيا. پوءِ
هنن پنهنجي مستقبل جي سڀنن کي وستاريو. مستقبل جي چائنٺ تان پيرو پريندا هو وري واپس
پنهنجي ماضي جي ڳلين ۾ وڃي نڪتا. ماضي، جيڪو گذري وڃڻ باوجود ماڻهو سان گڏ هوندو آهي.
مستقبل اها دولت آهي، جيڪا ماڻهو کي ڪڏهن به هٿ نه ايندي آهي۔ ۽ ماضي اها ملڪيت آهي،

جيڪا جيئن پوءِ تيئن وڌندي ويندي آهي. ماضي جا خزانا ڪڏهن به خالي نه ٿيندا آهن. انهي ڪري زندگي جي سفر ۾ اڳيان، تمام گهڻو اڳيان نڪري وڃڻ باوجود هر موڙ تي بيهي گهڙي ڪن لاءِ ماڻهو پنڌي لٽو ضرور هڻندو آهي. سو هنن به ماضي جي ڳليءَ ۾ پير پاتا. ماضي جي ڳلي ۾ سندن سڀ کان بهترين ٿاڪن مان هڪڙو ٿاڪ يونيورسٽي هو. يونيورسٽي - هنن جي بنهه ويجهي ماضي جو ٿاڪ. جيتوڻيڪ هنن يونيورسٽي ۾ ڪو عشق ڪونه ڪيو هو. پر پوءِ به ان جو پنهنجو حسن هو. عشق نه ڪرڻ جو سبب هنن جي پارسائي نه، پر يونيورسٽي ۾ چوڪرين جي ڪوٽ هجڻ هو. چوڪريون ويچارڻيون ايتريون ٿوريون هيون، جو آڱرين تي ڳڻي سگهبيون هيون. نه هوند، نه شڪر. سو ويچارڻيون پاڻ به چوڪرن کان هروڀرو به پيون ٿنديون هيون. البت وڏي ڳالهه ته هنن جي ڪلاس ۾ وري به ڏهه ٻارنهن چوڪريون هيون. ڪلاس جا هوشيار شاگرد هجڻ ڪري اهي هنن سان لهه وچڙ ۾ پڻ اينديون هيون. پر اها لهه وچڙ تعليمي مامرن تائين محدود ۽ نصابي مونجهارن ۾ الجهيل رهي. ان کان اڳتي نه هنن مان ڪير وڪ وڌائي سگهيو ۽ نه ئي هنن ئي ڪنهن قسم جي اڳرائي ڪئي. بس ٿورڙي وڌيڪ ويجهڙاڻپ ٿي ته ان عام دوستاڻي شڪل ورتي. پر اهو به ته غنيمت هو. ٻين سڀني ڳالهين کي ڇڏي ڪري، عورت جي سڪڙي ويجهڙاڻپ به مرد کي خوش ڪندي آهي، مزو ڏيندي آهي. هو عورت سان چار چوڻڪ ڳالهڙيون ڪري من ٿي من ۾ ڏاڍو خوش ٿي ويندو آهي. سو هنن جا اهي ڏينھڙا بي ڪيف هوندي به ڪيف کان خالي ڪين هئا. هنن اڄ به انهن جا سارو ٿاڻا ٿي ساريا. اهي سارو ٿيون ڪين خوشيون ڏئي ٿي ويون.

ماڻهو خوشين کي بار بار ورجائڻ چاهيندو آهي. هو ماضي مان به خوشين کي ڳولي ڪيندو آهي. ان ڪري وري ماضي ڏانهن موٽندو آهي. ماضي، جنهن ۾ رابيل به هئي. هي به ماضي جي ڳلين مان گهمي آيا.

ڪچهري ڪندي ڪندي ماني جو وقت ٿي ويو. هنن گڏجي پوڄن ڪيو. ٿوري دير وڌيڪ ڊاڙا نڪاءُ ڪيا. جنهن کانپوءِ هڪٻئي کان موڪلايائون. ٻاهر ٿڌي هوا زوزات پئي ڪيا.

(10)

سانوڻ هن پيري علي بابا ريسٽورنٽ جي ٻاهران بيٺو هو. سياري جي شام ۽ ٿڌي سٽڪ جي ٺريل هوا، هن جي انگ انگ ۾ هڪڙي امنگ پري ڇڏي هئي. ان کان به وڏي امنگ محبت هئي، ڪنول هئي. ڪنول، جنهن ڏانهن هو محبت جي تار ۾ ٻڌجي چڪجي ٿي آيو. گهڙي نه گذري ته هوءَ هن جي سامهون هئي. هن پيري هوءَ پنهنجي گاڏي کڻي آئي هئي. البت صبا ساڻس گڏ هئي.

هي ٽيئي علي بابا تي ويهڻ بجاءِ گاڏيءَ ۾ رڙهندا اڳتي هليا آيا ۽ اچي چيني ريسٽورنٽ جي مٿين ماڙ تي نوپڪلي ڪنڊ ۾ ويٺا. هلڪي ڦلڪي رفرېشمنٽ کانپوءِ صبا ڪائڻ موڪلايو. ڪنول کان ڪار جي چاٻي وٺي هوءَ اڳي وانگر ئي بي نيازي سان هلي وئي. صبا جي ويڙج جي دير هئي. سانوڻ ڪنول جا هٿ جهليا ۽ پنهنجن چپن تي رکي ڇڏيا ۽ هوسرڪي اڃا وڌيڪ ويجهي ٿي ويٺا. پوءِ هنن کي ويٺي ڪئين جڳ گذري ويا. جڳ جڳانتر ڳالهائون. جن ختم ٿيڻ جو نالو ئي نه ٿي ورتو. ڳالهائون، جيڪي آواز ۾ به هيون، ته آواز کانسواءِ به هيون. محبت ۾ هر ادا انيڪ ڳالهائون ٿي پوندي آهي. ڳالهائون. محبت پريون، لطف پريون، رس پريون، خوشبوءِ پريون. جن جي خوشبو هوريان هوريان فضا ۾ پکڙجندي ويندي آهي.

هو به انهي خوشبوءِ ۾ واسيا ويٺا هئا. کين لڳو ٿي ته سندن پرياسي ۾ هر شئي ساڪن آهي ۽ وقت هڪ هنڌ ڄمي بيهي رهيو آهي. پرايئن نه هو. اوچتو کين محسوس ٿيو ته وقت سندن هٿن مان پنهنجو پلانڊ ڇڏائي گهڻو پري هليو ويو آهي. هو چرڪي پيا. جڙ ڪنهن خواب مان سجاڳ ٿيا هجن. صبا سندن مٿان بيٺي هئي.

”ايڏي محبت!“ هن دل ٽي دل ۾ سوچيو. البت ڪچيائين ڪجهه ڪونه. اهڙي گهري ۽ معصوم محبت کي هوءَ سدائين رشڪ ۽ حسرت سان ڏسندي هئي. هر عورت اهڙي گهري محبت جي مشتاق ٿيندي آهي. هر عورت چاهيندي آهي ته مرد پنهنجي من مندر ۾ هن جي مورتِي ٺاهي ان جي پوڄا ڪري، مرد جي من مسيت جا سڀ سجدا فقط سندس لاءِ ئي مخصوص هجڻ گهرجن. ڪير ٿو چئي ته فقط مرد تسلط پسند آهي؟ عورت به تسلط پسند آهي. ٻيئي هڪٻئي جي معاملي ۾ هڪجيترا تسلط پسند آهن. فرق صرف اهو آهي ته مرد جي تسلط جون حدون عورت جي جسم کان شروع ٿي جسم تي ئي ختم ٿينديون آهن؛ پر عورت مرد جي من ۽ تن، ٻنهي تي تسلط چاهيندي آهي. ان لحاظ کان عورت مرد کان به وڏي تسلط پسند آهي. تنهنڪري مڪمل محبت پري محبت، جنهن ۾ مرد پوري ريت سندس اڳيان جهڪي اچي، کيس سڀ کان وڌيڪ وڻندي آهي. صبا کي به اهڙي محبت وڻي ٿي. سو هنن جي محبت کي رشڪ سان ٿي ڏٺائين.

“ايئن گھوري ڇا ٿي ڏسين؟” ڪنول مرڪندي صبا کان پڇيو.

“توهان جي محبت کي ٿي ڏسان. سوچيان ٿي ايڏي گھرائي، ايڏي محويت! خدا ناظروئن کان پناهه ۾ رکيو!”

“توکان وڏو ناظرو به ڪو ٿي سگهي ٿو ڇا؟ رڳي تون نظر نه هٽجانءِ، باقي ٻين کي آئون پڇڻ جهڙي آهيان.” ڪنول ڪلندي ورائيو.

هنن ٻنهي به سندس ڪل ۾ ساٿ ڏنو.

“نه پائي. پاڻ دوستن جي مال تي جهپو هٿون ڪونه.” صبا بي نيازي سان ورائيو.

سندس جملو سانوڻ کي ٿورو ناگوار لڳو. ان ڪري اڪيون ڪٽي گھوري کيس ڏنائين. صبا سندس گھور محسوس ڪئي.

“اڙي بابا، ايترو مذاق ته هلڻ ئي گھرجي. يا چئو ته اسان کي ايترو حق ناهي ته پوءِ نه ڪڇبو.” هوءَ سڏي سانوڻ سان مخاطب ٿي.

“ڪنول جي ناتني سان آئون توهان کي به پنهنجي دوست ٿو سمجھان. توهان کي بلڪل مذاق جو حق آهي. مون اعتراض ته ڪونه ڪيو آهي.” سانوڻ ششدر ٿيندي جواب ڏنو.

“گھرايو نه، جيڪڏهن مذاق ڪندي اوهين پاڻ ۾ اٽڪي پيا ته آئون اوهان کي ڇڏائي وٺنديس. پر پهرين ٿورو وڙهو ته سهي.” ڪنول ماحول کي وڌيڪ خوشگوار بنائڻ لاءِ وچ ۾ ٽپي پيئي.

ايئن هلڪو ڦلڪو مذاق ڪندي هوريستورن مان ٻاهر نڪتا. ڪنول جو خيال هو ته سانوڻ کي سندس گھر جي ويجهو ڇڏي اچي. پر ٻنهي جا پنڌ ابتڙ هئا. سانوڻ جو گھر هير آباد ۾ ۽ ڪنول جو گھر لطيف آباد ۾ هو. سانوڻ هنن کي تڪليف ڏيڻ نه ٿي گھري. ان ڪري ڳالهه نه بڻي. ڪنول کي مجبورن ارادو بدلائڻو پيو. هوءَ سانوڻ کان موڪلائي روانيون ٿي ويون. سانوڻ حيدر چونڪ، ريشم ڳلي ۽ شاهي بازار جا پيچرا لتاڙيندو پنڌ تي پنڌ پنهنجي گھر اچي پهتو. اهو پنڌ هن جو محبوب پنڌ هيو. هو جڏهن کان حيدر آباد آيو هيو، تڏهن کان انهن علائقن ۾ پيرين پيادو گهمندو ڦرندو رهندو هئو. ان ڪري ٽڪڙ بدران اهو پنڌ پيادل پتي خوش ٿي ويندو هو. هاڻي ته هن جي خوشين جا نوان سبب نڪري آيا هئا. ڪنول جي خوشبو گھر تائين ساڻس گڏي آئي هئي.

✱

صبا جو گھر ڪنول جي گھر کان پھريائين ٿي آيو. تنهنڪري ڪنول پهرين صبا کي سندس گھر وٽ اچي لائو. دير ٿي وئي هئي، انهي ڪري هن صبا جي صلاح هڻڻ جي باوجود ويهڻ بدران هلڻ کي بهتر ڄاتو. سو کانئس بيٺي پير موڪلائي پنهنجي گھر ڏانهن رواني ٿي.

صبا گھر جي در تي بيهي هن کي ويندي ڏسندي رهي. جيتوڻيڪ هوءَ ليڊيز ڪلب جي ميٽراڪن دوران ئي سندس واقفڪار ٿي هئي. پر پوءِ به ٻنهي چڻين هڪٻئي جي باري ۾ خوب واقفيت ٿي رکي. ٻنهي کي هڪٻئي جي پوين ڏينهن جي ذري پرزي جي ڄاڻ هئي. هوءَ هڪٻئي جي جيون جي المين، حادثن، محرومين، مزاج، خوين ۽ خامين کان بخوبي آگاهه هيون. صبا کي خبر هئي ته ڪنول ڏاڍي هنيلي، مغرور، صدي ۽ ٻئي تي اک نه ٻوڙڻ واري هئي. هوءَ دليون جوڙڻ نه، ٽوڙڻ واري هئي. مغرور عورتون سدائين دليون ٽوڙي خوش ٿينديون آهن. ۽ پوءِ ٽوڙ ٽوڙ واري انهي راند ۾ هڪ ڏينهن هوءَ پاڻ تي پرزا پرزا ٿي پونديون آهن ۽ ايئن ٿئي وڪرنديون آهن، جو کين ٽاڪو به نه لڳندو آهي. عورت اڄ به مغرور آهي. حسن اڄ به جلاد آهي. عشق جي اکين ۾ اڄ به ڳوڙها آهن. ڪنول به ته غرور جي راڻي هئي. هاڻي ڪنول جي گاڏي گهٽي جو موڙ مڙي صبا جي نظرن کان غائب ٿي وئي هئي. پر هن جون نظرون اڃا به اوڏانهن ڪتل هيون. هوءَ ان لکي اچرج ۾ هئي ته ڪنول جهڙي شاهه مغرور عورت سانوڻ کي ڪيئن دل ڏيئي ويٺي هئي؟

ايئن نه هو ته هن نه ٿي ڄاتو. هن سڀڪجهه سمجهيو ٿي. هوءَ پاڻ به وڏي زماني ساز مائي هئي. ڪنهن حد تائين ڪنول کان به وڌيڪ. پر ڪڏهن ڪڏهن ماڻهو ڄاڻندي به اڻڄاڻ ٿيندو آهي. هوءَ پڻ ڄاڻندي به اڻڄاڻ ٿي رهي هئي. کيس عورت جي فطرت جي گوناگوني جي خبر هئي. کيس پتو هو ته عورت هارائي به کڻندي آهي. سندس ڪٽڻ جا انيڪ گر آهن. هوءَ جڏهن فطرت جي واٽ ۾ وهي ۽ لڙهي رهي هوندي آهي، تڏهن دل هارائي دل کڻندي آهي، جسم آچي جسم کڻندي آهي. عورت زندگي جي جيت آهي. ان ڪري هوءَ هر ميدان تي جيتڻ چاهيندي آهي. عورتن هارائڻ نه سگهيو آهي. عورتن جي معاملي ۾ مرد کڻي به هارائيندو آهي. سندس جيت ۾ به مات آهي. جڏهن ته عورت هارائي به کڻندي آهي. دنيا جي گولي تي عورت ازلي ابدي فاتح آهي. مرد کان وٺي موت تائين هوءَ هر شئي کي فتح ڪري ٿي. عورت زندگي جي جيت آهي. جڳ جڳ جي جيت. عورت فطرت آهي، عورت زندگي آهي، ان ڪري عورت محبت آهي. محبت غرور تي سدائين فتح ماڻي ٿي. عورت غرور هارائي محبت کڻي ٿي.

فطرت جي وهڪ ۾ ڪنول جو غرور به وهي لڙهي ويو هو. اڪيلائي جا غوطا کائيندي هن محبت جو ڪنارو ڳولي لڌو هو. هن ڇا هارايو ڇا کٽيو هو؟ صبا کي اها خبر ڪيئن ٿي پئجي سگهي؟ پر پوءِ به هوءَ عورت هئي. ان ڪري گهڻو ڪجهه ڄاڻائين ٿي. ۽ پوءِ پراسرار مرڪ چپن تي سجائي هوءَ گهر اندر هلي ويئي.

ڪنول ۽ سانوڻ جي ميل جول هاڻي روز جو معمول هئي. ڪڏهن مانجهاندو ته ڪڏهن سانجهاندو گذ ٿي ڪيائون. ڪڏهن وري شام ويلا دوران ڪنهن سني هنڌ تي ويهي هلڪو ڦلڪو چاڀو ٿي

ڪيائون. اهي مانجهاندا سانجهاندا ته مڙيئي بهانا هئا. اصل ڳالهه ته سندس ملڻ هئي۔ ۽ جڏهن به پيار ڪندڙ اڪيلا اڪيلا هڪٻئي سان ملندا آهن، ته سندن بک مري ويندي آهي. پيٽ کين ياد ئي نه رهندو آهي. هو هڪٻئي جي اکين ۾ ويائجي ويندا آهن. هتي به ايئن ئي هو. باقي ماڻڙيون ته محض گڏجي گرانھ ڪڍڻ جي تمنا هيون، گڏ ڳهاريل پلن کي يادگار بنائڻ جي آرزو جو حصو هيون. اصل شئي ته وري به وصال جي تڙپ هئي، جيڪا کين چڪي ٿي آئي.

هو پيئي روزاني وانگر جيئن ئي اڃ مليا ته فاران هوٽل ۾ ڏيڦرو ڪرڻ جي صلاح بيهاري ان پاسي هلي پيا.

”روز روز ڪليل هنڌن تي ٿا ملون. ڇا بهتر ناهي ته ڪنهن ڏينهن پنهنجي ئي ڪنهن جڳهه تي ملجي؟“ سانوڻ گرانھ ڪڍندي ڪنول کي چيو.

”اڪيلائي ته پاڻ کي هتي به ميسر ٿئي ٿي. گوڏو گوڏي سان گڏي وينا آهيون.“ ڪنول ورائيو.

”پر هن اڪيلائي ۽ هن اڪيلائي ۾ فرق آهي. به محبت ڪندڙ جڏهن بنهه نجي اڪيلائي ۾، ايڪانت ۾ پاڻ ۾ ملندا آهن، ته سندن وچ ۾ ڪوبه حجاب يا ويڇو نه رهندو آهي. سموريون وچوٽيون ختم ٿي وينديون آهن.“ سانوڻ ڪنول جو هٿ پنهنجي هٿ ۾ جهليندي چيو.

”پنهنجي دلين جي وچ ۾ ڪي به وچوٽيون ڪينهي. ڇا ڪا وچوٽي رهجي وئي آهي، جيڪا تون اڪيلائي ۾ ختم ڪرڻ ٿو گهرين؟“ ڪنول ظاهري پڪائي کان ڪم ورتو.

سانوڻ ايڏو تجربيڪار نه هو. ان ڪري هو عورت جي ادائن کان ايترو واقف نه هو. هن کي پتو نه هو ته ڪڏهن ڪڏهن عورت جي انڪار ۾ به اقرار لڪل هوندو آهي. سو ڪنول جي جواب کيس منجهائي ڇڏيو.

”نڪ آهي، تون ايڪانت ۾ ملڻ نه ٿي چاهين ته آئون هروڀرو ان لاءِ توتي گهڻو زور نه وجهندس.“

ڪنول سانوڻ جي مونجهه ۽ مايوسي کي پانپي وئي. انهيءَ ڪري يڪدم پاسو بدلايائين.

”مون انڪار ته ڪونه ڪيو.“

”پر توهان به ته ڪانه ڪئي.“

”محبوبن کي تنگ ڪرڻ ۾ به مزو ايندو آهي.“

”محبوبن کي تنگ ڪرڻ ۾ يا عاشقن کي ستائڻ ۾؟“

”عاشق ته آئون آهيان، تون ته منهنجو محبوب آهين. تو مون کي ڳولي نه لڌو آهي، منهنجي دل توکي ڳولي لڌو آهي. هميشه عاشق ئي محبوب کي ڳولي لهندو آهي.“ ڪنول جي من ۾ محبت جو درياهه چلڪي آيو.

”معنيٰ ته ماڻا ڪرڻ جو حق مون کي حاصل آهي؟“ سانوڻ لقمو ڏنو.

”ها بلڪل، توکي سڀ حق حاصل آهن.“ ڪنول پاڻ اڀڻ واري انداز ۾ ورائيو.

“پوءِ مون واري سوڀرڪي ڳالهه جي باري ۾ ڇا خيال آهي؟” سانوڻ اڪيلائي ۾ ملڻ وارو سوال ورجايو.

“آئون تنهنجي ٻڌي ٻانهي آهيان. جيئن چوندين، جيڏانهن چوندين، جڏهن چوندين، هلي هلنديس، آئون پنهنجي محبوب کي انڪار نه ٿي ڪري سگهان.”

هن اهڙي انداز سان چيو جو سانوڻ هن جي محبوبيت پري انداز تي فدا ٿي ويو ۽ هن جو هٿ چڪي پنهنجن چپن تي رکي ڇڏيائين.

هو جنهن مهل هوٽل مان اٿيا ته ٻيهر ملڻ جي لاءِ پروگرام طئي ڪري چڪا هئا. ٻنهي جون دليون وصال جي جذبن سان سرشار هيون.

(11)

سنڌي چوڻي آهي ته:

خون ۽ ڪٿوري نه لڪندي آهي.

عشق ۽ مشڪ نه لڪندو آهي.

ٻولين جون چوڻيون، پهاڪا ۽ محاورا ٻولين جواڻاڻو هوندا آهن. چوڻيون لوڪ ڏاهپ، سماجي شعور ۽ صدين جي تجربن جون آئيني دار هونديون آهن. اهي زندگي مان ڦٽنديون آهن ۽ زندگي جي ترجماني ڪنديون آهن. انهي ڪري منڊي تي ٿڪ وانگر هونديون آهن ۽ هر دؤر ۾ جرڪنديون رهنديون آهن. مٿين چوڻي پڻ دؤر دؤر ۾ منعڪس ٿيندي رهي ٿي. واقعي عشق ۽ مشڪ لکي نه لڪندو آهي. هيءَ اها وٽ آهي، جنهن کي ڪير به چپر ڪري نه سگهيو آهي. عشق ۾ سانت ڳالهائيندي آهي ۽ راز بنان آواز جي خوشبو بڻجي واءُ ۾ وڪري هر پاسي هلي ويندو آهي.

سانوڻ جنهن ڳالهه کي دوستن کان لڪايو هو. سنگت سان نه سڀيو هو ۽ جنهن کي راز بنائي سڀني ۾ سانڍي رکيو هو. اهائي ڳالهڙي سندس سنگتين وٽ پهچي چڪي هئي. هوا ۾ اڏامندڙ خوشبو منصور جي ڪنن ۾ سرگوشي ڪئي هئي. اڻپوري ۽ اڌوري سرگوشي، راز ۽ اسرار سان ڀريل سرگوشي. منصور هن سرباٽ کي چڱي ريت ڪنايو. ڳالهه هن تي پڌري پت پيئي هئي. هن فوري طور تي انهي جي جاڻ همير کي ڏني.

هاڻي هنن تي اهوراز عيان ٿيو ته ايڏن سارن ڏينهن کان سانوڻ ڇا لاءِ هنن کي گهٽ وقت ڏيئي رهيو هو؟ هن کانئن ڇا لاءِ ڪنارا پئي ڪيا؟ ڪهڙي مصروفيت هئي، جيڪا هن کي رنڊائي رهي هئي؟ هو بيئي چڻا چڻي ريت نتيجي تي پهچي چڪا هئا.

هوءَ ڪير هئي؟ ڪيئن هئي؟ سو پتو ڪونه هين. پر اها پڪ هين ته ڪائي آهي، جنهن کي سانوڻ پنهنجي دل جي راڻي بڻائي رکيو آهي. جيڪا هنن کان سندن دل وارو دوست ڦري رهي آهي. بهرحال ڳالهه پڌري پت پيئي هئي ته ڪائي آهي.

عشق جو راز هر دل کي اتاولو ڪندو آهي. ٻڌندڙ جي دل کي به. ۽ هر ڪوئي ان جي ته تائين پهچڻ چاهيندو آهي. سو هي بيئي يار به اتاولا هئا ۽ ترت تي پورا تفصيل معلوم ڪرڻ ٿي گهريائون. سو يڪدم مليا ۽ ملندي ئي پئي ڏينهن سانوڻ جي گهر ڏانهن هلڻ جو پروگرام ٺاهيائون.

(12)

سانوڻ ۽ ڪنول اڄ ايڪانت ۾ مليا.

ايڪانت۔ جنهن ۾ پيار ڪڪر ڪارونپار ٿي ايندو آهي ۽ دلين جي صديون سڪايل ۽ سڪايل ڌرتي سيراب ٿيندي آهي.

ايڪانت۔ جنهن ۾ چپ خاموش هوندا آهن ۽ چميون ڳالهائينديون آهن.

ايڪانت۔ جنهن ۾ اکين جو مٽ جر ڪندو آهي ۽ بدن جا جام چلڪندا آهن.

ايڪانت۔ جيڪا شمع جيان جلندي آهي ۽ گل وانگر ٽڙندي آهي.

ايڪانت۔ جيڪا حقيقت هوندي به سڀني پاسندي آهي ۽ سڀني هوندي به حقيقت جو ڌڪ ڏيندي آهي.

ايڪانت۔ جيڪا زندگي جو سڃاڻو پڻو آهي، جيڪا زندگي جي حاصلات آهي، جيڪا جندڙي جو جڳ جڳ جو جادو آهي

ايڪانت۔ جنهن ۾ به وجود هوا کان هلڪا ٿي هڪٻئي ۾ سمائجي هڪ ٿي ويندا آهن.

اڄ هو ٻيئي انهيءَ ايڪانت ۾ مليا هئا.

ٻيئي پياسيا هئا، اڃايل هئا، صدين جا سڪايل هئا. زندگي جي رڃ ۾ رلندي ڪنهن مٺي چشمي

جيئن هڪٻئي کي ڳولي لڌو هئائون.

هينئر ڪنول سراپا محبت ٻڻي سانوڻ جي سامهون بيٺي هئي. سانوڻ ٿورو ٿورو منجهندي، ڪجهه

ڪجهه هپڪندي، لڄارو ٿيندي ڪنول جي ڳچي ۾ ٻانهون وڌيون ۽ نگاهون سندس اکين ۾ ڪپائي ڇڏيون.

ڪنول سندس اهو انداز ڏسي پيار وڃان مرڪي پئي.

”ايئن ڇا پيو ڏسين؟“

”ڏسان پيو ته هيءَ سڀ ڪجهه حقيقت آهي يا خواب آهي؟ بهرحال، جيڪي ڪجهه به آهي، ڏاڍو

سهڻو من موھڻو آهي.“

سانوڻ جو آواز جڻ ڪٿان پري کان آيو.

”پيار جا پل حقيقت هوندي به خواب هوندا آهن ۽ خواب هوندي به حقيقت هوندا آهن. اهو ماڻھو

وارن تي آهي انهن کي ڪيئن ٿا ماڻين؟ ڪيئن ٿا انهن ۾ امرت رس پلٽين؟“ ڪنول نهايت پيار ۽ پاڻ

ارپڻ واري انداز ۾ چيو.

”تون سدائين ايئن سامهون هجين ته مون کي ٻيو ڇا گهرجي؟ پوءِ حقيقت خواب ٿي وڃي يا خواب

حقيقت؟ مون کي ان جي پرواهه نه رهندي. خواب ۾ توڙي حقيقت ۾، مون کي بس رڳي تون گهرجين.“

سانوڻ ايئن چوندي ڪنول جي ڳچيءَ مان ٻانهون ڪڍي، ٻنهي هٿن ۾ هن جي مڪڙي کي ايئن جهليو. جيئن ٻن پنن جي وچ ۾ موتي جو گل هوندو آهي.

هري هري هن پنهنجا چپ ڪنول جي چپن جي ويجهو ڪيا. ويجهي ويجهي، اڃا ويجهي؛ ايترو ويجهي، جتي ساهن جي خوشبو هڪٻئي سان ٽڪرائجڻ لڳندي آهي.

چپ چپن سان مليا ۽ سرور وچان ڪنول جا نيٺ ٻوڙجي ويا.

پوءِ سانوڻ ڪنول جي اکين کي چميو، نراڙ کي چميو. سندس چڱون پنهنجن چپن ۽ اکين تي گهمايون. ۽ پوءِ سانوڻ جا چپ ڪنول جي ڳلن تان ڦرندا هيڪر وري چيڙن سان ٽڪرايا.

اتان ٿي اهي ڳچي تائين پهتا. ڪلهن کي چميائون ۽ هوريان هوري هيٺ لهندا ويا.

بدن جي اپ تان لٽن جا ڪڪر هٽي ويا. جسم جي اوچر ۽ خوشبو ڪمري ۾ پڪڙجندي رهي. اجري ۽ نازڪ بدن تي مستي چائجندي پئي وئي. سانوڻ جا چپ هيٺ لهندا آيا. اره، پيٽ، آڱريون، ستر...

هن ڪنول جي انگ انگ کي چميو. هٿن جي چهاڙ ۽ چپن جي ڪيف نون خمارن کي پئي اڀاريو. ٻنهي هڪٻئي جي پياسي تن سان هٿ کس پئي ڪئي، ٻنهي جي چپن هڪٻئي جي سنڌ سنڌ سان ڳالهايو.

پئي. جنهن سان سندن انگڙا ڪورجي رهيا هئا ۽ هڪڙو عجيب قسم جو لطف ۽ سرور ڪيف ۽ مزو، مستي ۽ خمار کين اربنا جي لامحدود وسعتن ۾ اڏاريو ڪنيو پئي ويو.

جواني جواني کي چهلي رهي هئي؛ جواني جواني کي چمي رهي هئي؛ جواني جواني سان پڪجي رهي هئي. سانوڻ ڪنول جي مٿان آسمان وانگر جهڪي آيو - ۽ پوءِ مٿس چائجندو ويو.

ساري رات وڌڻو وسندو رهيو. تن من سڀ وڌڻي وسڪار ۾ ڀسي پالوڻجي نوان نرالا ۽ سون سريڪا ٿي پيا. هنن جي انگ انگ ۾ نئين خوشبو هئي.

صبح ٻيئي هوا کان هلڪا هئا.

ڪنول جي تور ۾ نئون وقار، نئين مستي ۽ شاهائونڊنگ هو.

۽ سانوڻ جي اکين ۾ عجيب ۽ نرالي مرڪ هئي.

ٻنهي جا وجود چٽڪ نوان ٿي پيا هئا. ٻنهي هڪٻئي کي ماڻيو هو. چٽڪ هڪٻئي کي ٻيهر تخليق

ڪيو هو. ٻيهر تخليق، جنهن جي مٿي محبت، اربنا ۽ پيار جي پاڻي سان ڳوهي وئي هئي.

عجيب سرور ۽ سڪون سندن رڳ رڳ ۾ رچيو پيو هو.

(13)

همير ۽ منصور جنهن مهل سانوڻ جي گهر پهتا، انهي مهل هو پنهنجي ڪمري ۾ هنڌ تي لڻيو پيو هو. کيس خبر پيئي ته منصور ۽ همير ٻاهر در وٽ بيٺا آهن ته هو گهر مان نڪري آيو. ٻنهي جي چهرن تي ناراضگي جو مصنوعي تاثر چانيل هو. اهو ڏسي هن کي ٿورڙو تعجب ٿيو. البت هو مليا ساڳي اڪير سان.

”هلو اندر هلي ويهو“ سانوڻ ساڻن مخاطب ٿيو.

هو اڳيئي ويهڪ واري ڪمري جو دروازو کولي ان مان ئي ٻاهر نڪتو هو.

”نه، ويهنداسين ڪونه. اسين توسان سخت ناراض آهيون. پهرين اهو ٻڌائي ته توتي ڏنڊ ڪهڙو رکجي؟“ همير ورائيو.

”چو؟ مون اهڙو ڪهڙو ڏوهه ڪيو آهي ڀاڻو؟“

”اڃا، تو ڪو به ڏوهه ڪونه ڪيو آهي! اڄڪلهه ڳجهيون ميل ملاقاتون ڪنهن سان پيون ٿين؟ ۽ سڄي دنيا کي خبر آهي، باقي رڳو اسان کان لڪ.“ منصور جهڙوڪر سانوڻ کي ڏوراپو ڏنو.

”اوھ! چئبو ته اها ڳالهه آهي؟“

”ها بلڪل اها ڳالهه آهي. پر هاڻي ڪا به رازتي ڦڙتي نه هلندي. ويهنداسين انهي شرط تي، ته ڦٽان ڦٽ سربستا حال احوال ٻڌائيندين.“

”نڪ آهي بابا، اوهين ويهه ته سهي.“

”نه، پهرين واعدو ڪر. گڏوگڏ ڏنڊ به پرڻو پوندئي.“

”نڪ آهي بابا، واعدو! پيئي ڪم ڪندس. بس نه! هاڻي ته ويهو.“

تيئي چٽا ويهڪ واري ڪمري ۾ اچي ويٺا. سانوڻ کين الف کان وٺي ي تائين سمورو قصو تفصيلي طور تي ٻڌايو. هن کانئن ڪجهه به لڪائڻ جي ڪوشش ڪانه ڪئي. هاڻي هن لڪائڻ به ڪونه ٿي گهريو. کيس لڪائڻ جي ضرورت به ڪانه هئي. لڪ لڪاءِ ڪبو آهي ناکامي جي ڊپ کان. هاڻي سندس محبت انهي ڏاڪي تي پهتي هئي، جتي ڪنهن به ناکامي جو ڪو به پڙ پولو ڪونه هو. هن محبت ۾ ڪامراني ماڻي هئي. ڪنول ساڻس نه فقط دلين جو سڌو ڪيو هو، پر کيس پنهنجو تن بدن پڻ آڇيو هيائين. هن تن ۽ من جي وچ ۾ ڪو به سڌو ڪونه رکيو هو. پاڪ پوتي هجڻ جهڙو ڪوبه نخرو ڪين ڪيو هيائين. هن ته بس رڳو اهو چيو هو ته:

”تون منهنجو محبوب آهين آئون تنهنجي ٻڌي ٻانهي آهيان. جيئن چوندين، جيڏانهن چوندين، جڏهن چوندين، هلي هلنديس. آئون پنهنجي محبوب کي انڪار ڪري نه ٿي سگهان.“

پوءِ واقعي هن ڪوبه نخرو يا ماڻو ڪونه ڪيو هو. نه ئي ڪوئي بهانو بنايو هئائين. سانوڻ گذريل رات کيس پنهنجي دوست مهراڻ جي ننڍڙي بنگلي تي وٺي آيو هو ۽ هو ٻنن جون چُران جي ساڻس گڏ هلي آئي هئي.

سانوڻ هن جي سنڌ سنڌ کي ڇهيو هو. انگ انگ کي چميو هو. سندس بدن جا وڙ وڪڙ ۽ اڀار پيٽيا هئائين، انهن جون نزاڪتون ۽ لطافتون ماڻيون هئائين ۽ ٻيئي وجود هڪٻئي ۾ وڃائجي ويا هئا، هڪٻئي ۾ سمائجي ويا هئا. هنن هڪٻئي جا تن من ٻيئي ماڻيا هئا ۽ تن من کي ماڻي هنن محبت جو معراج ماڻيو هو.

من کانسواءِ تن فقط ڪام واسنا آهي، ۽ تن کانسواءِ من فقط اڏوري ۽ انڌي تڙپ آهي. محبت جو معراج تن من جي ميلاپ ۾ آهي، تن من جي سنجوڳ ۾ آهي. گهاتي ۾ آهن آهي، جيڪي من ڇڏي صرف تن ڏانهن ڊوڙيا. ۽ اڏورا آهن آهي، جن تن کي نڪرائي رڳي من جي مالها جيٽ چاهي. آهي ٻيئي پنهنجي تڪميل تي نه پهتا. انهن ٻنهي محبت جو معراج نه ماڻيو.

ڪنول هن جي تڪميل هئي، هن جي محبت جو آسمان هئي. محبت جو آسمان، جيڪو هڪ گهڙي ڪڪر ڪارونپار ٿي پنا ٻوڙ ڪري وسي ٿو. ته ٻيءَ گهڙي صاف شفاف ٿي پيار جي نور سان جرڪڻ لڳي ٿو. ان کي گهڙي وقت تائين لڪائي نٿو سگهجي. سو هاڻي هن به لڪائڻ نه ٿي گهريو. هن کي هاڻي هار جو ڀڄ نه هو. محبت هن کي ڪاميابي آڇي هئي. ۽ مرد پنهنجن ڪاميابين ۽ ڪامرائين کي پڏائيندو آهي. مرد سدائين ڪاميابي جي گهورو آهي. هو ڏلتن ۽ شڪستن کي لڪائيندو آهي ۽ ننڍين ننڍين ڪاميابين کي به وڏائي چڙهائي پيش ڪندو آهي. هن ته محبت ۾ ڪاميابي ماڻي هئي.

پلا جواني ۾ محبت کان وڌي ڪاميابي ۽ ڪامرائي ٻي ڪهڙي ٿي سگهي ٿي — سا به پهرين محبت! سانوڻ ايئن پئي ڳالهائيو، جڏهن سندس انگ انگ پئي ڳالهائيو سندس دل ۽ سندس روح پئي ڳالهائيو. هو ٻيئي مبهوت بڻيا ويا هئا ۽ رشڪ سان هن جون ڳالهيون ٻڌي رهيا هئا. هنن کي رشڪ سان گڏوگڏ خوشي پڻ ٿي رهي هئي.

جنهن مهل سانوڻ قصوبڌائي بس ڪئي، ان مهل منصور ڳالهائيو: “ڏنڊ توکي معاف ٿا ڪريون. جيتوڻيڪ تو اسان کان شروع ۾ قصو لڪائي اسان سان گهٽ ڪانه ڪئي آهي. پر پوءِ به توکي معافي ٿا ڏيون. اسان لاءِ اها فخر جهڙي ڳالهه آهي ته تون ڪامياب ٿيو آهين.”

“گهٽ ۾ گهٽ مورت ته ٿئي. تنهي مان ڪنهن ته عشق جي شروعات ڪئي. نه ته پاڻ لڄوڙا ايترا آهيون، جو ايئن رهياسين ته ڪنوارا ۽ چڙها ئي مري وينداسين.” همير جڻڪ منصور سان سُرملايو.

“ان لحاظ کان توهان کي منهنجي مان ۾ دعوت ڪرڻ گهرجي” سانوڻ هجت ڪئي.
“ها پلي. ” همير ساڻس سهمتي ڏيکاري.

“نيڪ آهي. پر اڪيلي سر تنهنجي چو؟ جوڙيءَ جي چو نه؟” منصور وڌيڪ خوش اخلاقي جو
مظاهرو ڪيو. “ان بهاني سان اها وينگس ڏسي به وٺنداسين، جنهن اسان جي سانوڻ کي سوگهو ڪيو
آهي.”

“مون کي ڪو به اعتراض ڪونهي. البت ان لاءِ پهرين ڪنول کان پڇڻو پوندو.” سانوڻ وضاحت
ڪئي.

ايئن نيڪ آهي. ظاهر آهي ته هن کان پڇڻ گهرجي. سويلي اڳ ۾ ان سلسلي ۾ پڇي وٺوس، پوءِ ئي
وڌيڪ سٺاءِ جوڙبو. نه ته به تو اڪيلي جي دعوت ته ڪبي ئي ڪبي.” منصور سانوڻ سان سهمتي ظاهر
ڪندي ورائيو.

گهڻن ڏينهن کانپوءِ دير تائين هنن جي ڪچهري ڄميل رهي.
هنن جي هليي وڃڻ کانپوءِ به سانوڻ جي دل ڪنهن اڃا تي فخر ۽ سرور سان ٽپتار هئي.

(14)

سانوڻ محبت جو پهريون تجربو ماڻيو هو. هن کان اڳ محبت بابت هن فقط ڳالهائون ٻڌيون هيون. پانت پانت جون ڳالهائون، قسمن قسمن مفروضا، ميلاپ ۽ فراق جون عجيب غريب تشريحون. جن ۾ اهميت ۽ اوليت ويراڳ ۽ فراق کي حاصل هئي. مـلـهـڻ محبت جي جاوداني جي علامت هئو ۽ وصال مانائي جي. هن ٻڌو هو ته فراق ۾ تڙپ ۽ لوڇ کي گهرائي ٿي ملي، جنهن محبت کي وڌيڪ پائيدار ۽ اڻٽ ٿي بڻايو. جڏهن ته وصال ۾ تڙپ گهٽجي ٿي وئي. تڙپ جو مانو ٿيڻ محبت جو موت هو. انهي ڪري هتي محبت ۾ وصال کان وڌيڪ اهميت ويراڳ کي حاصل هئي. هن به ان بابت گهڻو ئي ڪجهه ٻڌو هو. دوستن جي حلقن ۾ بحثن ۾ حصو ورتو هو ۽ شاعرن جا ان ڏس ۾ ويچار پڙهيا هيائين. پر اهو سڀ ڪجهه هن کي ياد ئي ڪونه هو.

محبت پنهنجا رستا پاڻ جوڙيندي آهي. هنن جي محبت به پنهنجو رستو پاڻ جوڙيو هو. من يا تن جي سوال هنن کي منجهايو ئي ڪونه. هو دليين جي ڏور ۾ ٻڌجي بي اختيار هڪٻئي ڏانهن ڇڪجي آيا هئا.

سانوڻ محبت جو پهريون انيوءَ ماڻيو هو. پر هر تجربو پنهنجي اندر ۾ ڪئين تجربا رکندو آهي. هتي به هن کي ڪيترائي ننڍڙا ننڍڙا تجربا ٿيا هئا. پوءِ هن پراڻين ٻڌل ڳالهين تي ويچاريو. هو هن نتيجي تي پهتو ته من جي يا تن جي - محبت، فقط محبت آهي. هن کي عجب لڳو ته محبت کي به خانن ۾ ورهائيو ٿو وڃي! محبت ته پنهنجي جوهر ۾ هڪڙو مڪمل وجود آهي. تن، من، وصال، ويراڳ، قرار، تڙپ - اهي سڀ ته ان جا پاسا آهن. محبت تمام گهڻ پاسبائين، گهڻ رنگي وٽ آهي. ان جا پيا به ڪيئي پاسا آهن. البت اها ايڏي گهري، ايڏي مڪمل، ايڏي ڀرپور ۽ ايڏي وزندار ٿئي ٿي، جو جنهن کي جيڪو پاسو هٿ لڳي ٿو هو ان کي ئي سڀ ڪجهه سمجهي ٿو ان کي ئي پوري محبت سمجهي ٿو. حالانڪ اهو ته محبت جو فقط هڪڙو پاسو هڪڙو رنگ هوندو آهي. مڪمل محبت ته شئي ئي بي آهي. مڪمل محبت من يا تن کان مٿانهين ٿيندي آهي. وصال يا ويراڳ جي محتاج ڪانه ٿيندي آهي. محبت بس محبت ٿيندي آهي. ماڻهو محبت جي هر رنگ ۾ ٺهندو آهي. پوءِ جنهن کي جيڪو رنگ هٿ چڙهي ٿو هو ان کي ئي محبت جو عرفان سمجهي ٿو.

سانوڻ کي به هڪڙو رنگ هٿ آيو هو. پر هن ان رنگ سان گڏ ڪن ٻين رنگن کي به ڏٺو پئي. هن ڏٺو پئي ته هو وصال جي ٻانهن ۾ پڪيل هو. پر هن جي تڙپ ۾ ڪا به ڪمي ڪانه هئي. البت ان تڙپ ۾ به قرار هو. هن جي اڳيان وصال، تڙپ ۽ قرار جا رنگ هڪٻئي ۾ رمل ٿي ويا هئا. محبت هن جي وجود ۾ پيهي وئي هئي ۽ هو محبت ۾ پيهي ويو هئو - شايد محبت جا سڀ رنگ پسڻ لاءِ.

(15)

اسان جا سنا دوست، جيڪي مختلف موقعن تي اسان جي ڪم ايندا آهن؛ اهي ڪڏهن ڪڏهن وقت اچڻ تي انهن مدد جي قيمت وصول ڪرڻ گهرندا آهن۔ ۽ ڪن حالتن ۾ اها قيمت وصول به ڪري ويندا آهن.

هينئر هو سڀئي گڏ ٿيا هئا ته صبا جون اکيون جرڪي اٿيون هيون. انهن ۾ اهڙي جرڪ هئي، جيڪا اهڙي ڪنهن موقعي تي ڪنهن پورالي ماڻهو جي اکين ۾ پيدا ٿيندي آهي.

سانوڻ پنهنجن دوستن طرفان ڏنل دعوت جو ذڪر جيئن ئي ڪنول سان ڪيو هو ته هن کليل دل سان اها نيندي قبول ڪئي هئي. البت هن ان ڏس ۾ صبا کي به دعوت ڏيڻ گهري هئي. جيڪا صبا پڻ ڪليءَ دل سان قبولي هئي. هينئر هو سڀ انهي دعوت تي هوٽل ۾ اچي گڏ ٿيا هئا. البت ميڙ ۾ منصور شامل نه هيو. جيتوڻيڪ دعوت جو سڄو اهم نامنصور پاران ئي ڪيو ويو هو. پر عين موقعي تي ڪنهن بنهه اڻٽر مجبوري جي ڪري هو شامل ٿي نه سگهيو هو. جنهن جو سڀني کي ملال هو. پر هو ڇا ٿي ڪري سگهيا. رڳو ملڻ واري شروعاتي پل ۾ هنن کيس ٿورڙي دير ساريو. جنهن بعد وري ڪنهن سندس ذڪر زبان تي ئي نه آندو. دنيا سدائين کان ايئن ڪندي آئي آهي. دنيا جو وهنوار ائين هئي ”جي چلهه تي سي دل تي۔ جي اُسر يا سي وسريا“ وارو رهيو آهي. هتي به ايئن ئي هو. يڪدم هو سڄي دنيا کي وساري پنهنجي ڪچهري ۾ لڳي ويا. نوجوانن جي ڪچهري سڄي دنيا کان نياري ۽ نرالي هوندي آهي. جواني جڏهن جواني سان همڪلام ٿيندي آهي ته ٻي سڄي دنيا کي پلجي ويندي آهي. هي به ٻي دنيا جي سدبڻد وساري هڪٻئي جي اکرن ۽ ڳالهڙين ۾ وڃائجي ويا.

البت صبا فقط اکرن ۾ وڃايل نه هئي. هو همير جي اکين ۾ به پاڻ کي وڃائي ويني هئي. همير سندس دل ۾ لهي ويو هو ۽ سندس تن بدن ۾ آڳ لڳي ويئي هئي. هن جي وجود ۾ ڪتڪتايون پئي نڪتيون. هو ڪن خوبصورت تصورن تي ويچارڻ لڳي. ڪام واسنا جي اڃ سندس رڳ رڳ ۾ ولوڙ وڌي ۽ سندس اکين ۾ ڳاڙها ڏورا ٺهي پيا.

”ڇا اهو صحيح آهي؟ ڪنول ڇا سمجهندي يا سانوڻ ڇا سمجهندو؟“ هن دل ٽي دل ۾ پنهنجو پاڻ کان سوال ڪيو.

”مون جو سانوڻ ۽ ڪنول لاءِ هيترو ڪجهه ڪيو آهي. هيءَ ته منهنجو به حق آهي. اهو خراب ڇو آهي؟ هو به ته پاڻ ۾ محبت ڪن ٿا. مون به جي سندن ڪنهن دوست سان پلئ اٽڪايو ته ان ۾ ڪهڙي اربعا خطا ٿي پوندي.“ صبا دل جو دل ۾ ويچارو.

۽ پوءِ ترٽ ٽي نتيجي تي پهچي وئي. هونئن به هوءَ عملي مزاج رڪنڊڙ ناري هئي. ههڙيون ڳالهيون هن جي ڏاڻي هٿ جو کيل هيون.

ٿوري دير پهريائين ئي هو کاڌپيت کان واندا ٿي چڪا هئا. هاڻي ڪچهري پنهنجي اوج تي هئي. صبا پاسو بدلايو.

“منهنجو خيال آهي ته دعوت ختم ٿي چڪي آهي. هاڻي ٿوري دير لاءِ سانوڻ ۽ ڪنول کي اڪيلو ڇڏڻ گهرجي ته جيئن هوا ڪيلائي ۽ ويهي دل جون ڳالهيون ڪن.”

“توهانجو ڇا مطلب آهي؟” همير صبا سان مخاطب ٿيو.

“منهنجو مطلب آهي ته هنن ٻنهي کي ڪجهه وقت لاءِ اڪيلائي ڏيڻ گهرجي. ان لاءِ پاڻ ٻنهي کي هتان ڪسڪ سورت پڙهڻ گهرجي.” صبا ڳالهه کي بلڪل سڌي انداز ۾ رکيو.

همير منجهيل نگاهن سان ڪنول ۽ سانوڻ کي ڏٺو.

“اڙي بابا! هي ٿوري دير مون سان ساٿ ڏيندو. اسين بازار مان چڪر هڻي اينداسين. تيسين اوهين ويهي ڪچهري ڪريو.” صبا مرڪندي وضاحت ڪئي.

“اسان کي ڪوبه اعتراض ڪونهي، توهان پلي گڏجي وڃو.” سانوڻ ڳالهه کي اڪلائي ڇڏيو. ڪنول به ڪنڌ سان هاڪار ڪئي. پر کيس ڏنائين اهڙين نظرن سان، جڙ چوندي هجيس ته ظالم هتي به نه مڙين. البت صبا هن جي نگاهه تي توجهه ڪونه ڏنو. هن کي توجهه ڏيڻ جي ضرورت ئي ڪانه هئي. کيس موقعن مان فائدو کڻڻ جو ڏانءُ خوب ٿي آيو. هن پنهنجي ٿورن جي قيمت وصول ڪرڻ جاتي ٿي.

هوءَ اٿي ڪڙي ٿي. ساڻس گڏ همير به اٿي کڙو ٿيو. هو پڻ ڪنهن حد تائين اهڙي موقعي جي تلاش ۾ هئو. صبا سان اڪيلائي – معنيٰ صبا تي ڏورا وجهڻ. صبا جي سونهن ۽ دلڪش انداز کيس موهي وڌو. هن جي دل جي ڪنهن ڪنڊ ۾ صبا سان ويجهڙائي جي آرزو ڪر کڻي رهي هئي. ههڙو موقعو ٺهي اچڻ تي هُو خوش هو. جيڪا ڳالهه کيس ڪرڻ ڪپندي هئي، اها صبا سولائي سان ڪري ڏيکاري هئي. هو دل تي دل ۾ ان تي خوش ٿيو – ۽ هاڻي صبا سان گڏ خوشي مان جهومندي اٿيو هو. انهي ئي گهڙي هو بيٺي هوٽل کان ٻاهر هئا.

✱

ڪنول ۽ سانوڻ کان موڪلائي هو پيئي راڻي باغ آيا هئا. منجهند لڙي چڪي هئي. ڏينهن چڱيرڙو هو. جنهن ڪري هروڀرو گرمي محسوس ڪانه ٿي ٿي. بهار جي وچ وارن ڏينهن ۾ هونئن به موسم ڏاڍي سٺي هوندي آهي. ڏينهن وڻندڙ ۽ راتيون ٿڌيريون ٿينديون آهن. وڻندڙ ڏينهن ۽ ٿڌيرين راتين ۾ ڪنهن جو ساٿ اڃا به وڌيڪ سرهاڻيون پري ڇڏيندو آهي. هنن جون دليون به سرهاڻي ۽ سرهاڻ سان معمور هيون.

“پر توهان ته هتي شاهي بازار هلڻ جي ڳالهه ڪئي هئي!” راڻي باغ پهچڻ تي همير صبا کان چڻڪ سوال ڪيو.

”تو جهڙي سهڻي کي اڏاري اچڻ ڪا سٽولي ڳالهه آهي ڇا؟ مائي ڪنول به وڏي ڪرڪنات آهي. منهنجي ساهيڙي آهي، آئون سڃاڻانس. راڻي باغ جو نالو وٺان ها ته توکي اٿڻ ئي ڪانه ڏئي ها.“ صبا هڪ ساهي ۾ اهو سڀ چئي وئي.

”بيو ته تو جهڙي سهڻي کي بازار ۾ رولبو ڇا؟ تو جهڙي سهڻي سان ڪنهن سهڻي هنڌ تي به چار پل گهارڻ گهرجن.“ صبا ڳالهه ۾ واڌارو ڪيو.

”تيون ته دل جي وات ۾ ڪوڙ ڳالهائڻ جائز آهي. منهنجي دل توسان به چار گهڙيون گڏ گهارڻ تي گهريون. دل جي اها تمنا گهڻن سچن تي پاري آهي. ڪوئي ڪوئي ڪوڙ سچ کان وڌيڪ دلڪش ۽ حقيقي ٿيندو آهي.“ صبا لاڳيتي ڳالهائيندي پئي وئي.

”سچي ڳالهه اها آهي ته تون مون کي وڻيو آهين – ۽ جيڪو وڻي ٿو ان لاءِ ڪوڙ ڳالهائي سگهجي ٿو.“

”هاڻي خبر پيئي ته تون رڳي سهڻي نه پر ذهين به آهين. تنهنجي سونهن سان گڏ ذهانت جو پڻ ڦاٽل ٿيڻو پوندو.“ همير مرڪندي چيو.

”نه، ذهانت مرد جو ورثو آهي، جي ان جو ورثو ناهي، ته به هو ان جو دعويٰ دار ضرور آهي. ان ڪري عورت ذهانت بدران گهڻي ڀاڱي رڳو سونهن جو هٿيار استعمال ڪرڻ چاڻيندي آهي.“ صبا هن کي جواب ڏنو.

”جي ان انداز سان ڏسبو ته سونهن عورت جي ۽ ذهانت مرد جي دشمن آهي.“ همير ورائيو.

”سونهن عورت جي دشمن ٿئي ٿي، اهو ته ٻڌو اٿئون، پر ذهانت مرد جي دشمن ڪيئن ٿئي ٿي؟“ صبا سوال اچليو.

”معاشرو هميشه ذهانت سان ٽڪراءُ ۾ آيو آهي. ان ڪري جو ذهانت معاشري کان ڪجهه وڪون اڳيان ٿي هلي. تنهنڪري معاشرو ان جي پيرن ۾ ڏانئون وجهڻ چاهيندو آهي. پوءِ جيڪو بغاوت ڪري ٿو، ان کي معاشرو چيپاٽيو ڇڏي ۽ جيڪو معاشرتي ڏانئون قبولي ٿو، اهو پنهنجو پاڻ کي پاڻ تباهه ڪريو ڇڏي.“ همير وضاحت ڪئي.

”سونهن، ذهانت ۽ محبت – تنهي مان ڪهڙي شئي انسان جي لاءِ وڌيڪ سڀاويڪ آهي؟“ صبا سوال ڪيو.

”محبت. محبت کانسواءِ سونهن غرور ۽ سڪڙائي آهي – ۽ محبت کانسواءِ ذهانت لٻاڙ چالاڪي ۽ شيطانيت آهي. محبت پنهي کي معنيٰ، گهرائي ۽ ماڻهپو عطا ڪري ٿي.“

”بلڪل، محبت زندگي جو مقصد آهي، زندگي جي منزل آهي.“

”پر هر ڪنهن وٽ محبت جي وصف پنهنجي آهي، توهان ڪهڙي وصف کي درست چونڊو؟“ صبا وري سوال ڪيو.

“هر وصف درست آهي. گلاب جو رنگ ڪهڙو به هجي، پر گلاب گلاب ئي هوندو آهي. چمپا قسمين قسمين هجڻ باوجود چمپا ئي رهندو آهي. محبت به ايئن آهي. ان جا انيڪ رنگ، روپ ۽ خوشبويون آهن. اها توهان وٽ جنهن به رنگ ۾ اچي، جيڪو به روپ پسائي، جيڪا به خوشبو واسي، ان کي قبول ڪريو. ان کي موٽايو نه. اها اچي ته خوشي وڃان ان جي آجيان ڪريو. هلي وڃي ته ان جو انتظار ڪريو. محبت کان ڪڏهن به نا اميد نه ٿيو. توهان محبت سان محبت ڪريو يقين ڪريو ته اها هڪڙي ڏينهن پنهنجي پوري وجود سان، پنهنجي پوري حسن ۽ دلڪشيءَ سان، توهان جي اڳيان هوندي. ان ڪري پنهنجي اندر جي دري سدائين کليل رکو.” همير جواب ڏنو.

اهڙي طريقي سان هو پاڻ ۾ ڳالهائيندا رهيا، ته راڻي باغ جا مختلف هنڌ پڻ گهمندا رهيا. جيتوڻيڪ هواڳ ۾ به ڪيترائي گهمرا راڻي باغ گهمي چڪا هئا، پر اڄ کين اتي جيترو مزو آيو، اوترو کين اڳ ۾ ڪڏهن به ڪونه آيو هو. واقعي هنڌ ماڻهن سان پهڪندا آهن. محبت ماڻهن جي دليين سان گڏ، سندن ملڻ وارن ماڳن کي به مهڪائيندي ۽ جرڪائيندي آهي.

هاڻي هو ٿڪي پيا هئا. هو هڪڙي وڻ هيٺان اچي ويٺا. ٿورو ڀرپور سودا جي ٻاتلين، ڪوابن ۽ هلڪي ڦلڪي شئي شگل لاءِ ننڍڙا هٿ کليل هئا. همير اتان به ٻاتليون، ڪجهه ڪواب ۽ سنگر گانڻيا ۽ مرمريا وٺي آيو. هو پڪين وانگر داڻو داڻو چڱندا رهيا ۽ ڍڪ ڍڪ ٻاتلي پيئندا رهيا. پر هنن رڳو ٻاتلين مان نه پئي پيتو، هو هڪٻئي جي اڪڙين مان پڻ پي رهيا هئا. اڪيون، جيڪي ماڻ مٿ ۾ عهد و پيمان ڪري وٺنديون آهن، هنن تي مهربان ٿيون هيون ۽ کين هڪٻئي جي محبت جي ڳنڍ ۾ ٻڏي ڇڏيو هيائون.

✱

ڪنول ۽ سانوڻ کي هوٽل ۾ ويٺي تمام گهڻو وقت گذري چڪو هو. ڳالهائين جي ڳهر ۾ هنن کي اهو وسري چڪو هو ته ڪوئي وٽائين اتي به ويو آهي. هنن کي نه صبا ياد هئي، نڪي همير. هنن کي رڳو اهو ياد هو ته هو ٻيئي هڪٻئي جي ڀر ۾ ويٺا هئا – ۽ ايئن ويٺا هئا جو هڪٻئي جي وجود جو حصو ٿي لڳا. هو هڪٻئي ۾ مڳن هئا. هڪٻئي جي ڳالهائين ۾ مڳن هئا، جيڪي کتي نه ٿي کٽيون. هونئن به ڳالهائين جو پٽائون ڏيرو ڪائنات جون سڀئي ڪنڊون ماڀي سگهندو آهي. البت جڏهن ڳالهائين جي انهي پٽائين ڏيري تي محبت جا رنگين پاڇاوان پون ٿا ته اهو اڃا وڌيڪ دل ڀريائيندڙ ٿي پوي ٿو ۽ گهڙي کن لاءِ زمان و مڪان کان بلند ٿي انسان کي اڻ – ڄاتين وسعتن جو سير ڪرائي اچي ٿو. انهن ڀلن ۾ به جيئڙا زمين کان بلند ٿي وڃن ٿا، تنهنڪري هر سار و سار کان ماورا ٿي وڃن ٿا. پوءِ جڏهن ٻيهر هوزمين تي موٽي اچن ٿا ته دنيا جهان جا سمورا جهنجهت سندن ذهنن تي تريو اچن.

هنن کي به اوچتو ياد آيو ته وقت ڪيڏو نه گذري ويو آهي. هنن چٽڪ نند مان چرڪ ڀريو. پوءِ کين اها يادگيري به آئي ته صبا ۽ همير کي پڻ اتان اُٿي گهڻو وقت ٿيو آهي. هو جلدي واپس اچڻ جو چئي

ويا هئا، پر اڃا نه موٽيا هئا. هنن پاڻ ۾ طعي ڪيو ته ٿوري دير تائين سندن انتظار ڪن. هاڻي انتظار جون گھڙيون شروع ٿيون.

جيڪي ٿوري دير اڳ ۾ سانتيڪا ويٺا هئا، انهن جي اندر ۾ هاڻي هري هري اٿنڻ لهي رهي هئي.

✱

ٻيو چرڪ صبا ۽ همير پريو. وقت سندن مٿ مان به واريءَ وانگر ڪسڪي ويو هو. شام جا پاڇا گھرا ٿي ويا هئا.

”اڙي! ايڏي دير ٿي وئي آهي.“ صبا جٽڪ رڙڪئي.

”واقعي ڏاڍي اوڀر ٿي وئي آهي. سانوڻ ته ٻُٽ ڪاوڙجي پوندو.“ همير کي به دير جو احساس ٿيو.

دير جو احساس ٿيندي ئي ٻيئي جٽا ٽپ ڏيئي اٿيا. کين پتو هيو ته سانوڻ ۽ ڪنول اڃا تائين سندن انتظار ۾ ويٺا هوندا. کين ڪيتري به دير ڪٿي چو نه ٿي وڃي، هوائين نه ويندا. انهي ڪري پڪ هين ته هوائيا تائين سندن انتظار ۾ ويٺل هوندا.

ٿوري دير ۾ ئي هو ٻيئي اتي پهتا. ڪنول ۽ سانوڻ سندن اندازي موجب اتيئي موجود هئا. البت هو سندن انتظار ۾ ويهي ويهي ٽڪجي پيا هئا، جنهنڪري به ٿي منت پهريائين هوٽل جي اندران اتي ٻاهر ڪليل واءِ ۾ اچي بيٺا هئا. ٻنهي جي چهرن تي ناگواري ۽ رسامي وارا تاثر هئا. پر دوستي ۾ ڪاوڙ گھڻي دير جٽاءِ نه ڪندي آهي. ان ڪري هنن کي ڏسندي ئي اها ڪاوڙ ڪافور ٿي وئي. البت هنن پنهنجن چهرين تي ڪاوڙ ۽ رسامي جو ڪوڙ ٻڃائي وارو تاثر جوڙي ورتو. جيئن دوستن کي ٿورو احساس ڏياري آڻيندي لاءِ اهڙي لاپرواهي کان بچي سگهن.

همير ۽ صبا وٽن پهچندي ئي معذرتاڻو انداز اختيار ڪيو. جنهن ڪري ڳالهه بيٺي پير حل ٿي ڪل خوشي ۾ بدلجي وئي.

هنن اتان ئي هڪٻئي کان موڪلائي پنهنجو پنهنجو گس ورتو.

(16)

منصور کي ڪراچي مان انٽرويو لاءِ سڏ ٿيو هو. جنهن ڪري کيس عين وقت تي اوڏانهن اسهڻو پيو هو ۽ هو پروگرام موجب پنهنجن دوستن جي دعوت ۾ شريڪ ٿي نه سگهيو هو.

جيئن ته دعوت جو سڄو بندوبست ۽ ريجڪ منصور جي ئي مرهون منت هو تنهنڪري سانوڻ جو خيال هيو ته ڪجهه ڏينهن لاءِ دعوت کڻي ملتوي ڪجي. پر منصور ساڻس سهمت نه ٿيو.

”اهو سٺو سنوڻ نه ٿيندو. دعوت وقت تي ٿيڻ کپي. رهيو اسان جي دوست جي محبوبا کي ڏسڻ جو سوال، ته ان کي ٻئي پيري به ڏسي سگهجي ٿو. ٻئي پيري آئون بلڪل توهان سان گڏ هوندس.“ منصور ورائيو.

”پر اهو مناسب ڪونه ٿو لڳي ته دعوت تنهنجي پاران هجي ۽ تون ان ۾ نه هجين.“ همير منصور سان مخاطب ٿيندي سانوڻ جي ڳالهه کي ٽيڪ ڏني.

”آئون يا تون، يا سانوڻ – پاڻ تنهي ۾ ڪڏهن به ڪو فرق نه رهيو آهي. منهنجي غير موجودگي ۾ تون ميزباني جا فرض نپاڻجانءِ.“ منصور کيس جواب ڏنو.

اهڙي ريت منصور هنن کي ان تي راضي ڪيو ته سڀاڻي منجهند واري دعوت ملتوي ٿيڻ نه گهرجي. البت هو صبح سوڀري ئي انٽرويو مان واندو ٿي ويو ته پهچڻ جي پوري پوري ڪوشش ڪندو. ايئن چئي شام جو هو دوستن کان کليل دل سان موڪلائي ڪراچي روانو ٿي ويو هو.

جيتريقدر هن جي پهچڻ جو سوال هو ته اها هنن کي اڳواٽ ئي پڪ هئي ته هو ٻئي ڏينهن دعوت واري وقت تي نه پهچي سگهندو. هو واقعي ئي نه پهچي سگهيو.

هو انهي ڏينهن شام جو دير سان واپس پهتو هو. انٽرويو لاءِ واري اچڻ جي انتظار ۽ سفر کيس بلڪل ٽڪائي وڌو هو. ان ڪري گهر پهچي وهنجي سهنجي آرام ڪرڻ لاءِ لپتي پيو هو. دوستن سان هو ٻئي ڏينهن مليو.

”تنهنجو انٽرويو ڪيئن ٿيو؟“ دوستن کانس ٻنهي پريون سوال ڪيو.

”انٽرويو پلو ٿيو آهي، ويهارو کن اميدوار بيا به هئا. پر منهنجي ڪچڻ جو امڪان پڻ گهڻو آهي.“ هن خوشي وچان ٻڌايو. ”اوھين چئو! دعوت ڪيئن رهي؟“

”دعوت بلڪل پلي رهي. البت تنهنجي ڪوٽ باقاعدي محسوس ٿي.“

”بهر حال اهو چڱو ٿيو آهي ته دعوت پلي ٿي. هونئن به هر ڪم وقت سر ٿيڻ کپي. جيڪڏهن ڪم وقت تي نٿو ٿئي ته ان سان اعتماد کي ڇيهو ٿو رسي، ماڻهو جي اهميت ۾ به ڪڏهن ڪڏهن گهٽتائي ٿئي ٿي، ٻين جي نظرن ۾ ڪاٺيارو ٿيڻو ٿو پئي.“ منصور ورائيو. ”ان ڪري ڪنهن سان ڪو واعدو ڪجي يا پروگرام ٻڌجي ته اهو مهل سر عمل ۾ آڻجي. انهي حساب سان پلو ٿيو.“

اهو ٻڌي ته دعوت سٺي ٿي هئي، منصور کي شايد هنن ٻنهي کان به وڌيڪ خوشي ٿي. هو روايتي نوجوان هو. ان ڪري روايتن جي پاسداري ڪرڻ وارن مان هو. البت هن جي لاشعور جي ڪنهن ڪنڊ ۾ اهو ملال ضرور رهجي ويو هو ته اهڙي پرمسرت موقعي تي هو غير حاضر رهيو هو. باقي شعوري طور تي هو پنهنجن دوستن جي خوشين سان ايئن ڳنڍيل هو جيئن ڳانيءَ ۾ مٽيا ڳنڍيل هوندا آهن.

هو دير تائين هڪٻئي سان حال احوال اوريندا رهيا. جن ۾ همير صبا جو خاص طور تي ذڪر ڪيو. صبا جي ذڪر کي دلچسپي سان ٻڌو ويو. همير سان صبا جي ويجهي ٿيڻ تي ڪنهن کي به اعتراض ڪونه هو. نه سانوڻ کي، نه منصور کي. هنن کي هڪٻئي سان ساڙ ڪونه هو. سانوڻ ڪلندي ڪلندي همير کي، جنهن مهل هن ڪائس اهڙي اجازت گهري، اها اجازت ڏئي ڇڏي ته جيڪڏهن صبا سندس ويجهو اچڻ تي گهري ته هو پلي ساڻس ويجهڙائي وڌائي، البت کيس هن جي مرضي جي خلاف ڪوبه قدم ناهي ڪڍڻو. ان ڳالهه همير کي خوش ڪري ڇڏيو هو. ڇو جو جيڪڏهن سانوڻ همير کي ان ڏس ۾ روڪي ها ته پوءِ هو چاهيندي به هڪڙو قدم به نه وڌائي ها. سندس نظرن ۾ سندن دوستي ٻي هر شئي تي مقدم هئي. پر هاڻي جڏهن کيس اجازت ملي چڪي هئي ته پوءِ ٻي ڪابه رڪاوٽ ڪانه هئي، جيڪا کيس انهي سلسلي ۾ روڪي سگهي. هن دل ٿي دل ۾ ٻه ڪيو ته صبا سان اٽڪيل پلانڊ کي ڀرت جي توڙ تي پڄائيندو.

ڪچهري جنهن مهل پڄاڻي تي پهتي ۽ هنن تنهي هڪٻئي کان موڪلايو ته ان مهل سڀني کان وڌيڪ خوش همير هيو. گهر ڏانهن ورندي هن سوچيو ته انساني زندگي ۾ ڪي گهڙيون عظيم خوشين جون هونديون آهن. مرد لاءِ اهڙين گهڙين مان هڪڙي گهڙي اها هوندي آهي، جڏهن هن جي زندگي ۾ ڪائي عورت داخل ٿيندي آهي. عورت جي محبت سان واسيل گهڙيون ٻيءَ سڄي زندگي کان وڌيڪ پرمسرت، پريور ۽ پاري ٿينديون آهن.

هو خوشيءَ جي ٻانهن ۾ پڪيو ايئن بي خيالو پئي ويو جڏهن ڪهڙن ڪنهن ۾ لڙڪڙائيندو ويندو هجي.

(17)

ڪنول سانوڻ جي ساهن ۾ سماءجي ويئي هئي. هوءُ هن جي زندگي، هن جو وجود ٿي پيئي هئي. هوءُ ڇٽڪ هر وقت هن سان گڏ هئي. ڪوبه اهڙو ڀل ڪونه هو. اهڙي ساعت ڪانه هئي، جنهن ۾ هن ڪنول کي پاڻ کان پري پانيو هجي. هوهر وقت هن کي خوشبو وانگر پنهنجي آسپاس محسوس ڪندو هو. هنن جي هڪٻئي ڌاران ساعت به ڪانه سرندي هئي. روز ملندا هئا، ڪلاڪن جا ڪلاڪ، پهرن جا پهر هڪٻئي جي ساٿ ۾ گهاريندا هئا. پر جن ڀلن ۾ هڪٻئي کان ٿورڙو پري هوندا هئا، انهن ۾ وري سندن روح، سندن تصور، سندن خيال پوئرن جيان مٽائڻ پرنديا رهندا هئا. هو جدا هوندي به گڏ هوندا هئا ۽ گڏ هوندي هڪٻئي ۾ سمايل هوندا هئا. منجهن ڪابه وڻي، ڪابه وچوتي ڪانه هئي. محبت ساريون وڻيون ۽ وچوتيون پري ڇڏيندي آهي، سارا سنڌا مٽي ڇڏيندي آهي. محبت هن جهان جي سڀ کان عظيم ايڪتا آهي. به وجود محبت جي لڙهيءَ ۾ پوئجي هڪ ٿي ويندا آهن.

ڪنول ۽ سانوڻ به هڪٻئي کي محبت ۾ ڳوليو هو. محبت ۾ پاتو هو. محبت ۾ ماڻيو هو. اصل ۾ هنن هڪٻئي کي ماڻي پاڻ کي ماڻيو هو. هڪٻئي کي پاڻي پاڻ کي پاتو هو. محبت ۾ ماڻهو پاڻ وڃائي پاڻ پائي ٿو. هو پيئي هڪٻئي ۾ وڃائجي ويا هئا ۽ هڪٻئي ۾ ئي پاڻ کي پاتو هئائون. هو ندي جي ٻن ڪنارن بدران پاڻ ئي ندي ٿي ويا هئا. انسان هميشه هڪٻئي سان ٻن مختلف ۽ پور وچوت ڪنارن جيان ورتاءُ ڪندا آهن. اهي ويجهو اچي به ڪنارن جيان هڪٻئي کان وڻي تي رهندا آهن. انهي وڻي ۾ ئي هو پنهنجي انفراديت کي برقرار رکندا آهن ۽ بقا پائيندا آهن. هو نديءَ ڪڏهن به نه ٿي سگهندا آهن. هو ڪنارن مان بدلجي، فقط محبت ۾ ندي ٿي سگهندا آهن. ڪنول ۽ سانوڻ به محبت ۾ سماءجي ندي ٿي ويا هئا، جيڪا پاڻ ۾ ئي ٿي وئي ۽ پاڻ ڏانهن ئي ٿي وئي. محبت جي منتهي محبت ئي آهي.

هو پنهنجي محبت جي عميق گهراين مان اڀريا ٿي ۽ اٿاهه بلنديون ٿي ماڻيائون.

محبت جي رستي تي هو اڳتي، اڳتي، اڳتي - اڃا به اڳتي وڌي رهيا هئا.

(18)

لڳ لاڳاپا، ياريون دوستيون ۽ محبتون به ڪنهن ٻوتي وانگر ٿينديون آهن. اڪثر يون اٽڪن ٿيون ته ڪنهن تعلق جو سلو ڦٽي ٿو. ڪيترائي سلا دورين جي لوءِ ۾ لوسانجيو سٽيو پيسم ٿيو وڃن. البت جيڪي تعلق اڪثرين جي اٽڪاءَ کان اڳتي وڌي، ميل ميلاپ ۽ ڳالهه ٻولهه تائين پهچن ٿا، انهن جا سلا انگورجي پون ٿا. جيئن ٻوٽن لاءِ سار سنڀال، هوا ۽ پاڻي ضروري هجي ٿو، تيئن ڳالهيون ٻولهيون ۽ ميل ميلاپ تعلق جي سلي لاءِ اهڙو ئي ڪم ڏين ٿا. همير ۽ صبا جو تعلق به ڳالهين ٻولهين ۽ ميل جول جي ڪري اسري آيو هو. فون تي ڳالهين ٻولهين ۽ ٻئين ٽئين ڏينهن جي ملاقاتن کان وڌي هائي هو روزاني ملڻ لڳا هئا. اڪيلائيءَ جون ملاقاتون اها ويجهڙا پيدا ڪنديون آهن، جيڪا هجومن يا ٻين ماڻهن جي موجودگي ۾ نه ٿي اڀري سگهي. اڪيليون ملاقاتون ٻن دليين وچ ۾ محبت ڀريو نغمو آهن. ٻن وجودن جي گڏيل هيڪلائپ جي هلڪي هلڪي موسيقي تي ٻه دليون هڪڙي ئي تال تي رقص ڪنديون رهنديون آهن - ۽ جڏهن ٻه دليون گڏجي رقص ڪنديون آهن، تڏهن جسماني سنڌا سڙها ريتجي ويندا آهن ۽ ٻه وجود هڪٻئي ۾ سمائجي هڪ ٿي ويندا آهن. محبت ٻن وجودن جي هڪ ٿيڻ جو نالو آهي.

همير ۽ صبا پڻ محبت جي سڳي ۾ سلهاڙجي هڪ ٿي پيا هئا. هنن جي هڪٻئي کانسواءِ هڪ ڀل به ڪانه ٿي سري. هر ويل سندن دليون هڪٻئي لاءِ مانديون ٿي ٿيون. انهي ڪري هائي هو هر روز ملڻ لڳا هئا. هنن جون خلوتون توڙي جلوتون سندن ساٿ جي سرهاڻ سان واسيل هيون. هو جڏهن هڪٻئي جي هٿن ۾ هٿ ڏئي ۽ اکين ۾ اکيون وجهي هڪٻئي کي ڏسندا هئا ته سڄي سڌ ٻڌ ڀلجي ويندا هئا؛ کين ٻي دنيا جو ڪو به سماءُ ڪونه رهندو هو. هنن جي ڪائنات هنن کان شروع ٿي هنن تي ئي اچي ختم ٿيندي هئي.

هاڻي هنن جي دنيا ڪنول ۽ سانوڻ جي دنيا کان نه رڳو الڳ ٿلڳ هئي، پر گهڻي وڌيڪ پڻ هئي. هنن ٻنهي جوڙن جي وچ ۾ هڪڙي خاموش دوري هئي. هو ويجهه به هئا، ته ڏور به هئا. جڙ ته هڪٻئي سان پُور وچوت پئي هليا. ٻه الڳ دنيائون هيون، جن ۾ ساڳئي وقت ويجهڙا ٻه هئي ته ڏوري به هئي، ساڳيائپ به هئي ته ابتايون به هيون. هاڻي سندن وچ ۾ جمعاڻي چنڊاڻي ئي ملاقاتون ٿينديون هيون.

محبت سڀ کان وڏي مصروفيت آهي. اها ماڻهو جون ٻيون سڀ مصروفيتون کائي ويندي آهي. ٻن محبت ڪندڙن کي هڪٻئي کان ئي واندڪائي ڪانه ملندي آهي، سو هو ٻين لاءِ وقت ڪيئن ٿا ڪڍي سگهن. محبت ڪندڙن جا سڀ وقت فقط محبت لاءِ ئي هوندا آهن. هنن ٻنهي جوڙن سان پڻ گهڻي حد تائين ايئن ئي هو. همير ۽ صبا پنهنجي دنيا ۾ مست هئا. ڪنول ۽ سانوڻ وري پنهنجي جهان جي سرمستين ۾ هئا.

محبت جون پيڙيون زندگي جي سپر ۾ روان دوان هيون. وقت پنهنجي اجهل رفتار سان ڊوڙي رهيو هو. وقت جيڪو سدائين زندگي جي هٿ مان پنهنجو هٿ ڇڏائي پڄندو رهندو آهي. ماڻهو انهي وقت کي محبت جي ونگن سان ونگڻ چاهيندو آهي. پر ڪڏهن ڪڏهن اهو بي وڙو وقت محبت کي به مات ڏئي ڇڏيندو آهي.

(19)

ڪير ٿو چئي ته محبت ازلي ابدي ٿيندي آهي!؟ ڪير ٿو چئي ته محبت فنا نه ٿيندي آهي؟ سڀ فنا آهي. سڀ بي بقا آهي. محبت به بي بقا آهي. ها، محبت معصوم ٿيندي آهي، نرم ٿيندي آهي۔ ماڪ جي ڦڙي وانگر. انهي ڪري ئي بي بقا ٿيندي آهي. محبت جي نرم ٿي محبت جي سونهن آهي ۽ انهيءَ نرم ٿي منجهه ئي ان جي فنايت لڪل آهي.

البت محبت جي هڪڙي اهم، سڀ کان وڏي ۽ ٻيءَ هر ڳالهه تي حاوي خوبي هيءَ به آهي ته اها پنهنجي نفيءَ جي نفي ڪندي آهي. نفي جي نفي واري انهي خوبي محبت کي هڪڙو ازلي ابدي تسلسل ڏئي ڇڏيو آهي. محبت هڪڙي دل توڙيندي آهي ته ساڳئي وقت هزار دليون جوڙيندي پڻ آهي. انهي ڪري ئي محبت انسان جي ازلي ابدي منزل آهي.

انسان پنهنجي ڳولا ۾ محبت جي ڳولا ۾ پاڻ کي ڳولي لهي ٿو. محبت کيس ڪلائي به ٿي، ته رٿاري به ٿي. خوشيون به ڏئي ٿي، ته درد به اڀري ٿي. محبت جي رنگ ۾ رنگجي هو پاڻ سڀ رنگ سائول ٿيو پئي. محبت جي حاصلات انسان جي عظيم خوشي آهي. محبت جي اڻهوند انسان جو عظيم دک آهي. محبت جي خوشي پڻ بي ڪنار آهي ته دک پڻ اپار آهي. محبت ۾ سڀئي حدون لاهندڙ ٿيو وڃن. انهي ڪري ئي ماڻهو جنم جنم ۾ محبتن جي پوئتان پٽڪي ٿو. هو سڀ چماندر محبت لاءِ ماندورهي ٿو. ڪنهن سهڻي ساٿ جي سک سندس اندر ۾ آندو ماندو بڻا ڪري ٿي. بيچيني جي مهميز کيس محبت ڌاران سک سان ويهڻ نه ٿي ڏئي. دل سڀ ڏينهن سپرين گهري ٿي.

پر ڇا ڪجي؟ اها ئي دل، جيڪا سڀ ڏينهن سپرين گهري ٿي ۽ پنهنجي انهي سپرين تان ملڪ، مڏيون، مال۔ سڀ ڪجهه فدا ڪرڻ لاءِ تيار هجي ٿي. اها ئي دل ڏاڍي پورالي ثابت ٿي آهي. درياھ جو آر ۽ دل جو پور۔ ڳالهه مڙيوئي ساڳي آهن. ٻيئي جڏهن جوش ۾ ڀرجن ٿا ته پنهنجا وهڪرا بدلائيندي ڊير نه ٿا ڪن. درياھ ڀريا تر يا شهر تباهه ۽ پڙيانگ ڪري ٿو ۽ نون وهڪرن تي نوان شهر اڏرائي ٿو. محبوبن جي دل وري وسندڙ عاشقاڻيون دليون ويران ڪري ٿي ۽ نئين آر سان نئون دليون آباد ڪري ٿي. درياھ ۽ دل جي آر ۽ پورن تي ڪنهن جو به زور نٿو هلي. اهي ٻيئي اجهل ۽ زوراور آهن. اهي ونگيون ڪن يا سڏيون۔ مٿن ڪنهن جو به وس نٿو هلي. سانوڻيءَ جي درياھ ۽ ڪڇي ويل دل سان ڪنهن جي به هجت نه هلندي آهي.

۔ ۽ جڏهن ڪا دل هجت ڪٽڻ ڇڏي ڏيندي آهي، تڏهن دليين جي ڌرتي تي ڌوڏا ايندا آهن. پوءِ جيئن ئي دل جي ڌرتي ڏيندي آهي ته ماڻهو جي من جو ڀريو پڪليو شهر ويران ۽ پڙيانگ ٿيو وڃي. اهڙو ئي زلزلو سانوڻ جي سر تي چٽڪ چڙهيو بيٺو هو.

✱

ڪنول جنهن مهل به سانوڻ سان ڪٿي ملڻ ايندي هئي ته پنهنجي ڊرائيور کي ساڻ نه آڻيندي هئي. هوءَ گاڏي پاڻ هڪلي ايندي هئي. جيتوڻيڪ ڪاڪا عيدن سندس تمام پراڻو ۽ وفادار ڊرائيور هو. پوڙهو مڙس هوءَ زماني جو ماڻهو هو. تنهنڪري جيڪر سندس اکين اڳيان ڪا اهڙي ڳالهه اچي به ها، ته به هو ٻڙڪ به ٻاهر نه ڪڍي ها. سندس پيٽ زندگي جي اسرارن ۽ ماڻهن جي رازن جي ڪاڻ هو. پنهنجي نوڪري پيشا زندگي جي ڪيترن ڏهاڪن تي پڪڙيل وقت دوران هو جن جن ماڻهن وٽ به ڊريور رهيو. انهن جون جيڪي به ڪسيون ڪانڊيون ڳالهيون سندس گنهگار اکين اڳيان ظاهر ٿيون، هن ڪڏهن به ٻين ماڻهن اڳيان انهن جي اڳهاڙ نه ڪئي. هو ”ڏيکي پلي آهي“ تي ويساهه رکندڙ ماڻهو هو. ان ڪري هن جتي به پنهنجن مالڪن جو ذڪر ڪيو ته انهن جا ڳڻ ٿي ڳايائين. وفاداري، ايمانداري، محنت ۽ رازداري جا ڳڻ منجهس پڻ اڻڳڻيا هيا. ان ڪري هو جتي به رهيو، عزت ۽ اهميت سان رهيو. ايئن مختلف درن تان ٿيندو هو سيٺ سومار وٽ اچي پهتو هو. سيٺ سومار سندس خوبيون کي پروڙي ورتو. جنهن ڪري سندس ڏيوٽي ننڍي بيگم جي بنگلي تي هنيائين. بيگم صاحبڪي سماجي تقريبن، ڪلبن جي گڏجاڻين، مٿن مائٽن ۽ ٻين ننڍن وڏن ڪمن ڪاربن جي سلسلي ۾ نڪرڻو ٿي پيو ته سندس گاڏي جي ڊريور ڪاڪا عيدن تي ڪئي. حضور شرعي، گهٽ ڳالهائڻ ۽ ٻين فضيلتن جي ڪري ڪاڪا عيدن ننڍي بيگم صاحبڪي جي نظرن ۾ به پنهنجي لاءِ عزت ٺاهي ويو هو. ننڍي بيگم ڏاڍي مغرور ۽ ڪڙڪ طبيعت جي هئي، ان جي نظرن ۾ ايئن عزت ٺاهي وٺڻ هر ڪنهن جي وس جي ڳالهه ڪانه هئي. ايئن رڳو ڪاڪا عيدن تي ڪري ٿي سگهيو. هوريان هوريان ڪاڪا عيدن جڻ مالڪن جي گهر جو ڀاتي ٿي ويو هو. اڄ به ساڳي جڳهه تي ئي نوڪري ڪري رهيو هو. سيٺ سومار جي ويڇڻ کانپوءِ گهر ۾ ڪنول کي ڪير به ننڍي بيگم ڪري ڪونه سڏيندو هو. پر ڪاڪو عيدن اڪيلو ماڻهو هو جيڪو هن کي اڃا تائين ننڍي بيگم صاحبڪي ڪري سڏيندو هو. ڪنول ڪڏهن به ان ڏس ۾ ڪيس ڪا منع نه ڪئي. هو اڳي وانگر اڄ به هن جي گهر جو چڻڪ هڪ ڀاتي هو. ڪنول مٿس ڀروسو ڪندي هئي. پر پوءِ به هو جڏهن به سانوڻ سان ملڻ آئي ته اڪيلي آئي. ڪاڪي عيدن کي ڊرائيور طور ڪڏهن به ساڻ نه آندائين.

ان ڏينهن به هوءَ اڪيلي ئي آئي هئي. ڳڀل وقت تائين ڪنول ۽ سانوڻ پاڻ ۾ روح رچندي ڪئي هئي. ذري گهٽ اڌ ڏينهن گڏ گذاريو هئائون. جنهن ويل هوءَ واپس ٿي، ان مهل شام جا پاڇا گهاٽا ٿي ويا هئا.

عورت جڏهن به گاڏي هلائيندي آهي ته محتاط انداز سان هلائيندي آهي. گاڏي هلائڻ دوران جيڪا هوٿرائپ نوجوان مردن ۾ ڏسڻ ۾ ايندي آهي، اها عورتن جو خاصو ٺاهي. عورت هميشه احتياط ۽ ذميواري سان ڊرائيونگ ڪندي آهي. ان ڪري گهڻي ڀاڱي وچٿري رفتار کان مٿي نه ٽپندي آهي. گاڏي هلائڻ دوران ڪنول جو انداز پڻ اهڙو ئي هو. پر لڪ احتياط جي باوجود به ڪڏهن ڪڏهن حادثو ٿي ٿي پوندو آهي.

ٿيو ايئن جو ڪنول سانوڻ کان موڪلائي جيئن ئي گھر اچي رهي هئي ته اوچتو سندس ڪار رڪشي سان ٽڪرائجي ويئي. جيتوڻيڪ ڪنول جي گاڏي ايتري تيز رفتار نه هئي، پر رڪشو تيزي سان اوچتو گهٽي مان نڪري اچي رستي تي چڙهيو ته ڪنول جي ڪار جي بلڪل ئي اڳيان اچي ويو. ڪنول جو پير تيزي سان بريڪ ڏانهن وڌيو، پر ان کان اڳ ۾ رڪشي سان گاڏي جو اڳيون حصو ٽڪرائجي ويو. جنهن جي نتيجي ۾ رڪشو قابو مان نڪري ويو ۽ گهٽ هڻي رستي جي ڪناريءَ وٽ وڃي اونڌو ٿيو. ڪلتي ٿيل رڪشورستي سان اڳتي گسڪندو ويو. جنهن ڪري رڪشي ۾ ويٺل ٻه مسافر ۽ ڊرائيور سخت زخمي ٿي پيا. ڪنول گاڏي روڪي ڇڏي. حادثي واري هنڌ ماڻهن جو ميٽر گڏ ٿي ويو. حادثو ڪنول جي گھر جي ڪافي ويجهو ئي ٿيو هو. جنهن ڪري اتفاق سان ڪاڪو عيدن به ڀرپاسي ۾ موجود هيو. جيڪو به سري اچي ميٽر کي ويجهو ٿيو. ويجهي ايندي ئي سندس نظر گاڏي تي پئي ته هو پريشاني وچان بي اختيار ان ڏانهن چڪجي ويو. کيس ان مهل پتو پيو ته حادثو ننڍي بيگم صاحبجي گاڏي سان ئي ٿيو آهي.

”امان! ڪار کي اتيئي ڇڏي ڏيو. توهان گھر هلو. في الحال مسئلي کي آئون سنڀاليان ٿو. باقي پويان جي توهان کي ڀارت هجي.“ ڪاڪو عيدن ڪنول سان مخاطب ٿيو.

ڪنول جنهن جو ساهه سڪو پيو هو سا ڪاڪي عيدن کي ڏسندي ڪجهه قدر اطمينان ۾ آئي ۽ هاڻي ان جي هي دلداري ٻڌي سندس پيٽ ۾ وڌيڪ ساهه پيو. هوءَ ساڻس مخاطب ٿي: ”ڪاڪا! نيڪ آهي. ڏسو ڪو رڪشويا ٽانگو آسپاس هجي ته مون کي ڪري ڏيو ته آئون گھر وڃان. باقي پنيان جو توهين ڪو به فڪر نه ڪريو. سڀ سڻايون ٿينديون.“

ڪاڪي عيدن ٿورو ڀيرو چوٽڪ تي خالي رڪشن مان هڪڙي رڪشي واري کي اشارو ڪيو. رڪشو جيئن ئي پهتو ته ڪنول ان تي چڙهي گھر ڏانهن رواني ٿي.

ڪنول جي رواني ٿيندي ئي ڪاڪو عيدن ماڻهن جي ميٽر کي چيريندو اچي زخمين جي مٿان بيٺو. ماڻهن جو ميٽر جيڪو اڳ ۾ زخمين مٿان ٺلهو ڳاهت ٿيو بيٺو هو. ڪاڪي طرفان هوشيار وٺرائڻ سان هاڻي ان ۾ چرپر پيدا ٿي.

”ايئن ٺلهو ڏسو ڇا ٿا؟ وارو ڪريو ڦٽيلن کي اسپتال پهچايو!“ ڪاڪي فيصلاتي انداز ۾ ميٽر ۾ بيٺل ماڻهن کي رڙ ڪري چيو.

هاڻي ماڻهن ۾ اهو احساس بيدار ٿيو ته واقعي زخمين کي پهرين ست ۾ ئي اسپتال پهچائڻ گهرجي. ٿوري دير ۾ ئي زخمين کي اسپتال پهچڻو ڪيو ويو.

ڪاڪي عيدن ننڍي بيگم صاحبجي ڪاڪي بچائڻ لاءِ حادثي جي ذميواري پنهنجي سر تي کڻي. پوليس حادثي جو ڪچو ڪيس داخل ڪري وڌيڪ قانوني ڪارروائي يعني خرچي ڪيڊ لاءِ ڪاڪي عيدن ۽ گاڏي کي پنهنجي تحويل ۾ وٺي ڇڏيو.

سانوڻ ۽ ڪنول ان ڏينھن جيئن ئي هڪٻئي کان موڪلايو ته سانوڻ سڌو پنهنجي گهر آيو. گهر اچي ماني جا ٻه ٽي گرائه هڻي ننڍڙو ٿيلهو کڻي هو ڪراچي اسهيو. هونئن جيڪر هو منجهه ڌاري ئي ڪراچي روانو ٿي وڃي ها، پر ڪنول سان ملڻ جو پروگرام اڳواٽ ئي طئي ٿيل هيس. ان ڪري سوچيائين ته ڪنول سان ملڻ بعد رات واري گاڏي ۾ ڪراچي لاءِ نڪرندو. هو ڀلا ڪنول سان ملڻ کانسواءِ ايئن روانو به ڪيئن ٿي وڃي ها؟ هن کي ڪراچي جي هڪڙي خانگي اداري طرفان نوڪري لاءِ انٽرويو ڏيڻ خاطر گهرايو ويو هو. هن اها خوشخبري منهن ڪنول کي ٻڌائڻ ٿي گهري. هن جي عملي زندگي جي شروعات پئي ٿي، اها هن لاءِ ڪا ننڍڙي ڳالهه ڪانه هئي. ايڏي وڏي ڳالهه هو پنهنجي محبوب کان ڪيئن الي وڃي ها؟ محبت ۾ ته ماڻهو ننڍڙيون ننڍڙيون ڳالهيون به وڏي خوشي، فخر ۽ جذبي سان هڪٻئي سان سليندا آهن.

لڙي منجهند جو طئي ٿيل پروگرام موجب هو ٻيئي جيئن ئي هڪٻئي سان مليا ته ويهندي ئي ڪنول سانوڻ کان پهريون سوال اهو ڪيو ته ”ڪيئن آهين؟“
”بلڪل نيڪ ٺاڪ. ۽ ڏاڍو خوش پڻ“ سانوڻ مرڪندي ورائيو. ”۽ تون چئو تنهنجي طبيعت ڪيئن آهي؟“

”آئون به نيڪ آهيان. تون خوش معنيٰ آئون خوش. باقي اهو ٻڌائي ته ايڏو خوش ڪهڙي ڳالهه جي ڪري آهين؟“ ڪنول سوال ڪيو.

”خوش انهي ڪري آهيان جو تون سامهون ويني آهين. تنهنجي پاسي ۾ آئون اڻيهي اٿاهه خوشي محسوس ڪندو آهيان.“ مرڪ سانوڻ جي چپن تي تري آئي.

”ايتري خبر مون کي به آهي. ان کان اڳتي ڳالهه ڪر. هن خوشي جو ڪارڻ ڪوئي ٻيو ٿو لڳي.“ ڪنول سانوڻ کي ڳڻي تي چهندي هڻندي چيو.

”تون سمجهه ته نئين محبوب ملي وئي اٿم.“ سانوڻ ڪنول کي ڪاوڙائڻ جي موڊ ۾ هو.
”جيڪڏهن سرڪار جو خيال اهڙين ڳالهين سان مون کي ڪاوڙائڻ جو آهي ته ٻي ڳالهه آهي. باقي هونئن اهو ڪوڙو نٿو لڳي.“ ڪنول آت اعتماد سان جواب ڏنو.

”اون! يا ته توکي ڪٿي نوڪري وغيره جو آسرو ٿيو آهي يا وري مائٽ توکي موڙ ٻڌڻ جا سانباها ٿا ڪن.“ ڪنول سوچيندي ورائيو.

”جيتريقدر موڙ ٻڌڻ جي ڳالهه آهي ته تون رڳي راضيو ڏيکار آئون اڄ ئي ان لاءِ مائٽن کي راضي ٿو ڪريان.“

”نه بابا! شادي زندگي جو سڀ کان خوبصورت ۽ وڻندڙ قيد آهي. خوبصورت ۽ وڻندڙ پر آهي وري به قيد. آئون هڪ پيروان کي ڏسي چڪي آهيان: ٻيهر ڏسڻ نه ٿي گهران. هاڻي آئون قيد ٿيڻ بدران تو جهڙا ڳيرو قيد ڪنديس. مزو انهي ۾ آهي. ان ڪري شادي جو سوال ئي پيدا نٿو ٿئي.“ ڪنول مزاحيا انداز ۾ چٽڪ دل جي ڳالهه ڪري ڇڏي.

”مون سان به نه!“ سانوڻ پڇيو.

”نه، توسان به نه!“ ڪنول مرڪندي فيصلاتي انداز ۾ جواب ڏنو.

ٿوري دير اڳ ۾ سانوڻ جي دل ۾ جيتري خوشي هئي. هيئنڙ اتي اوتري ئي گهري اداسي ڇانئجي وئي.

”اڙي! مذاق مذاق ۾ اداس ٿي وئين. ڇڏ انهيءَ ڳالهه کي. ٻڌاءِ نوڪري وغيره جي خوشخبري ٻڌائڻ

ٿي گهريئي؟“ ڪنول ماحول کي وري ساڳئي نهج تي آڻڻ جي ڪوشش ڪئي.

”اداس دليون خوشخبريون نه ٻڌائينديون آهن.“ سانوڻ جي لهجي ۾ شڪايت هئي.

”پوءِ پنهنجي دل کي پهرين خوش ڪريو. اسان جا ڪن خوشخبري ٻڌڻ لاءِ بيتاب آهن.“

”اداسي ۽ خوشي تي ڪنهن جو وس ڪونه هلندو آهي.“

”ايئن ناهي. هر شئي تي ماڻهو جو وس هلندو آهي. تون پيو ڪجهه نه ڪر، رڳو پنهنجن چين تي

گهڙي ڪن لاءِ مرڪ آڻ يا هڪڙو هلڪو تهڪ ڏي. دل جي گهرائي سان تهڪ ڏي. ڏس ته ڪيئن نه

هڪڙي پل ۾ ئي اداسي هلي ٿي وڃي.“ ڪنول سانوڻ جي هٿن کي پنهنجن هٿن ۾ وٺندي ناصحائي

انداز ۾ چيو.

”بس هاڻي وڌيڪ منهن نه ڦٽائي. منهن صحيح ڪر. مون ڏانهن ڏس! مرڪ! مرڪ يارا!“ ڪنول

سانوڻ جي هٿن کي زور ڏنو.

ڪنول جي هٿن جي نرم چاهاءُ سان سانوڻ جي ڪاوڙ ۽ رسامو ويندو رهيو ۽ هن اڪيون کڻي مرڪي

ڏنو.

”نيڪ آهي، پر ٻيهر ايئن نه ڪندئين.“

”حاضر سائين! ٻيهر ايئن نه ڪنديس. هاڻي ته پلا خوشخبري ٻڌايو.“

”توهانجي لاءِ گرم گرم خوشخبري اها آهي ته مون کي انٽرويو لاءِ ڪراچي مان خط آيو آهي. صبح

انٽرويو آهي.“

”اڙي! صبح انٽرويو آهي ۽ تون هيئنڙ تائين هتي ويٺو آهين!“ ڪنول حيراني ظاهر ڪئي. ”سنئين

سڌي ڳالهه آهي ته انٽرويو لاءِ تياري به ڪانه ڪئي هوندي.“

”توسان مليس ته سمجهه تياري ٿي وئي. توسان مليي بنان هليو وڃان ها ته انٽرويو ۾ ناپاس ٿيان ها.

هاڻي ويندس ته پڪ ڄاڻ ڪامياب ٿيندس.“

”ڪيڏي مهل ويندين؟“

”رات واري گاڏي ۾ ويندس.“

هو ڳپل دير تائين ڪچهري ڪري جنهن مهل اٿيا ته سانوڻ ڏاڍو خوش هو.

البت پهريون ڀيرو هو جو سانوڻ سان ملاقات کان موٽندي ڪنول اداس هئي. جنهن مهل هنن

موڪلايو پئي، انهي مهل اوچتو ئي اوچتو ڪنول لاءِ چو اداس ٿي وئي هئي. شايد سانوڻ جي ڪراچي

واري نوڪري واري ڳالهه هن کي اداس ڪيو هو. پر اها ڳالهه ٻڌي ته هوءَ خوش ٿي هئي. پر شايد اها

خوشي فقط سانوڻ جو من رکڻ لاءِ هئي يا وري انهي گهڙي لاءِ هئي۔ ۽ جنهن مهل هو موڪلائي رهيا هئا، شايد انهي مهل هن جي دل تي جدائي جا خيال پنهنجا پاڇاوان وجهي رهيا هئا. جنهن ڪري هوءَ اداس ٿي وئي هئي!

اداسي سڄي واٽ هن سان گڏ هلندي رهي هئي. شايد اها اداسي ۽ گم سُر هجڻ ئي حادثي جو ڪارڻ هجي. پر حادثو ته سراسر رڪشي واري جي غلطي جو نتيجو هئو. غلطي ته برابر رڪشي واري ڊرائيور جي هئي، پر جيڪڏهن ڪنول بلڪل حاضر ذهن هجي ها ته شايد هوءَ حادثي کان پاڻ بچائي وڃي ها. خير، ڪيئن به هجي، پر حقيقت اها هئي ته هوءَ تمام گهڻي اداس هئي.

حادثي کانپوءِ ته انهي اداسي ۾ وري ويتر پريشاني جو اضافو ٿي ويو هو. پوءِ به هن پاڻ سنڀاليو. جيتوڻيڪ انهن گهڙين ۾ سانوڻ اڃا ڪراچي لاءِ نه اُسهيو هو ۽ ڪنول کيس گهر فون ڪري حادثي واري واقعي کان آگاهه ڪري پئي سگهي. پر هن ايئن نه ڪيو. هن اهڙي موقعي تي، جتي سانوڻ کي ذهني يڪسوٿي ۽ اطمينان جي ضرورت هئي، کيس حادثي جو اطلاع ڏيئي پريشان ڪرڻ ڪونه ٿي گهريو. ايئن ڪرڻ سان هن جي انٽرويو تي ناڪاري اثر پوڻ جو امڪان هو. جيڪو ڪنول نه ٿي چاهيو. ان ڪري جنهن مهل سانوڻ ڪراچي اُسهيو ته کيس ڪنول سان پيش آيل حادثي بابت ڪابه ڄاڻ ڪانه هئي.

✱

ڪنول کي جيئن ئي اها خبر پيئي ته پوليس سندس گاڏي ۽ ڪاڪي عيدن کي تحويل ۾ وٺي حادثي جي روزنامچي ۾ داخلا ڪري ڇڏي آهي ته هن انهي مهل ئي شهر جي هڪڙي وڏي وڪيل کي فون ڪري ساڻس ڳالهه ٻولهه ڪئي. وڪيل ان مهل ئي ٿاڻي تي پهتو ۽ ڪاڪو عيدن انهي گهڙيءَ ئي آزاد ٿي ٻاهر اچي ويو. وڪيل جي ٿاڻي تي پهچندي ئي ڪنول به اتي اچي نڪتي هئي ۽ لاکپ تان ڪاڪي کي پاڻ ئي گهر وٺي آئي.

ڪنول ٻيو ڪم اهو ڪيو جو جيئن ئي ڪاڪي عيدن کي آزاد ڪرائڻ واري مصروفيت مان آجي ٿي ته سڌو سيول اسپتال جو رخ ڪيائين. اسپتال ۾ هن تنهنجي زخمين جي عيادت ڪئي ۽ انهن جي علاج تي ايندڙ خرچ پاڻ ڪرڻ جو اعلان ڪيائين. گڏوگڏ هن رڪشا جي ڊرائيور کي تسلي ڏيندي رڪشي جي ٺهراءُ تي ايندڙ خرچ پڻ پنهنجي سر تي کنيو. غلطي جيئن ته رڪشي جي ڊرائيور جي هئي، سو هو پاڻ پاڻ کي ڏوهاري سمجهي رهيو هو. سو تنهن ڪنول جون جو هيءَ فياضيون ڏٺيون ته ٿورن وچان سندس ڪنڌ اڃا به جهڪي ويو. حقيقت ۾ تيئي ڄڻا سندس ٿورائتا هئا ۽ سندن دلين ۾ ڪنول لاءِ احترام جا جذبا ڦٽي اٿيا هئا. ڪنول اهو سڀ ڪجهه ڪري اسپتال مان جيئن ئي گهر پهتي ته ٽڪاوت جي باوجود ڏاڍي مطمئن ۽ خوش هئي. هن پاڻ کي ڏاڍو هلڪو محسوس ڪيو. ايتري خوشي شايد پئي ڪنهن ڪم ۾ کيس اڳي نه ملي هئي۔ نه ڪنهن سماجي تقريب ۾، نه ڪلب ۾ ۽ نه ئي وڏن گهراڻن سان اٺ ويهه ۾. جيڪا خوشي انسانن جي ڪم اچڻ ۾ آهي، دڪيارن کي دلچسپي ۾ آهي،

ڪنھن گھاييل جي گھائن تي پها رکڻ ۾ آھي، ڪنھن نيڪي ۽ چڱائي ۾ آھي، اھا بي ڪنھن شئي ۾ ڪٿي آھي.

رات ڪافي گذري وئي هئي. ڪنول سمهڻ جا سانباها ڪيا ۽ نند جي آغوش ۾ هلي وئي. صبح دير سان جيئن ئي سندس اک کلي ته کيس راتوڪي سڄي وارتا سار ۾ سري آئي. انهن لهرين ۾ لڙهندي ڪنول کي ڪجهه ساعتن لاءِ ته سانوڻ به وسري ويو هو. پوءِ جڏهن کيس سانوڻ جي يادگيري آئي ته هن دل ئي دل ۾ سوچيو ته پتوناهي ته هن جو انٽرويو الاءِ ڪيئن ٿيو هوندو؟ سڄو ڏينهن گذري ويو هو. هاڻي رات اچي لٿي هئي، پر هن ته کيس فون ئي ڪانه ڪئي هئي. ڇا هيڏي ساري شهر ڪراچي ۾ فون جي ڪا سهوليت ئي ڪانه هئي، جو هو ڪٿي کيس هڪڙي ڪال ڪري ها؟ کيس سانوڻ تي هلڪي ڪاوڙ آئي ۽ انهي ڪاوڙ ۾ هوءَ ٽپ ڏيئي اٿي بيٺي ۽ فون ڏانهن وڌي. پر انهي ئي گهڙي سندس خواهشن تي پاڻي هارجي ويو. هوءَ بيوسي وڃان وڃي وئي. وٽس ته ڪراچي جو ڪوئي نمبر ئي ڪونه هو جنهن تي هوءَ سانوڻ کي فون ڪري ها. ڪاوڙ بيوسي ۽ اداسي جي جوار پاتا سندس پوري وجود تي وري وئي ۽ هوءَ روئڻ ۾ چٽڪي پيئي. ڪنهن جي پيار ۾ هوءَ زندگي ۾ اڄ پهريون ڀيرو رني هئي. ڪنهن تي جاتو ته اهي متوازيون اکيون، جن ۾ معصوميت ۽ غرور هڪ ئي وقت رهن ٿا ۽ جيڪي هر ڀل مرڪنديون رهن ٿيون، اهي ڪنهن ڏينهن ايئن روئي به سگهن ٿيون!

(20)

زندگي هڪڙو مسلسل وهڪرو آهي، جنهن جو نه آر آهي نه پار. جيڪو لاڳيتو اڳتي ڌوڪيندو رهي ٿو. انهي ۾ ڪڏهن لات آهي ته ڪڏهن چاڙهه. ڪڏهن ڀر آهي ته ڪڏهن ٽڪ. ڪٿي ويڪر آهي ته ڪٿي گھرائي. ڪٿي مانائي آهي ته ڪٿي تيزي ۽ چولين جو چلاءُ. انهي وهڪري جون لهريون لڪ لباس آهن. پر پاڻيءَ ۾ ڀڄڻ هڪڙو آهي. پسڻ جي اها هيڪڙائي آهي ان جي مسلسل رواني، ان جي لاڳيتي وهڪ. اهو لڳاتار وهڪرو ڪٿي به بيهي ڪونه ٿو. انهي وهڪري ۾ ماڻهو پڻ لڙهندو وڃي ٿو. ڪڏهن مرضي سان ته ڪڏهن مجبوري ۾: ڪڏهن پنهنجي ارادي سان ته ڪڏهن حالتن جي دٻاءُ تحت. ڪڏهن خوشي سان ته ڪڏهن لاچارِي وچان، ڪڏهن ڪنهن سلسلي جي نتيجي ۾ ته ڪڏهن وري بنهه اوچتو ۽ اتفاقي. ايئن زندگي جو وهڪرو لڳاتار وهندو رهي ٿو. اهو ڪٿي به بيهي ڪونه ٿو. ڪڏهن ڪڏهن ايئن ضرور ٿيندو آهي ته اهو ڪٿي ڪنهن هنڌ بيٺل نظر ايندو آهي، پر حقيقت ۾ اهو بيٺل نه هوندو آهي. اصل ۾ اهو روان دوان هوندو آهي. ان جي وهڪري ان جو جياپو آهي. البت رشتن جي نوعيت ڪڏهن ڪڏهن انهي ۾ ٺهراءُ يا تيزي جو ڪارڻ بڻبي آهي. ساڳئي نموني وري ان جي وهڪر به رشتن جي نوعيتن ۾ تبديلين کي جنمي ٿي. شين جا هڪٻئي تي اثر هميشه پٿر ڦاٿيندا آهن. اهو فطري قاعدو آهي. حالتون ۽ حادثا به پنهنجو پنهنجو ڪردار ادا ڪن ٿا. اهي به زندگي جي وهڪري تي اثر انداز ٿين ٿا. پوءِ ڪڏهن ڪي حالتون ۽ ڪي حادثا ان جي وهڪر ۾ تيزي يا ڀرائي جو ڪارڻ بڻجن ٿا، ته ڪڏهن وري ڪي حالتون ۽ ڪي حادثا زندگي جي وهڪري جو مرڳهين رخ ٿي موڙيو ڇڏين.

زندگي جو وهڪرو ڪڏهن به ۽ جتان به رخ موڙي ٿو، اتي نئون ڪهاڻيون جنم وٺن ٿيون، نوان داستان جڙن ٿا. ماڻهو نون دڳن ۽ پيچرن جو مسافر بڻجي ٿو. هر مسافري هڪڙو داستان آهي. نئون مسافريون نون قصن جو بڻ بڻياد ٿين ٿيون. نئون مسافريون، نوان دڳ، نئون منزلون، نوان همسفر – ۽ زندگي جو قافلو نئون موڙ وٺي اڳتي وڌندو هلي ٿو. اهو ڪٿي به رڪجي ڪونه ٿو. روڪ، ٺهراءُ ۽ جمود موت آهي. زندگي هلڻ جونانءِ آهي. اڳتي وڌڻ جونانءِ آهي. زندگي نين منزلن جي تلاش آهي.

انهي ڳولا ۾ ماڻهو ڪڏهن ڪڏهن ايترو اڳتي وڌيو وڃي، جو سموريون محبتون، پيار پرڻيون ۽ ڀرتون پوئتي رهجي وڃن. انهي ڊوڙ ۾ ڪڏهن ماڻهو پنهنجو پاڻ کي وساريو ويهي، ته ڪڏهن وري ڪائنس پنهنجا پيارا وسريو وڃن. هو سڀني کي پوئتي ڇڏي اڳتي نڪريو وڃي. اڳيان.... اڳيان.... اڳيان....!! ڪڏهن وري ايئن ٿئي ٿو ته ماڻهن جا پيارا اڳتي نڪريو وڃن ۽ هو پاڻ پٺيان رهجيو وڃي، بنهه پٺيان. ايترو پٺيان جو سندس پيارا کيس صفا وساريو ڇڏين. انهي ڀڄ ڊڪ، انهي ڊوڙ ڊوڙان، انهي سار وسار ۾ ڪڏهن هيءَ وڌيو وڃي ۽ هوءَ رهجيو وڃي، ڪڏهن هوءَ وڌيو وڃي ۽ هيءَ رهجيو وڃي،

پنهنجي پنهنجي دڳ تي ڪڏهن هيءَ ناهي ته ڪڏهن هوءَ ناهي. سندن جڳهين تي رهجي وڃن ته بس رڳو اڪيلائون، اداسيون، دوريون ۽ هڪٻئي کان شڪايتون رهجي وڃن.

سانوڻ ۽ ڪنول جي زندگي ۽ محبت پڻ اهڙي ئي موڙ تي اچي بيٺي هئي. هڪ اهڙو موڙ جنهن جي پريئين پاسي ڪجهه لڙڪ هئا، ڪجهه مرڪون هيون؛ ڪو وڇوڙو هئو، ڪي نوان ميلاپا هيا. ڪجهه نئون هو جنهن جي ڪتڪي کين پريشان ڪري رکيو هو. هنن نه ٿي ڄاتو ته انهن ڪتڪن ۽ ڳٽين جو انت ڪٿي ٿيندو؟ هنن جي محبت جي ناو حالتن جي وهڪري جي هٿ وس ٿي وئي هئي. حالتون جيڪي کين هڪٻئي کان پري ڏي رهيون هيون. چوليون بنهه زورور هيون؛ پر پوءِ به هنن هٿ پير هنيا پئي. پر نيٺ ڪنهن کي ته ساڻو ٿيڻو ٿي هو. هڪ ڀيرو ڪنهن جي هٿ مان هٿ ڇڏائجي ويو ته پوءِ ملڻ وري يا نصيب!!! هنن جا هٿ به هڪٻئي جي هٿن مان ڪسڪي رهيا هئا. حالتن جي وڀر مٿن تيزي سان وري رهي هئي.

✱

ڪنول جي ڪار سان پيش آيل حادثو فقط هڪڙو روڊ حادثو نه هو. انهي حادثي کان پوءِ جلد ئي جڻڪ ڪنول جي زندگي به هڪڙي حادثي جي ور چڙهي ويئي هئي. انهن ئي ڏينهن ۾ ڪانڊيري سان سندس سڃاڻپ ٿي هئي.

ڪانڊيرو شهر جي تمام وڏي وڪيل اختر علي جي ست جو معمولي وڪيل هو. وڪيلن جي اها عادت آهي ته وٽن جيڪو به ننڍو وڏو ڪيس ايندو آهي، اهو انهي مهل ئي وٺي ڇڏيندا آهن، پوءِ ڀلي ڪيسن جي گهڻائي جي ڪري وٽن ان لاءِ وقت هجي يا نه هجي. بعد ۾ پيا ججن کان تاريخون وٺندا ۽ معاملي کي اينگهائيندا ۽ پيا ماڻهن کي ڪورٽن ۽ ٽائڻ جا چڪر هڻائيندا. يا وري هلڪا ڪيس سندن ست جي معمولي وڪيلن جي حوالي ڪريو ڇڏين.

ڪاڪي عيدن جي ٻڌجڻ شرط ئي ڪنول پهريون ڪم اهو ڪيو. جو شهر جي وڏي وڪيل اختر علي سان رابطو ڪري ڪيس ان ڪيس ۾ ڪاڪي عيدن جو وڪيل مقرر ڪيو. ڪيس جي نوعيت باقاعدي ڪيس واري هئي ئي ڪانه، رڳو روزنامو داخل ٿيو هو. ان ڳالهه کي ڏسندي اختر علي اُن مهل ئي ٿاڻي تي هليو آيو هو ۽ شخصي ضمانت تي ڪاڪي عيدن کي آزاد ڪرائي ڇڏيو هو. ٻن ڏينهن بعد هن پنهنجي بالڪي (Junior) ڪانڊيري کي فيءَ جا پئسا وٺڻ لاءِ ڪنول جي گهر موڪليو هو. انهي ڏينهن کان ڪانڊيري سان ڪنول جي شناسائي ٿي هئي.

هفتي کن بعد ٻيئي متاثر ڌريون وري ٿاڻي تي هيون. ڌرين لکي ڏنو ۽ سندن وچ ۾ ٺاهه ٿيڻ سبب ڪيس ٿاڻي تي ئي ختم ٿي ويو. البت اختر علي مدد لاءِ ڪانڊيري کي به ٿاڻي تي موڪليو هو. ڪنول اخلاقي طور تي ڪانڊيري جي معرفت اختر علي کي سندس گهر تي چانهه پيئڻ جي ڪوٺ موڪلي. جونيئر وڪيلن ۾ سينيئر جي سنهي سنهي ڪرڻ جي عادت هوندي آهي. اها ”اتم خوبي“ ڪانڊيري ۾ به حد درجها موجود هئي، سو هو به اختر علي سان هتي گڏيو آيو هو. اهڙي نموني انهن ڏينهن دوران

ڪانڊيري ۽ ڪنول جي وچ ۾ ميل جول ٿيندي رهي. نتيجي طور ٻنهي جي وچ ۾ هڪ قسم جي شناسائي پيدا ٿي. جنهن ڪري هو کيس جي خاتمي کانپوءِ به ڪڏهن ڪڏهن گسين پنڌين هڪٻئي سان ملندا رهيا. هاڻي سندن شناسائي عام دوستي جي رشتي ۾ بدلجي چڪي هئي.

✱

سانوڻ کي ڪراچي جي هڪڙي خانگي اڏاوتي اداري ۾ سني عهدي واري نوڪري ملي چڪي هئي. جنهن ڪري هو ڪراچي منتقل ٿي چڪو هو. ساڳئي اداري ۾ منصور اڳيئي پنهنجي جڳهه پيدا ڪري ورتي هئي. گڏوگڏ رهائش وغيره جو بندوبست پڻ ڪيل هئس. جنهن ڪري سانوڻ لاءِ جڳهه اڳواٽ ئي گهڻيون آسانيون ميسر ٿيل هيون. تنهنڪري کيس ڪنهن به قسم جي ڪابه ڏکيائي ڪانه ٿي. هونئن ماحول ۾ سٺو لائي سان ڪپي ويو.

نعون ماحول ۽ نوان مشغلا ماڻهو لاءِ نيون دلچسپيون آڻين ٿا. اها انساني فطرت آهي ته هونين شين ڏانهن تيزي سان ڇڪبو آهي. نيون دلچسپيون کيس نون مزن سان همڪنار ڪن ٿيون، جن جي خمارن ۾ ڪڏهن ڪڏهن، بلڪ اڪثر ڪري ماڻهو پراڻيون شيون، رشتا نانا ۽ سڀڻا وساريو ٿا ويهن. پر سانوڻ سان ايئن نه هو. جيتوڻيڪ ڪراچي جي اکين کي ڪيرو ڪندڙ سونهن کيس چڪيو رنگبرنگي ماحول سندس دل تي گهرو اثر پيدا ڪيو ۽ نيون دلچسپيون سندس طبيعت ۾ رچي ويون، پر پوءِ به هن پراڻا سڀڻا نه وساريا. کيس ڪنول هڪ پل لاءِ به نه وسري، رنگن، روپن ۽ روشنين جي ميڙي ۾ به کيس ڪنول جي يادگيري بارها ستايو ٿي ۽ کيس ساري هو اداس اداس ٿي ٿي ويو. هن دل ٿي دل ۾ سنجيدگي سان اڪيلي سر اهو فيصلو ڪري ورتو ته هاڻي هو گهڻو وقت ڪنول کان پري نه رهندو. ساڻس وهانءَ رچائي هو سدائين لاءِ هن کي پاڻ سان گڏ وٺي ايندو. اهو سوچڻ بعد پهرين فرصت ملندي ئي هن حيدرآباد ڏانهن رخ رکيو ۽ سڌو وڃي ڪنول سان مليو.

هاڻي سندن ملاقاتن وچ ۾ وڏا وقفا پئجي ويندا هئا. ان ڪري هو جڏهن به مليا ٿي ته ڏاڍي سک، اتاڻو لائي ۽ گرمجوشي سان ٿي مليا. هن پيري به هنن گرمجوشي سان ئي هڪٻئي کي ڳلي لڳايو. سانوڻ ٿوري دير ۾ ئي اصل ڳالهه تي اچي ويو.

”تو کي خبر آهي ته تنهنجي هيءَ دوري مون کي ڪيڏو پريشان ڪندي آهي؟“
”ها. پنهنجي حالت کي ڏسي آئون تنهنجو اندازو به لڳائي سگهان ٿي. پترفي محبت جا وڍ به پترفا ٿيندا آهن. گهڻا هڪڙي کي لڳندو آهي ۽ رت ٻئي مان وهندو آهي. پنهنجي ساجن جي حالت کان بخوبي واقف آهيان.“

”پوءِ مون تي رحم چونه ٿي ڪرين؟“ سانوڻ ڪنول جي اکين ۾ اڪيون وجهندي چيو.
”آئون خود رحم جي قابل آهيان. آئون پڻ ساڳي آڳ ۾ پيئي سڙان، جنهن ۾ تون ڄرڪي رهيو آهين.“ هن ٺهڻائي سان ورائيو.

”توڪي خبر آهي ته اها باھ وڇوڙي جي آهي. ان کي ميلاپ جي پاڻي سان وسائي سگھجي ٿو. هاڻي آئون تنهنجي هڪ به نه ٻڌندس. آئون چاهيان ٿو ته تون مون سان فوري طور تي شادي ڪري ڪراچي هلي هل.“ سانوڻ فيصلاتي انداز ۾ چيو.

”سانوڻ! آئون توسان اٿاهه محبت ڪريان ٿي. پر جيسيتائين شادي جو تعلق آهي ته اها اڻ ٿيڻي آهي.“

”محبت اڻ ٿيڻيون، ٿيڻيون ڪري ڏيکاريندي آهي.“

”ڳالهه اها ناهي. ڳچ سارا مسئلا آهن. آئون توکان به ٽي سال وڏي آهيان، ڪناري نه آهيان. تنهنجا گهر وارا به ته مون کي نه قبوليندا. ٻيا به سماجي مسئلا رکاوٽون کڙيون ڪندا. ان ڪري اهڙو فيصلو پاڻ پنهي جي حق ۾ بهتر نه ٿيندو. ان ڳالهه کان هٽي وڃ.“ ڪنول سانوڻ کي سمجهائيندي چيو.

”زندگي توڪي مون کي گذارڻي آهي، ماڻهن کي نه، جوانهن جي پرواهه ڪريون.“

”پاڻ جنهن معاشري ۾ رهون ٿا، اتي گھڻين ڳالهين جي پرواهه ڪرڻي پوي ٿي. اهڙا وڏا فيصلا جذباتي انداز ۾ نه ڪبا آهن. جذباتي فيصلن تي اڳيان هلي پڇتائڻو پوندو آهي. جذباتي فيصلا زماني سان گڏ نه هلي سگھندا آهن. زماني سان گڏ هلڻ لاءِ ٿهرم گهرجي.“

چڙهندي جواني ۽ لهندي جواني ۾ اهو فرق آهي ته پهرين جذباتي ٿيندي آهي ۽ ٻي ڳڻ ڳوٺ ڪندي آهي. سانوڻ ۽ ڪنول جي عمرين ۾ ٿورو فرق هو. پر سندن تجربن ۽ زماني کان واقفيت جي وچ ۾ تمام وڏو فاصلو هو. جنهن ڪري شين کي ڏسڻ وارن سندن اندازن وچ ۾ وڏو فرق هو. تنهنڪري هن معاملي تي ٻئي هڪٻئي سان ٽڪراءُ ۾ بيٺا هئا.

”منهنجو اهو جذباتي فيصلو ناهي، پر سوچيل سمجهيل فيصلو آهي. پر جيڪڏهن هڪ گھڙي لاءِ توسان سهمت ٿيان، تڏهن به ايئن ناهي ته هر جذباتي فيصلو غلط هوندو آهي.“ سانوڻ ڳالهه تي زور ڏيندي چيو.

”توڪي معاملن کي سمجهڻ گهرجي. ضد بيسود آهي.“ ڪنول ورندي ڏني.

”ڪوبه معاملو ناهي. سڌي ڳالهه ڪر ته آئون توسان شادي ڪرڻ نه ٿي گهران.“ سانوڻ ناراضگي وچان ورائيو.

”اهو ته آئون توڪي اڳ ۾ به اهڙي ذڪر نڪرڻ تي هر ڀيري چئي چڪي آهيان ته آئون ٻي شادي ڪرڻ نه ٿي گهران. سو آئون واقعي به شادي ڪرڻ لاءِ تيار ناهيان. آئون توسان اڻمئي محبت ڪريان ٿي، ان جو مطلب اهو ٿوري آهي ته توسان شادي به ڪريان. آئون هاڻي شادي ڪنهن سان به نه ڪنديس. محبت ۽ شادي ۾ فرق آهي.“ ڪنول بنهه سڌي ڳالهه ڪئي.

آخرڪار هن سانوڻ کي شادي کان نڙهه ڦڙهه جواب ڏيئي ڇڏيو. سانوڻ جي دل ٿئي چڪي هئي. هو اداس اکين، ناراض چهرن ۽ روئندڙ دل سان پنهنجي جڳهه تان اٿيو. هڪ گھڙي لاءِ گهرين نگاهن سان ڪنول کي ڏٺائين ۽ پوءِ اتان تڪڙو تڪڙو هليو ويو.

اهو سڀ ڪجهه ايڏي سڳهه سان ۽ ٻنھ غير متوقع انداز سان ٿيو، جو ڪنول پريشان ٿي وئي ۽ هن کي روڪڻ لاءِ ڪجهه ڪڇي ٿي نه سگهي. هوءَ بت بڻي پنهنجي جڳهه تي ويٺي هئي، ڇٽڪ منجهس ساهه ٿي نه هجي ۽ سانوڻ کي پٺيان ويندو ڏسندي رهي. اوستائين ڏسندي رهي، جيستائين هو سندس نظرن کان لڪي نه ويو.

✱

همير کي پڻ نوڪري ملي چڪي هئي. سندس مائٽن کيس گهڻو وقت اڳي ئي منڱائي ڇڏيو هو. سو جيئن ئي کيس نوڪري ملي ته هو شادي جو ڪاٺ سندس ڪلهي تي کڻائڻ لاءِ سنجيدگي سان سوچڻ لڳا. مائٽ جڏهن اولاد جي سلسلي ۾ ڪنهن معاملي تي سنجيدگي سان سوچيندا آهن، تڏهن عمل ۾ دير نه لڳندي آهي. سونيٽ همير جي به انهن ڏينهن ۾ شادي ٿي وئي.

شادي کانپوءِ همير ۽ صبا جي وچ ۾ جدائي جون ديوارون ڪڇي ويون. هنن جو ملڻ جلڻ بلڪل بند ٿي چڪو هو. نئين عورت نئين دنيا آهي؛ مرد ان ۾ وڃائجي ويندو آهي. شادي ته شروعات ۾، صرف شروعات ۾ ئي، اڃا وڌيڪ رنگتون ۽ رنگينيون آڻيندي آهي. سو همير ان ۾ سُڪ ٿي چڪو هو. مرد جي دل جي ڦرهي تي نئين عورت ميت وانگر چڙهندي آهي. جنهن سان اڳيون سڀ عبارتون ميتجي وينديون آهن. همير جي دل تي به شادي هڪڙو نئون تهه چاڙهيو. جنهن ڪري سندس دل جي ڦرهي تان صبا جو نالو ميتجي چڪو هو. هن جي نئين زندگي ڪل خوشي ۽ مٽج مستي سان گذرڻ لڳي.

اهو سڀ ڪجهه هڪ ڏينهن ٿيڻو هو. صبا کي انهي جو پتو هو. انهي ڪري شعوري يا لاشعوري طور هوءَ ان لاءِ ڇٽڪ تيار هئي. تنهن ڪري کيس ڪو ذهني ڌچڪو (Shock) نه لڳو. هن ان تبديلي کي کليل دل سان قبولي ورتو.

هو سٺن دوستن وانگر مليا هئا ۽ سٺن دوستن وانگر وڃڻي ويا. ماڻهو ڪلندي ملندا آهن ۽ روئندي وڃڻدا آهن. پر هي ڪلندي مليا ۽ ڪلندي ٿي وڃڻيا. سندن دلين ۾ وڃوڙي جي هلڪي درد سان جيڪا ٿورڙي اداسي ۽ اڻاٽڪائي اڀري، اها انهي ڪل ۾ لڙهي وئي. هنن هڪٻئي کي خوشين ۾ ڳوليو هو ۽ خوشي مان ئي هڪٻئي کان موڪلايائون. هنن لاءِ اهو ئي خوب هو ته هنن هڪٻئي جي سنگ سڀاڻي ۾ سنگ ساٿ ۾ جيڪو وقت گهاريو هو، اهو ڀرپور محبتن ۽ خوشين سان تپتار هو. هنن محبت کي هڪٻئي لاءِ زنجير نه بنايو. هنن جي محبت آزاد فضا ۾ بيپرواهه پڪيڙن جي اڏار وانگر هئي. ٻه بيپرواهه پڪيڙا، جن جي پنهنجي پنهنجي دنيا هئي، جن جا پنهنجا پنهنجا آڪيرا هئا؛ اهي رڳو محبت جي انهي اڏار جي گهڙين ۾ گڏ هئا. انت ته ڪين پنهنجون پنهنجون دنياون وسائڻيون هيون. تنهنڪري جڏهن پنهنجي پنهنجي دنيا وسائڻ جو موقعو آيو ته ڪنهن جي به دنيا اجاڙ نه ٿي. دنيا اجاڙ به ڪيئن ٿي ها؟ هنن پنهنجي دلين جي دنيا ۾ دردن کي دخل جي اجازت نه ڏني هئي. هو هڪٻئي جي خوشين ۾ خوش هئا ۽ هڪٻئي جي دنيا کي خوشين سان ٽمٽار ڏسڻ ٿي گهريائون. هنن وٽ محبت خوشين جي

حاصلات جو ذريعو هئي۔ ۽ هڪٻئي جي خوشين جو احترام به ته محبت جو اهڃاڻ آهي. ان ڪري همير ۽ صبا جڏهن موڪلايو ته کليل دل ۽ خوشي سان موڪلايو. هنن کي ڪوبه ملال ڪونه هو. ٻيئي پنهنجي پنهنجي دنيا ۾ خوش هئا.

✱

سانوڻ ڪنول سان ڪاوڙجي ٻئي ڏينهن ئي ڪراچي هليو آيو. جتي هو پنهنجن ڪمن ڪارين ۾ جنبي ويو. هن ڪنول سان سڀني رابطا ٽوڙي ڇڏيا ۽ ڪنول جي بيرخي جي درد کي مصروفيتن ۾ ٻوڙڻ گهريو. ان لاءِ هو اڳي کان به گهڻو ڪم ڪرڻ لڳو. ڪم جي گهڻائي سبب هو نستو ٿي پيو. ذهني ٽڪاوت جو اثر سندس پوري جسم کي وڪوڙي ويندو هو. پر پوءِ به جنهن مهل هو واندو ٿي ٿيو تنهن مهل ڪنول جي بيوفائي جو درد اڃا به ٻڙجي سندس سامهون اچي ٿي بيٺو. هن ان درد کان بچڻ لاءِ وڏا وس ڪيا، پر کيس ان ۾ ذري برابر به ڪاميابي نه ٿي.

درد کان فرار ممڪن ناهي۔ هڪ ڏينهن هن سوچيو: جڏهن درد کان پڇي نٿو سگهجي، تڏهن بهتر آهي ته دل ۾ ان جي شمع روشن ڪري ڇڏجي. شمع پاڻ جلائي ٿي، وگهري ٿي۔ پر جلڻ، وگهڻ ته زندگي جو حصو آهي. جلڻ روشني آهي، جلڻ زندگي آهي. پوءِ چون ٿا دل جي جاري ۾ محبت جي درد جي شمع کي روشن ڪري رکجي. هو جنهن کي ڪنول جي انڪار ٽوڙي رکيو هو، جيڪو اڻڻڪائي، اداسي ۽ مايوسي جي پاتال ۾ گوتا کائي رهيو هو، جنهن جا پنهنجي ئي زندگي سان موه جا سمورا لاڳاپا ٽٽي چڪا هئا ۽ جيڪو ويڳاڻپ جي ور چڙهي ويو هو ۽ جنهن جي اندر ۾ اروڪ طوفان ۽ زلزلو تباهي مچايو بيٺا هئا، اهو اوچتو ٿي اوچتو پرسڪون ٿي ويو. سڀني طوفان رڪجي ويا، زلزلو هٽي ويا، اڻڻڪائي، اداسي ۽ مايوسي جو سمونڊ بلڪل مائو ٿي ويو. هو ڪنهن نتيجي جي ڪناري تي لنگر انداز ٿي ويو هو.

هن ڪنول جي وڇوڙي جي درد کي پنهنجي سيني سان لڳائي ورتو. محبت جي هر حاصلات عظيم آهي۔ پوءِ پلي ڪٿي اها درد جي صورت ۾ ئي چون هجي. ڀاڳوند آهن اهي، جيڪي محبت جي درد کي به پنهنجي سيني سان لڳائين ٿا. ورهه ۽ وڇوڙو به ماڻهو کي زندگي جي نين معنائن سان آشنا ڪري ٿو. هن محسوس ڪيو ته سندس اندر ۾ هڪڙي قسم جي وسعت اچي وئي آهي.

انهيءَ احساس سانوڻ جي اندر جي دنيا ۾ انقلاب برپا ڪيو. جيتوڻيڪ هن ڪنول سان ڪا ٿا ڪيل رابطا وري ٻيهر ڪڏهن به بحال ڪرڻ جي ڪوشش نه ڪئي، پر هن جي ڪنول تي ڪاوڙ ناراضگي ۽ رسامو ويندو رهيو. هن پنهنجي من ۾ هن لاءِ اڳي کان به گهڻو پيار محسوس ڪيو. ٿهر ۾ پرڻي انداز سان هن سوچيو ته اسان جي وچ ۾ پلي ڪٿي زماني جي ديوار ڪڇي وڃي، پر ان سان هن لاءِ منهنجي دل ۾ موجود محبت جي روشني ختم ٿي نه ٿي سگهي. محبت ۾ فاصلا ڪا به معنيٰ نٿا رکن. هوءَ ڪالهه به مون سان گڏ هئي، اڄ به مون سان گڏ آهي ۽ سڀاڻي به گڏ هوندي. منهنجي دل ۾ هن لاءِ هڪڙي مستقل جڳهه آهي، جيڪا مفاصلن کان ماورا آهي. آئون زندگي جي جنهن به شاهراهه تي هوندس، هوءَ

محبت جي ڇانءُ ٻڙجي مون سان سنگ سنگ هلندي رهندي. هُئڻ جو احساس موجودگي کان وڌيڪ طاقتور آهي. هوءَ ڀر ۾ هجي نه هجي، دل ۾ هن جي هُئڻ جو احساس هميشه رهندو. هوءَ دل کان ڪڏهن به ڌار ٿي نه سگهندي.

احساسن جي انهي ڌارا سانوڻ جي اندر ۾ نئين روشني پيدا ڪئي. انهي روشني جي آڌار تي هاڻي هوندي جي ڪنهن به شاهراهه تي پير رکي سگهيو ٿي. جڻڪ هن محبت ۾ پاڻ وڃائي، پاڻ پائي ورتو هو.

(21)

ڪنول وھيءَ ڪاٿي چڙهي هئي. هاڻي سندس زندگي تي شام جا پهريان پاڇا لهي رهيا هئا ۽ هوءَ هڪ ڀيرو وري اڪيلي ٿي وئي هئي. اٿاهه اڪيلائيون بي انت واندا هي وانگر کيس وڪوڙي ويون هيون. هوءَ روشني جو آخري ڪرڻو به وڃائي ويٺي هئي.

اداسي ۽ اڪيلائي جي اونداهي ۾ هٿوراڙيون هڻندي اوچتو ۽ غير ارادي طور تي سندس تصور جي تبلي دڪي، جنهن سان روشني جي هڪڙي لات جرڪي پيئي. انهي لات ۾ وڪ وڪ ڪندي هوءَ ماضي جي ڏورانهين مائري ۾ پهچي ويئي.

سانوڻ هن جي ضد آڏو هارائي ويو هو. انهي ڪري ڪاوڙجي هليو ويو هو. ڪنول کي يقين هو ته هو ضرور رابطو ڪندو. ضرور موتي ايندو. پر هو نه آيو. ڪڏهن ڪڏهن ويندڙ هميشه لاءِ هليا ويندا آهن؛ اهي وري ڪڏهن به موتي واپس نه ايندا آهن. ڪنول جي انتظار جو ڀڙ ڪوبه نتيجو ڪونه نڪتو. هو نه آيو. ۽ اجائي هٿ نه هن ڀيري هٿ نه؛ اٿاهه ڏک ڪنول کي به اها موڪل نه ڏني ته هوءَ پاڻ ئي تٽل رابطو بحال ڪري. هوءَ سوچي وري رڪجي ٿي وئي. محبت ۽ ڏک، اميد ۽ ياس ۾ ٻڌندي ترندي هوءَ اداسي ۽ مايوسي جي تري ۾ وڃي ڪري. سندس بيچيني کي ڪوبه چين هو. سڪون زندگي مان موڪلائي ويو هئس. سندس سڪ ڦٽي پيو هو. ڏک جو ساگر سندس من ۾ چوليون هڻڻ لڳو. نيٽين ننڍڙي وهڻ ٿي وئي هئس ۽ اجهامي ٻرڻ واري ڪيفيت سندس ساري سرير کي ساڙي رهي هئي. هوءَ چڪيا تي جلي رهي هئي ۽ سانوڻ جو ڪوبه اتو پتو ڪونه هو. نه همير، نه صبا، نه سانوڻ. ڪير به ته ڪونه هو. هن پرڻي ترئي جڳ ۾ هوءَ اڪيلي هئي.

هن سانوڻ سان شادي کان انڪار ته ضرور ڪيو هو. پر سندس دل جو راڻو ته پوءِ به اهوئي هو. ان کان پري هن جي ڪيئن ٿي سري سگهي؟ هن ايئن ٿورڻي چاهيو هو جيئن سانوڻ هن سان ڪري رهيو هو. هن پنهنجي دل جي ديوتا تي سندس محبت جي ديول جا دروازا بند ٿورڻي ڪيا هئا، جو هو کيس ايئن ڇڏي ڪاوڙجي هليو ويو هو. هن ته ساڻس يا ڄمار نڀاڻڻ ٿي گهريو. محبت کان وڏو تعلق، وڏو سنگ ڪو بيو آهي ڇا!؟ سندس ڳلن تان ڳوڙها تهه تهه ڪري ٽمڻ لڳا.

ڏک جي انهن عذابناڪ گهڙين ۾ ڪانڊيرو ٿي هو. جيڪو سندس سهارو بڻيو. هن سندس ڳلن تان ڳوڙها اگهڻ جي ڪوشش ڪئي ۽ سندس دلجوئي ڪئي.

”زندگي جو بار ڪڏهن ڪڏهن اڪيلي سر ئي کڻڻو پوندو آهي. جن ۾ ساڻ ۽ سهاري جي اميد هوندي آهي، اهي آزمائشن جي گهڙين ۾ اڪيلو ڇڏي هليا ويندا آهن. ويندڙن جو ڏک نه ڪبو آهي، انهن لاءِ ڳوڙها نه ڳاڙيا آهن. هو ويا، هاڻي ڇڏيون، وساريون. پاڻ سنڀاليو پاڻ کي ڪنهن بيوفالا تباهه نه ڪريو.“ ڪانڊيري اڻ سڌي انداز ۾ سانوڻ جي گلا ڪندي ڪنول کي دلآسي ڏيڻ جي ڪوشش ڪئي.

“آئون پاڻ کي پاڻ تباھ نه پئي ڪريان. پر هن دل کي ڇا ڪريان. هيءَ دل محبت هٿان مجبور آهي.” ڪنول جواب ڏنو. “۽ سڌي يا اڻ سڌي طرح توکي سانوڻ جي ڳلا ڪرڻ جو ڪو حق ڪونهي. هو بيوفا ناهي.”

“محبت ماڻهو کي تباھ نه ڪندي آهي، ماڻهو محبت کي تباھ ڪرڻ جي ڪوشش ڪندو آهي، نتيجي ۾ پاڻ به تباھ ٿيندو آهي. توهان کي محبت ڏانهن رويو بدلائڻ گهرجي.”

“محبت تي ڪنهن جو وس نه هلندو آهي.”

“آئون محبت جي نه، رويي جي ڳالهه پيو ڪريان. محبت ڏانهن روايتي رويو اختيار ڪرڻ نه گهرجي.”

“تون روايتي رويو ڇا کي ٿو چئين؟”

“روايتي رويو – مايون ويچار يون روئڻ پٽڻ شروع ڪريون ڇڏين. لڙڪ پيا لڙندا اٿن، سنگهه پئي وهندي اٿن، ۽ مرد ويچارا – اهي وري وار وڪريل، ڏاڙهي وڌيل، اڪيون رُڪيون، ٻيو ته ٺهيو اڪين مان پڇون به نه ڪيندا، پوڙو پيلو لڳو پيو هوندن. اهو آهي روايتي رويو.” ڪانڊيري مزاحيا انداز ۾ ڪندي وضاحت ڪئي.

“اڃا، توهان وڪيلا جوهر پيا ڏيکاريو. دليلبازي شروع ٿي وئي. محترم! هيءَ عدالت ناهي.”

ڪنول مرڪندي جواب ڏنو.

“دل سڀ کان وڏي عدالت آهي.”

“پوءِ ڀلا ڪا ضمانت جي درخواست داخل ڪرايو.” ڪنول مزاح جي ڪيفيت ۾ هئي،

“افسوس، ٻئي هر ڪيس ۾ ضمانت ٿيو وڃي، پر محبت ۾ ضمانت نه ٿيندي آهي، هن ڪيس ۾ ماڻهو يا بري ٿيندو آهي يا وري سزا کائيندو آهي؛ ڪو وچيون رستو ناهي.”

“پوءِ هي سڄي ساري دليلبازي ڇا جي لاءِ هئي؟”

“آئون پنهنجي سٺيءَ دوست کي بچائڻ ٿو گهران.”

“مون کي ڪير کائي ڪونه ٿو وڃي، جومون کي بچائڻ ٿو گهرين.”

“محبت جي غم کان بچائڻ ٿو گهران.” هن ڪنول جي نازڪ ۽ خوبصورت هٿ کي پنهنجن هٿن ۾ ورتو ۽ ايئن ورتو جيئن وڪيل پنهنجي مؤڪل کان فيءَ جا پئسا وٺندا آهن. اهو پهريون موقعو هو جو هن ڪنول جي هٿن کي پنهنجن هٿن ۾ ورتو هو.

۽ هوريان هوريان ڪانڊيري جي ڳالهين جي سِيڪ تي ڪنول جا ڳوڙها سڪندا ويا.

هاڻي سانوڻ تمام گهڻو پري رهجي ويو هو. ڪنول ڪيس جڏهن به ياد ڪيو ته ڪيس ڌنڌو وڃان ٿي ڏسي سگهي.

ڪنول ۽ ڪانڊيرو هڪٻئي جي گهڻو ويجهو اچي ويا ۽ پوءِ ٻنهي کي اهو پتو نه پيو ته اهي ڪيڏي مهل هڪٻئي جي زندگين ۾ داخل ٿي ويا.

وقت انساني خوابن، خيالن ۽ خواهشن کان بي نياز اڳتي وڌندو رهي ٿو. زندگي وقت جي رت تي سوار ٿي نوان نوان موڙ مڙندي رهي ٿي. اهي موڙ مڙندي مڙندي ڪنهن موڙ تي محبت حوس جو روپ ڌاري وٺي ٿي. حوس، جنهن جي ڪا به حد ناهي. ۽ پوءِ محبت محبت نه ٿي رهي. محبت ۾ ڪام واسنا ته جائز آهي، جو اها محبت جو ٿي حصو آهي، ان جو ٿي هڪ روپ آهي. اتي وري به اوليت محبت کي ٿي رهي ٿي. پر محبت ۾ حوس جي ڪا به جڳهه ناهي. البت ڪڏهن ڪڏهن حوس ظاهري طور تي محبت جو روپ ڌاري اچي وارد ٿيندو آهي. ماڻهو گهڙيءَ لاءِ دوکو کائي ويندو آهي. جواني جي جوش ۾ هو گهڙي لاءِ انهي وهڪري ۾ وهيو وڃي. يا وري لاڳيتيون محروميون يا وري بيوفائيون – اهي به حوس لاءِ جاءِ پيدا ڪن ٿيون. پر جتي حوس هجي ٿو اتي محبت نه ٿي هجي. وقتي جوش ڀري ٿيل کانپوءِ پتو پئي ٿو ته مارا هتي ته محبت هتي ئي ڪانه! دل جي ڌرتي هڪ ڀيرو وري اڪيلائي جي جهٽڪي سان ڏٺو وڃي. ڪانڊيري سان ڪنول جو موھ ٿورو وقت به جٽاءُ ڪري نه سگهيو. هوءَ جلد ئي منجهانئس ورڇي پيئي. هوءَ ڪانڊيري سان رکائي سان پيش اچڻ لڳي. بيوفائي به عورت جي هڪ ادا آهي، جيڪا عورت کي تنهن کان بچائي ٿي. هوءَ ڪلندي ڪلندي ڪانڊيري کان پنهنجا پاند تمام جلد ئي آجا ڪري وئي. هاڻي هن جي زندگي ۾ مرد جي حيثيت هڪ رانديڪي کان وڌيڪ نه هئي. جنهن مهل گهريو دل وندرائي، جنهن مهل چاهيو ان کي پڇي ڇڏيو. حسن، غرور ۽ دولت هن جا آزمائيل هٿيار هئا. هن جو نشانو خطا ٿيڻ جو سوال ئي پيدا نه ٿي ٿيو.

هن وقت ۽ زندگي جي مهار کي پنهنجن هٿن ۾ قابو ڪري جهليو. سندس ڄمار ڇڻ هڪ هنڌ ڄمي بيهي رهي. سون جهڙي جواني جرڪندي رهيس.

پر پوءِ لاءِ ڪيئن ۽ ڪهڙي طرح وقت جي مهريءَ جي مهار هن جي هٿن مان ڇڏائجي وئي. هڪ رات هوءَ ڀرپور نند ڪري صبح سنان پاڻي کان واندي ٿي جيئن هار سينگار لاءِ آهريءَ جي اڳيان اچي ويئي ته سندس ٽاڪ لڳي ويا. هن جي چڱن ۾ چاندي پئجي ويئي هئي. وقت جي وڻن مان وهندڙ عمر ڇغلي کائي رهي هئي ته هاڻي هوءَ سوني نه رهي هئي.

ڍلندڙ عمر عورت لاءِ سڀ کان وڏو عذاب آهي. اڪيلائي ۾ اهو عذاب اڃا به وڏي ويندو آهي. هاڻي هوءَ انهي نعين عذاب سان آشنا ٿي هئي.

هوريان هوريان اڪيلائيون ڪنول جي چوڌاري گهيرو ڪرڻ لڳيون. زندگي جي جنهن رستي تي هوءَ هلي هئي، انهي لحاظ سان آهستي آهستي هن ڪنهن حد تائين اڪيلائين کي منهن ڏيڻ سکي ورتو هو. پر اهي سڀ عارضي اڪيلائيون هيون. انهن ڏينهن ۾ سندس زندگي ۾ ڪنهن نه ڪنهن ساٿ جو ڏيئو ڀرندو رهندو هو. هاڻي اهي هڪ هڪ ٿي اجهامي رهيا هئا.

اڪيلائي اداسي جي سڳي پيڻ آهي. اها جتي به ديرو ڄمائي ٿي، اتي اداسي کي به سنڀرايو تنڀرايو گڏ وٺيو اچي. زندگي جي شام ۾ ته اها وڌيڪ ايڏائيندڙ هوندي آهي ۽ عورت کي مرد جي پيٽ ۾ اڃا به وڌيڪ ايڏائيندي آهي.

هڪڙو وقت هو جڏهن هن اڪيلائي جي انهيءَ عذاب کان تنگ ٿي فون کڻي هئي ۽ پوءِ کيس سانوڻ مليو هو. سانوڻ، جنهن سندس بنجر زندگي کي جل ٿل ڪري ڇڏيو هو. اهو ئي سانوڻ کيس هڪ ڏينهن زندگي جي تتل رڻ ۾ اڪيلو روئندو ڇڏي هليو ويو هو. سانوڻ کانپوءِ به هن جي زندگي ۾ ڪجهه مرد آيا هئا، پر انهن مان ڪير به سانوڻ جي جاءِ وٺي نه سگهيو هو.

ڏنڌ وانگر ئي سهي، پر سانوڻ کيس هميشه ياد رهيو. هو کيس وسري نه وسريو. هن جي دل هميشه سانوڻ جو مسڪن رهي. ويني ويني کيس شيخ اياز جي شاعري ياد اچي ويئي:

عشق عقاب پکي پر ڏيهي،

جهڙپ ڏئي ٿو جهٽي،

ڪير انهيءَ کان بچي!

ڏاڍو ڏور اڏاري ماري،

پر پر ويهي پئي،

ڪير انهيءَ کان بچي!

ذات نه ڄاڻي،

پات نه پاڙي،

مذهب سارا هتي،

ڪير انهيءَ کان بچي!

شعر چين تي ورجائي ڪنول ٿڌو ساهه ڀريو. اهڙي شاعري سان سانوڻ جون انيڪ يادگيريون سلهاڙيل هيون. سانوڻ کيس سدائين خوبصورت شعر ٻڌائيندو هئو. هوءَ ڏنڌ مان نڪري آئي. هاڻي سڀ ڪجهه کيس چٽو پٽو ڏسڻ ۾ ٿي آيو.

سانوڻ هليو ويو هو. پر پوءِ به ڄڻ وٽس ئي رهيل هئو. هُو وڃي به نه ويو هئو. هو سندس تصور يادگيري ۽ محبت جي آڪاس تي هميشه جهڙ جيئن جهالا ڏيندو ٿي رهيو. “ڪاش! سانوڻ ايئن نه وڃي ها.”

“پر ان ۾ هُن جو ڪهڙو ڏوهه هو. انڪار ته مون ڪيو هو. ڏوهه ته سڄو منهنجو آهي.” هن کي دل ۾ پيڙا جي لهر اٿندي محسوس ٿي.

سانوڻ کانپوءِ هن جيڪا به زندگي گهاري، اها ڪنهن بي راهه مسافر وانگر هئي، جنهن جي نه ڪا وات هوندي آهي، نه دڳ، نه منزل. هوءَ پوري پوري بادلڙي وانگر زندگي جي وسعتن ۾ پٽڪندي رهي هئي. هوءَ وساري ويني هئي ته جوڀن ٻه ٽي ڏينھڙا آهي. جيتوڻيڪ هوءَ راتريون جاڳي هئي، نندبان نيٺ جهليا هئائين، پيار جي مينديءَ ڌار سان پنهنجا هٿ رڱيا هئائين، پر پوءِ به ڪارن وارن ساڻس نپاءُ نه ڪيو هو.

وقت واريءَ مٺ جيئن هن جي سُرهن هٿن مان ڇڏائجي ويو. تان جو زندگي جي شام لهي آئي، ۽ هن جو سمورو سفر چٽڪ وٿرت ويو هو.

ان وٿرت سفر ۾ رڳي محبت جو ڪو ڇانورو هو. جنهن زندگي جي ڏل ڪاڙهي ۾ مٿس گهڙي پلڪ ڇانو ڪئي هئي، ڪا عشق ۽ محبت جي مينگهه ملهاري هئي، جيڪا مٿس سانوڻيءَ جي سُرهن سانجهين جون برڪائون ۽ وسڪارا ٿي وئي هئي. اهو سوچي کيس پاسيو ته ان وٿرت ۾ گهڻو ڪجهه سڃايو به هو. جنهن سندس تن من کي ڏيئڙا ڏيئڙا ڪري ٻاريو ۽ جرڪايو هو. روشني جي اها جرڪا ڏيندڙ لڪير کيس تصور جي پرن تي ويهاري گهڻو پري ڪڍي ويئي، گهڻو گهڻو گهڻو پري، اُتي جتي سندس سانوڻ هو. سانوڻ، سندس ازلي ابدي محبت.

تصور جي تيلي پري پري اُجهامي وئي. اڪيلائي ۽ اداسي جي اونداھي اڃا وڌيڪ گهري ٿي وئي. انهيءَ اونداھيءَ ۾ هڪ ڀيرو وري شيخ اياز جي شاعري اُمالڪ ڪنهن ديب وانگر پري پيئي، ۽ هن پنهنجي منهن جهونگارڻ شروع ڪيو:

تتر تيزاڏار جوڀن ٻه ٽي ڏينھڙا.

مُندا! نپائن ڪونه ٿا، ڪنهن سان ڪارا وار.

متان ڦول چڻي وڃن، ڏيئي مُند ميارا!

اڇ رنگي وٺ هٿڙا، نائي مينديءَ ڏار.

ڳائيندي ڳائيندي هوءَ ماڻ ٿي وئي. کيس نڙيءَ ۾ ڪا ڳنڍ اٽڪندي محسوس ٿي. هن هٿ وڌائي ميز تان ٿڌي پاڻيءَ جو گلاس کنيو ۽ هڪڙي ڳيت ۾ خالي ڪري ڇڏيائين. ۽ پوءِ صوفي تي ٽيڪ ڏيئي ڪنڌ کي پنتي ڍرو ڇڏي ڏنائين. ٻه ڳوڙها سندس ڳلن تي جرڪي رهيا هئا. پراڻي ڳوڙها نه هئا چٽڪ حوض ڪوٽر هو جنهن ۾ ڏوٻجي هوءَ ٻيهر اچي اجري ۽ پاڪ ۽ هوا کان هلڪي ٿي پئي هئي.

25 آڪٽوبر 2007ع

رات جا سوا ٻارنهن وڳا،

سينٽرل جيل حيدرآباد، سنڌ.